

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IONEL HAIDUC, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 3

MARTIE

2014

Anul XXIV

281

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 –

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Ionel HAIDUC
Acad. Dan BERINDEI
Acad. Cristian HERA
Acad. Marius SALA
Acad. Ionel-Valentin VLAD
Acad. Păun Ion OTIMAN
Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Solomon MARCUS
Constantin IONESCU-
TÂRGOVIȘTE,
membru corespondent
al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNESCU

Secretar de redacție
Sofia ȚIBULEAC

Redactori I
Elena SOLUNCA-MOISE
Mihaela-Dora NECULA

SECTOR TEHNIC:

Tehnoredactori
Maria PRICOPI
Stela ȘERBĂNESCU

Operatori-corectori
Aurora POPA
Ioneta VLAD

DISCURSURI DE RECEPȚIE

Marius Andruh, Originalitatea cercetătorului	5
Ionel Haiduc, Răspuns la discursul de recepție	14

PATRIMONIUL ACADEMIEI ROMÂNE

Păun Ion Otiman, Mircea Duțu, Cornel Ionescu, Dumitru Dinu, Ioan Vlaic, Parcul Național Retezat – o problemă juridică nerezolvată	18
---	----

ISTORIE

Alexandru Surdu, Jertfa de sânge pentru Marea Unire	32
Alexandru Zub, Discurs istoric și relativism postmodern	35
Florian Dumitru Soporan, Loialitate și prejudecată: reginele medievale de la frontierele creștinătății	39

PREOCUPĂRI CONTEMPORANE

Gheorghe Ștefan, Arhitectura emergenței	49
Petre T. Frangopol, Daniel David, Despre cercetarea științifică și finanțarea acesteia – implicații pentru România	54
Radu Purice, Un laborator mixt franco-român dedicat cercetării în matematică ..	57

SECVENȚE ISTORICE

Radu Ciuceanu, Mărturii istorice (II). Intrarea în tunel. Bun venit la N.K.V.D	61
--	----

ANIVERSĂRI

Nicolae Anastasiu, Discreția metalelor – profesorul Gheorghe Udubașa la 75 de ani	69
Gheorghe Udubașa, Geologia – poartă către Univers	71

EVOCĂRI

Alexandru Zub, Mărturii din iadul totalitar: Aurelian Gulan	72
--	----

CRONICA VIETII ACADEMICE	75
---------------------------------------	----

APARIȚII LA EDITURA ACADEMIEI	78
--	----

GHID PENTRU AUTORI	79
---------------------------------	----

Originalitatea cercetătorului*

Acad. Marius Andruh

Motto:

Phantasie ist wichtiger als Wissen. Wissen ist begrenzt, Phantasie aber umfasst die ganze Welt.

Albert Einstein

M-am întrebat, de fiecare dată când am vizitat Galeria Uffizi din Florența, de ce mă atrage un anumit tablou al lui Verrocchio, „Botezul lui Hristos”. Explicația aveam să o găsesc mai târziu: era îngerul din stânga, pictat, după cum ne spune Vasari, de către Leonardo da Vinci, unul din ucenicii lui Verrocchio. Știam dinainte acest lucru și o privire atentă îmi arăta că Leonardo era pe cale să devină, din punct de vedere artistic, el însuși. „*Este un sărman discipol cel care nu este capabil să își depășească maestrul*” spunea Leonardo da Vinci. S-a repetat des acest lucru, în diferite forme, până în ziua de azi, devenind un loc comun. Am început, de atunci, să meditez tot mai mult la relația ucenic-maestru. Este ea aceeași în știință? Care sunt mecanismele creației științifice care duc la progres? Căutarea răspunsurilor la aceste întrebări m-a condus spre înțelegerea unei însușiri importante a creatorului de știință: originalitatea.

Relația maestru-ucenic

S-a vorbit și s-a scris mult despre specificul chimiei ca știință și despre conexiunile care se pot face între chimie și artă. Două strălucite discursuri de recepție în Academia Română au analizat, din perspective diferite, frumusețea chimiei.¹ Mergând mai departe, vom observa că relația ucenic-maestru este aceeași în știință și în artă. Un mare artist poate apărea și pe loc gol, dar, de cele mai multe ori, se desprinde dintr-o școală, unde învață, în special, tehnica. Michelangelo a învățat desenul și tehnica *affresco* în atelierul lui Ghirlandaio. Rafael a fost elevul lui Perugino, Titian al lui Bellini. În faimoasa sa *Istorie a artei*, Gombrich consemnează: „*Se observă în mod evident tot ceea ce Rafael datorează*

frumuseții modelelor lui Perugino, dar este o distanță enormă între regularitatea puțin cam goală a maestrului și plenitudinea de viață a elevului”.² Ucenicii primeau în acea perioadă detalii pe care trebuiau să le execute în opera maestrului. Cei care se opreau numai la tehnică reproduceau la nesfârșit, prin mimetism, stilul maestrului, operele lor sfârșind în anonimat. Erau epigonii. Alții, puțini, deveneau, la rândul lor, mari creatori.

Oamenii de știință se formează, și ei, pe lângă un maestru, cel mai adesea conducătorul de doctorat. Acesta propune doctorandului o problemă derivată din domeniul pe care îl dezvoltă. Rar se întâmplă sau se acceptă, în știință, ca un tânăr să propună o temă de cercetare independent de profesor. În perioada stagiului de doctorat el trebuie să învețe tehnicile experimentale specifice domeniului, să învețe să rezolve probleme și, mai ales, să gândească. Își însușește metoda. Este etapa în care el participă la opera maestrului, realizând detalii dintr-o frescă. Fresca în chimie este reprezentată de ansamblul compuşilor obținuți utilizând strategii originale de sinteză, de studiul proprietăților lor prin tehnici experimentale sau prin metode teoretice elaborate de șeful școlii. Aceasta nu înseamnă că doctorandul nu poate aduce rezolvări originale, ceea ce se și așteaptă de la el, în cadrul temei propuse. Atunci când există o puternică școală de cercetare științifică, doctoranzii sunt cei care o ilustrează, prin rezultatele pe care le obțin. Șeful școlii este cel care lansează ideile originale pe care trebuie să le dezvolte doctoranzii. Există și situații excepționale, dar rare, în care doctorandul face descoperiri fundamentale, independent de mentor. Un exemplu celebru este cel al fizicianului german Rudolf Mössbauer, care a descoperit, în timpul elaborării tezei de doctorat, efectul care îi poartă numele și pentru care a primit Premiul Nobel în anul 1961, la vârsta de 32 de ani.

Marii șefi de școală au format întotdeauna pe lângă ei personalități puternice, care, la rândul lor,

* Discurs de recepție (14 martie 2014, Aula Academiei Române)

au format școli de cercetare. În chimia românească sunt câteva filiații interesante: academicianul Gheorghe Spacu, elev la Iași al lui Neculai Costăchescu, a creat Școala de chimie coordinativă de la Cluj, odată cu înființarea Universității românești, în 1919. I-au fost doctoranzi Raluca Ripan, Ilie G. Murgulescu, Petru Spacu, Coriolan Drăgulescu, Gheorghe Claudiu Suci, Constantin Gh. Macarovici, iar la București Maria Brezeanu, toți deveniți membri ai Academiei Române. Academicianul Murgulescu a fondat o puternică Școală de chimie fizică la Universitatea din București, având, printre alții, ca doctoranzi pe Victor Emanuel Sahini, Eugen Segal, Zeno Simon, Dumitru Oancea, și ei, peste ani, membri ai Academiei Române. La Politehnica din București, academicianul Costin D. Nenițescu a creat, practic pe loc gol, una dintre cele mai faimoase școli din chimia românească. Doi dintre foștii lui doctoranzi au fost academicienii Alexandru T. Balaban și Ecaterina Ciorănescu, din școala acestuia din urmă provenind academicianul Mircea D. Banciu.

Referitor la relația ucenic-maestru, se invocă frecvent și, după mine, facil, ceea ce Brâncuși i-a spus lui Rodin atunci când s-au despărțit, în anul 1907, după o scurtă ucenicie în atelierul acestuia din urmă: „*La umbra marilor stejari nu crește nimic, doar iarbă nevolnică*“. După alți exegeți ai operei lui Brâncuși, propoziția ar fi sunat altfel: „*Sub copacii falnici abia dacă mijesc mânățarci și se târâsc melci*“ (V.G. Paleolog), sau „*La umbra marilor copaci nu cresc vlăstarele tinere*“ (Ionel Jianu). Oricum, mesajul este același. Replica lui Brâncuși este cel mai ades interpretată ca o dovadă a dorinței de independență a unui creator de geniu, care rupe violent cu trecutul și revoluționează arta. Citită *ad litteram*, ea neagă rolul maestrului. Rupturile violente sunt întotdeauna mai spectaculoase! Dar, dincolo de plasticitatea replicii lui Brâncuși, este, oare, adevărat? Putem extinde această sentință, dacă am accepta-o, și în știință? Răspunsul este mult mai complex, atât în artă, cât și în știință. Operele de la începutul perioadei pariziene a lui Brâncuși, puține rămase, modelate în lut, urmând o tehnică utilizată amplu de Rodin, arată influența marelui sculptor francez asupra tânărului sculptor român. De altfel, Brâncuși însuși spunea: „*Influența lui Rodin a fost și este imensă*“. Cu Brâncuși a început sculptura modernă, dar, pe de altă parte, nu se poate spune despre Rodin că a fost un spirit conservator. Rodin, devenind Rodin, prin *L'éveil de la nature*, *L'âge d'airain* și *L'âge d'or*, a intrat în conflict deschis cu sculptura

oficială a celui de-al Doilea Imperiu (Napoleon al III-lea).

Ucenicia pe lângă un maestru și cunoașterea operei înaintașilor sunt necesare. Rămânând la Rodin, dar se pot da multe alte exemple, ne amintim că acesta face o călătorie în Italia (1875) vizitând Roma, Florența, Veneția, Torino, pentru a studia și înțelege operele lui Donatello și Michelangelo. Acesta din urmă a studiat în anii uceniciei sculpturile antice din grădina lui Lorenzo de Medici.

Creatorii de geniu influențează arta nu numai prin elevii direcți, dacă i-au avut. Ei marchează o întreagă epocă pe arii largi. Întâlnim o perioadă interesantă în istoria muzicii, cea de după Beethoven, forța simfoniilor sale lăsa impresia că acest gen nu mai poate fi continuat. Wagner a compus, admirându-l și studiindu-l pe Beethoven, o singură simfonie, la vârsta de 19 ani. Considerând că nu mai este nimic de făcut, a abandonat genul și a creat drama muzicală. Brahms a compus prima simfonie la deplină maturitate artistică, mult după primul concert pentru pian. Influența lui Beethoven era copleșitoare și Brahms a lăsat să treacă mult timp până să atace simfonia. Chiar și așa, influențele lui Beethoven sunt vizibile, finalul Simfoniei întâi amintește de cel din *Oda Bucuriei*, ceea ce a generat remarci malițioase, facile și nedrepte, prima simfonie a lui Brahms este... a zecea de Beethoven. Simfoniile lui Bruckner, contemporan cu Brahms și Wagner, nu mai au nimic beethovenian, fiind mai degrabă influențate, la nivelul orchestrației, de către Wagner. Căutarea originalității nu este totul; există ceva deasupra și imposibil de realizat, urmând rețete și modele: forța, izvorâtă din geniu, de a transmite emoții unice. Faptul că Beethoven a introdus *scherzo*-ul în locul menuetului ca parte a treia a unei simfonii, părăsind modelul Școlii de la Mannheim, că l-a mutat apoi în ultimele simfonii de la partea a treia la partea a doua, că Brahms l-a utilizat doar parțial, transfigurându-l, sau că îl regăsim la Bruckner (*scherzo*-ul demoniac) nu mi se pare esențial. Personal, cred că au simțit nevoia să o facă pentru a servi mai bine mesajului.

Cei care au „focul sacru“ vor ști să își ia zborul, desprinzându-se de maestru. Cunoscuta replică a lui Brâncuși poate fi acum întoarsă: La umbra marilor stejari cresc vlăstare tinere, dar numai cele care schimbă locul vor supraviețui, crescând la rândul lor. Și am putea continua prin ceea ce, profund și în aparență paradoxal, G. Călinescu spunea: „*Cel ce mă iubește se desparte de mine*“. Regăsim, mai re-

cent, aceeași idee și la Gabriel Liiceanu: „*Și aceasta este funcția maestrului într-o societate. El este capabil să insuflă supunerea mentală a cuiva în vederea eliberării lui. Așadar, rețineți: supunere în vederea eliberării*”.³ În etapa de „supunere”, ucenicul (în artă, în știință) se lasă modelat de către maestru și, prin găsirea de sine, se eliberează. Un caz interesant de „eliberare” de maestru este cel al profesorului Nenițescu: întors la Universitatea din București, după un doctorat în Laboratorul lui Hans Fischer, a creat o chimie organică profund originală. El nu și-a trecut niciodată pe lista de publicații cele trei articole scrise în timpul doctoratului cu Fischer.⁴ Pentru că nu îl reprezentau... Întreaga operă științifică a magistrului nu mai amintește prin nimic chimia mentorului său. Secretul puternicei școli a academicianului Ilie G. Murgulescu a constatat în abilitatea acestuia de a deschide mai multe „șantieri” simultan, așezând în fruntea fiecăruia pe câte unul din foștii doctoranzi, dându-le deplină libertate. Ajunsă la apogeu, școala profesorului Murgulescu acoperea întreaga chimie fizică, profesorul implicându-se activ doar într-unul din domeniile acesteia.⁵

Alte șase mari școli de cercetare din chimia românească au apărut pe loc gol, fiind construite în jurul profesorilor Cristofor I. Simionescu (chimia polimerilor), Eugen Angelescu (chimia coloizilor), Emilian Bratu (ingineria chimică), Șerban Solacolu (chimia silicaților), Ioan V. Nicolescu (cataliza heterogenă), Ionel Haiduc (chimia organometalică și supramoleculară). Toți au adus contribuții esențiale în domeniile pe care le-au ilustrat.

Așadar, marii creatori de știință vor deveni numai aceia care, după perioada de ucenicie (doctorat, postdoctorat) își construiesc propriul domeniu de cercetare, diferit de al profesorului care i-a îndrumat. Acesta are datoria să le transmită nu numai modul de gândire specific unei discipline științifice; el trebuie să îi învețe să fie creativi și, mai ales, să fie originali atunci când își lansează propriile proiecte. Stagiile postdoctorale constituie, și ele, o etapă importantă în formarea tânărului cercetător. Ele pregătesc viitoarea carieră științifică a acestuia. Gândite cu responsabilitate, ele trebuie să se desfășoare într-o altă universitate, de preferință într-o altă țară. În această etapă, tânărul își lărgeste experiența științifică, învață tehnici noi, se implică în rezolvarea unor proiecte de cercetare diferite de cel dezvoltat în teza de doctorat.

După stagiul/stagiile postdoctorale, tinerii cercetători care vor să urmeze o carieră științifică tre-

buie să caute o universitate sau un institut de cercetări în care să își lanseze proiectele. Nicio universitate serioasă nu va angaja un tânăr care continuă ideile profesorului la care s-a format. Nicio competiție organizată de un organism finanțator al cercetării nu va selecționa proiecte lipsite de originalitate, care bat pasul pe loc, propunând cercetări de rutină. Marile universități nu își recrutează niciodată profesorii și cercetătorii din rândul propriilor absolvenți. Universitățile românești fac excepție. În Germania, poți reveni ca profesor în universitatea la care ai studiat, dar numai pe bază de invitație sau chemare (*Ruff*). Invitația o primesc cei care au câpătat o solidă reputație internațională. Interesant, în perioada interbelică acest lucru se practica și în universitățile noastre. Profesorul G. Spacu, recunoscut ca unul dintre cei mai importanți chimiști anorganicieni ai vremii, a fost invitat de la Cluj, în anul 1940, la Universitatea din București, după decesul lui G.G. Longinescu, membru, și el, al Academiei Române.⁶

Celebra butadă a lui George Bernard Shaw, „*Cel ce poate, face. Cel ce nu poate, îl învață pe altul*”, este discutabilă. În știință, cel puțin, marii creatori de școală sunt numai cei care, la rândul lor, aduc contribuții importante la progresul domeniului în care activează. În ceea ce mă privește, am fost călăuzit în activitatea științifică de ceea ce profesorul Nenițescu spunea: „*Pentru a reuși să transmiți știință, trebuie să fii tu însuși creator de Știință sau, cel puțin, să te străduiești să fii*”. Poate că, pentru unii, și această idee este discutabilă. Au existat, și există, în universități, profesori care știu să predea „clar, sistematic și atractiv” un curs, dar care nu au produs mai nimic în știință; există, de asemenea, profesori care sunt excelenți cercetători, dar, pentru care activitatea didactică este, mai degrabă, secundară, sau sunt, mai mult sau mai puțin, dăruiți cu har pedagogic. Primii pot să fie foarte buni formatori, în special pentru pregătirea generală a studenților, ceilalți sunt actorii principali într-o universitate Humboldtiană.

Progresul în știință

Ce face să avanseze știința? Putem vorbi despre progres în artă? La această din urmă întrebare aș răspunde mai degrabă prin „nu”, fără nuanțări. Ne bucurăm de operele de artă, indiferent de secolul în care au fost create. Mi s-ar părea ciudat să vorbim despre un progres al dramaturgiei de la Shakespeare la Ionesco. Ascultăm Bach, Beethoven, Brahms, Bruckner, Mahler, Șostakovici cu aceeași bucurie.

Cel mult, modul în care sunt percepute creațiile artistice se poate schimba, în funcție de gustul din epocă. Gusturile se schimbă, dar, în niciun caz, nu progresează. Compozitori contemporani cu Bach, cu oarece celebritate în epocă (Sylvius Leopold Weiss, Johann Caspar Ferdinand Fische, Johann Friedrich Fasch), sunt astăzi aproape complet uitați. Ne poate plăcea mai mult sau deloc un compozitor, dar și asta este o chestiune de gust. Progresul, în ceea ce privește materialul din care se realizează o operă în pictură sau sculptură sau perfecționarea instrumentelor dintr-o orchestră, este cu totul secundar și nu atinge esența creației artistice. Am putea, eventual, vorbi de evoluția unui artist de la perioada de căutări din tinerețe, la deplină maturitate în creație. Acest lucru este valabil, desigur, și în știință. Este adevărat, pe de altă parte, că evoluția societății este în mod inevitabil reflectată în artă. Neliniștile, tumultul, tragismul, idealurile unei epoci influențează artistul. El, artistul, aparține epocii, dar asta nu înseamnă că vibrația receptorului de cultură nu este la fel de puternică pentru opere create azi, sau în urmă cu câteva secole.

În artă, studiul operelor înaintașilor reprezintă, pentru cei aleși, numai un început pe calea spre construirea propriei personalități artistice; nu vom regăsi în operele acestora decât vagi ecouri ale măștrilor studiați. Pe de altă parte, știința este o construcție uriașă, în care rezultatele obținute de un cercetător înglobează întotdeauna și în mod necesar cunoașterea dobândită de contemporani și de generațiile anterioare. Există momente cruciale în dezvoltarea științei, când s-au creat direcții fundamentale noi, s-au schimbat paradigme. Acestea sunt preluate imediat de către comunitatea științifică și sunt dezvoltate mai departe.

Principala sursă de progres în știință o constituie originalitatea tematicii dezvoltate de către un cercetător. Metoda singură, însușită în perioada uceniciei, nu este suficientă. Aici intervine creativitatea. A face ceea ce alții nu au făcut și a vedea ceea ce alții nu au văzut. Un rezultat obținut și publicat poate fi dezvoltat de către alți cercetători pe orizontală sau pe verticală. În primul caz, vorbim mai degrabă de cercetări de rutină. Ca și în artă, există un soi de manierism și în știință. Un chimist descoperă o reacție nouă și generală pentru obținerea unei clase de compuși. Pe baza ei, alți cercetători vor sintetiza un număr mare de reprezentanți ai clasei, fără a aduce însă un spor semnificativ de cunoaștere. Acest demers capătă, totuși, o importanță mare atunci

când reacția respectivă este preluată de către industrie în scopul obținerii unor compuși utili. Reacțiile de alchilare și acilare Friedel-Crafts, descoperite întâmplător (1877) și studiate în Laboratorul de la Sorbona de către cei care le-au dat numele, stau la baza a numeroase și importante procese tehnologice. Pe de altă parte, dezvoltarea pe verticală a unei teme va duce la progresul chimiei, prin contribuțiile succesive ale unor grupuri independente de cercetători. Să luăm cazul uneia din cele mai interesante descoperiri ale sfârșitului de secol XX, *fullerenele*. Descoperirea și caracterizarea de către Harold W. Kroto, Robert F. Curl și Richard E. Smalley a celei de a treia forme alotrope a carbonului a reprezentat în sine o revoluție în chimie. Kroto, cel care a inițiat cercetările, căuta să identifice moleculele din spațiul cosmic, dar a descoperit, nu în spațiu, ci în laborator, fascinantă moleculă C_{60} . De aici și frumoasa metaforă, „sfera celestă care a căzut pe Pământ”.⁷ A urmat dezvoltarea explozivă a domeniului. S-au publicat de către cercetători din întreaga lume mii de articole și zeci de cărți asupra reactivității (în chimia organică și organometalică), asupra proprietăților fizice și a potențialelor aplicații.⁸ Descoperirea *fullerenelor* a făcut posibile noi descoperiri fundamentale: nanotuburile de carbon și grafenele, clase de substanțe cu o chimie de bogată și, mai ales, cu proprietăți fizice fără precedent în știința materialelor.

Opera de artă este unică. La fel și creatorul ei. O operă de artă este încheiată de un artist în timpul vieții lui și doar în situații mai degrabă excepționale este terminată de alții (*Requiem*-ul lui Mozart). Cele lăsate neterminate rămân, și ele, de multe ori, monumente în Istoria artei (*Simfonia „Neterminată”* de Schubert, *Simfonia a 10-a* de Mahler, *Simfonia a 9-a* de Bruckner, *Sclavii lui Michelangelo...*). În știință, o temă se epuizează, dacă se epuizează, pe parcursul mai multor generații. Un rezultat științific, odată publicat, aparține comunității internaționale și poate fi dezvoltat de către alți cercetători. Amintesc aici un caz neobișnuit într-o publicație științifică, care contravine mersului firesc al științei. În 1900, Moses Gomberg publica primul articol asupra radicalilor organici stabili. Într-un regat de diamagnetism, cel al chimiei organice, apăreau primele specii paramagnetice stabile. Pentru a-și asigura, eventual, exclusivitatea asupra domeniului, el încheie articolul astfel: „*This work will be continued and I wish to reserve this field to myself.*”⁹ Descoperirea era revoluționară și a deschis un domeniu în care se lucrează

intens până în zilele noastre, dar pe care Gomberg singur nu avea nici când, nici cum să îl dezvolte până la stadiul actual.

Preluarea creativă sau revenirea dintr-o altă perspectivă la rezultate obținute de către un grup de cercetători (cu recunoașterea contribuției acestuia prin citarea publicațiilor) reprezintă o sursă importantă de progres în știință, ducând, uneori, la revoluții în cunoaștere.

În chimie (și în știință, în general) o problemă cere o soluție care, la rândul ei, poate genera alte probleme. Rezolvarea lor se poate face în epocă, de către cei care le-au formulat, sau de către alți cercetători. Alteori, când societatea nu este încă pregătită să exploreze mai departe un anumit rezultat, problemele rămase se reiau mai târziu, pe baza unor metodologii experimentale sau teoretice evolute. Alfred Werner și-a construit faimoasa teorie a coordinației (1893) utilizând în mare parte compuși sintetizați de către rivalul sau din epocă, Sophus M. Jørgensen, care însă nu a reușit să formuleze o teorie coerentă privind formarea și structura combinațiilor complexe. La origine, Alfred Werner era chimist organician și ideile noi din anii '70 ai secolului XIX privind izomeria optică au fost esențiale pentru înțelegerea structurii compușilor coordinațivi. Teoria lui van't Hoff și Le Bel referitoare la stereochemia compușilor organici (1874) circula prin laboratoarele vremii. Intuiția lui Werner a fost atât de puternică, încât, pe baza teoriei pe care a elaborat-o, a putut descrie structura unei combinații complexe binucleare a cobaltului (III) cu trei punți diferite între cei doi ioni metalici, una dintre ele fiind gruparea superperoxido. Tehnicile experimentale de la începutul secolului XX erau insuficiente pentru elucidarea acestei structuri nu tocmai simple. Investigarea structurală prin difracție de raze X, în 2001, a confirmat faptul că Werner a avut dreptate, înșelându-se numai în ceea ce privește starea de oxidare a unuia din ioni de cobalt. În articolul publicat la 82 de ani de la moartea lui Werner, apar și numele acestuia și al colaboratoarei sale.¹⁰

Un alt exemplu interesant, mult mai recent, este cel al nano-magneților moleculari. În anul 1980, polonezul Tadeusz Lis publica structura unei combinații complexe dodecanucleare, conținând ioni de mangan (III) și mangan (IV).¹¹ Dincolo de exotismul structurii, compusul nu a suscitat un interes anume, timp de mai bine de zece ani. Dezvoltarea magnetismului molecular, sub influența lui Olivier Kahn și a școlii sale, a readus acest compus în

atenția cercetătorilor. Reinvestigarea proprietăților lui magnetice, pe alte baze teoretice și experimentale, a pus în evidență un fenomen necunoscut până atunci: o moleculă izolată se poate comporta ca un magnet (Dante Gatteschi și colab.).¹² Consecințele pentru dezvoltarea fizicii fenomenelor magnetice și a chimiei de sinteză au fost uriașe: s-a descoperit fenomenul de tunelare cuantică a magnetizării, s-au înțeles factorii care conduc la așa-numita relaxare lentă a magnetizării (și, deci, la comportarea de magnet mono-molecular), s-a stimulat găsirea de noi căi de sinteză pentru compuși polinucleari, în scopul îmbunătățirii performanțelor nano-magneților moleculari. Potențialele aplicații ale acestor compuși sunt, și ele, spectaculoase: prezentând efect de memorie, nano-magneții moleculari pot sta la baza unor dispozitive de stocare a informației cu capacități cu mult mai mari decât ale celor utilizate în prezent. Terenul fiind pregătit, nu mai era decât un pas până la caracterizarea primului magnet molecular mono-dimensional. Deși existența magneților mono-dimensională a fost prezisă de către Glauber încă din 1963,¹³ abia în 2001 a fost raportat de către Gatteschi și colaboratorii primul reprezentant al acestei clase de materiale moleculare.¹⁴ Pornit dintr-un laborator florentin, domeniul nano-magneților moleculari este abordat, în prezent, în toată complexitatea sa, în numeroase laboratoare din Europa, Japonia, China, SUA, Australia, de către chimiști de sinteză, fizicieni și teoreticieni.

Un domeniu fascinant al chimiei organice îl constituie sinteza totală de compuși naturali. În anul 1995, chimistul american K.C. Nicolaou și echipa sa publică sinteza totală a brevetoxinei B, un compus toxic produs de un organism unicelular aparținând dinoflagelatelor.¹⁵ A fost „o odisee care a durat doisprezece ani”.¹⁶ Doisprezece ani de muncă intensă, pentru a sintetiza un compus pe care natura știe să îl sintetizeze foarte bine și care nu este atractiv pentru eventuale utilizări? Aș răspunde acestei întrebări prin ceea ce un arhitect contemporan, Emilio Amasz, spunea, referindu-se la propria profesie: „*Creăm obiecte nu numai pentru că sperăm să satisfacem nevoile pragmatice ale omului, dar și pentru că avem nevoie să ne satisfacem dorințele cerute de pasiune și imaginație.*” Mai mult, cei doisprezece ani de sinteză a brevetoxinei B au generat noi căi de sinteză pe care chimiștii le pot acum utiliza pentru a obține alți compuși, inclusiv compuși cu aplicații practice.

Atunci când se discută despre progresul științei, se invocă adesea rolul întâmplării în marile desco-

periri. Pentru a înțelege mai bine acest lucru, amintesc o observație a chimistului rus A.M. Butlerov, unul din marile spirite ale chimiei secolului XIX. Pentru el, cele mai importante fapte în cercetarea științifică sunt acelea care infirmă o teorie. Explicarea lor va duce, fie la corectarea și lărgirea teoriei, fie la elaborarea unei teorii noi. Descoperirile accidentale ale unor fenomene importante sunt descrise printr-un termen pătruns în limba română pe filieră engleză și încă nu pe deplin asimilat: serendipitate (engl. *serendipity*).¹⁷ Cei trei prinți din Serendip, dobândind o bună educație și având o perspicacitate ieșită din comun, descopereau întâmplător lucruri surprinzătoare, pe care, de fapt, nu le căutau. Chimia abundă în exemple de compuși și fenomene descoperite prin *serendipity*: fullerenele, acțiunea citostatică a unei combinații complexe a platinei, eterii coroană și proprietățile lor, radioactivitatea, reacția Friedel-Crafts (cu consecințe extraordinare în sinteza organică și în tehnologia chimică), numeroase elemente chimice (până la formularea Legii periodicității de către Mendeleev, nu se putea căuta un element chimic atâta vreme cât nu se știa că există), teflonul, nylonul, antibioticele, metal-carbonilii, compuși organo-metalici etc., etc. Nicio teorie, la vremea respectivă, nu dirija spre aceste fapte. Meritul descoperitorilor a fost acela de a observa ceea ce altor cercetători le scăpa. Spiritul de observație, curiozitatea și intuiția stau la baza unui mecanism intelectual foarte complex care duce la descoperiri revoluționare. Referindu-se la aceasta, Louis Pasteur spunea: „*Dans les champs de l'observation, le hasard ne favorise que les esprits bien préparés*”.

Dintre exemplele menționate mai sus, voi alege unul, cel al descoperirii eterilor coroană și al proprietăților lor neobișnuite. De fapt, proprietățile erau neobișnuite numai la prima observare; odată înțelese, ele au devenit perfect normale pentru întreaga clasă de compuși sintetizați ulterior. Anormalul explicat devine normal. Încercând să sintetizeze, urmând o strategie bine pusă la punct, un diol linear, pentru a-l utiliza drept ligand în vederea obținerii unui catalizator pe bază de vanadiu, chimistul american Charles J. Pedersen a observat formarea unui produs secundar cu un randament extrem de mic (0,4%!). Orice alt chimist ar fi mers mai departe, utilizând doar compusul dorit, și neglijând formarea cantității infime de produs secundar. Pedersen i-a analizat cu atenție proprietățile. Acesta avea un aspect cristalin, ceea ce indica, mai degrabă, forma-

mer, cum ar sugera natura reactanților (unul dintre ei fiind pirocatechina, prezentă ca impuritate în masa de reacție). Solubilitatea produsului secundar în metanol creștea semnificativ la adăugarea de săruri ale metalelor alcaline. Altfel spus, aceste săruri deveneau și ele solubile în solvenți organici, în prezența compusului misterios, care s-a dovedit a avea o structură ciclică. Ionii metalelor alcaline „se îmbrăcau” cu o cămașă hidrofobă, formată de polietilena ciclică, ceea ce explica solubilitatea sărurilor respective în solvenți organici. Stabilindu-i structura (eter coroană) Pedersen și-a propus, în etapa următoare, obținerea pe cale rațională a acestui compus. S-au sintetizat astfel primii eteri coroană și complexii lor cu ioni ai metalelor alcaline.¹⁸ Lucrările lui Pederson au fost dezvoltate, urmând căi diferite, de către Donald J. Cram (în SUA) și Jean-Marie Lehn (în Franța). Gândirea chimiștilor s-a lărgit cu concepte fundamentale: interacțiuni *host-guest*, recunoaștere moleculară, procese de auto-asamblare și auto-organizare. S-a născut, prin lucrările celor trei, una din cele mai fascinante și importante ramuri ale chimiei, chimia supramoleculară.¹⁹ Chimia face astfel încă un pas important spre înțelegerea extrem de complexă a proceselor care au loc în lumea vie, unde procesele de recunoaștere, asamblare, auto-organizare sunt esențiale. Cei trei aveau să primească Premiul Nobel pentru Chimie în anul 1987. Extinderea chimiei supramoleculare în chimia organometalică este o excepțională realizare a chimiei românești, care se datorează academicianului Ionel Haiduc.²⁰

Cercetătorul trebuie să fie întotdeauna atent la faptele experimentale aparent ne semnificative. Un rezultat important obținut întâmplător trebuie în primă etapă înțeles, apoi el trebuie explicat și, în final, extins și valorificat.

Competiția dintre laboratoare, atât la nivel național, cât și la nivel internațional constituie, și ea, o sursă a progresului. Prin competiție, înțelegem, în general, găsirea de idei și soluții originale, înaintea sau mai importante decât ale celorlalți, care să contribuie semnificativ la avansarea domeniului. Uneori, laboratoare concurente lucrează independent asupra aceleiași probleme, prioritatea revenind celui care publică mai rapid rezultatele. În chimie, o problemă poate fi rezolvată de către două laboratoare prin aceeași clasă de compuși (ceea ce este frustrant pentru cel care pierde competiția), sau prin clase diferite de compuși. La începutul anilor '90 ai secolului trecut se căutau căi de sinteză pentru compuși molecu-

lari care să se comporte ca magneți la temperatura camerei, obiectiv care nu era deloc ușor de atins. Olivier Kahn, la Orsay, dezvoltase o strategie rațională, pas cu pas, de o mare frumusețe, pe baza unor concepte teoretice pe care le formulase tot el.²¹ Reușise să obțină câteva sisteme pentru care temperaturile critice erau în creștere. Sărind etapele sugerate de strategia generală, doi dintre competitorii săi obțin primii magneți moleculari la temperatura camerei (Joel S. Miller, în SUA, și Michel Verdaguer, în Franța, acesta din urmă fost elev al lui Olivier Kahn). Compusul lui Miller a fost obținut întâmplător, structura lui fiind până azi necunoscută;²² cel de-al doilea a fost construit rațional,²³ utilizând o clasă de compuși mai puțin investigați, din punct de vedere magnetic, conceptele de bază fiind cele formulate de Kahn.

Un caz interesant de inspirație în cercetare și de creativitate îl constituie strategia generală pentru obținerea polimerilor de coordinare, dezvoltată de către Richard Robson, un chimist australian. Lucrările lui Robson stau la baza uneia dintre cele mai dinamice și spectaculoase ramuri ale ingineriei cristaline, cea bazată pe legăturile coordinative metal-ligand. El s-a inspirat din materialul didactic pe care trebuia să îl pregătească pentru un curs general de chimie și care ilustra tipurile structurale din chimia anorganică (clorura de sodiu, iodura de cesiu, rutil, fluorina, blenda, wurtzită etc.). Confecționând modelele respective din bile și bastonașe, Robson și-a pus întrebarea dacă nu s-ar putea obține compuși cu structuri infinite (polimeri de coordinare) care să păstreze topologia fiecărui prototip structural și în care ionii metalici, selectați pe baza preferinței lor stereochimice, să fie conectați prin liganzi *exo-dentați* având atomii donori astfel dispuși, încât să reproducă modul de coordinare al fiecărui anion monoatomic dintr-un anumit prototip.²⁴ Ideea este de o elegantă simplitate și a dus la dezvoltarea explozivă a ingineriei cristaline.

În sfârșit, necesitățile practice stimulează, de asemenea, dezvoltarea științei. Rezolvarea lor se face, cel mai ades, pe baza unor strategii derivate direct din teoriile științifice în vigoare, fără a exclude amendarea sau revoluționarea acestora. Și pe acest teren pot apărea descoperiri neașteptate.

Condiția cea mai importantă, pe care trebuie să o îndeplinească cercetarea, fundamentală sau aplicativă, este originalitatea. Lipsa de originalitate în știință, ca și în artă, nu poate duce decât la o cultură de pastişe. Pe de altă parte, căutarea cu orice preț a

originalității poate deveni sterilă, dacă rezultatul demersului creator nu contribuie, prin pași mai mici sau mai mari, la progresul științei.

Tradiția în cercetare

Se invocă frecvent, în scopul evidențierii prestigiului unei instituții, tradiția în cercetare a locului respectiv. Ce menține tradiția unei școli: continuitatea pe filiația maestru-ucenic, sau aducerea din afară a unor tineri tocmai ieșiți de sub tutela măștrilor lor și care încep o carieră independentă, pe baza unor proiecte originale? Nici una, nici alta; ceea ce contează cu adevărat este calitatea cercetării. Ambele modele sunt întâlnite, primul, e adevărat, mai rar. Universitățile și institutele de cercetare occidentale, sau cele construite după model occidental, urmează a doua cale. În Germania, la încheierea carierei unui profesor, laboratorul acestuia este practic desființat și se dă libertatea celui care îi urmează să deschidă un nou domeniu pe baza propriilor sale idei. Cel ce urmează unui profesor în Germania (*Nachfolger*) are datoria nu de a continua domeniul acestuia, ci de a adăuga strălucire poziției respective și, de aici, instituției.

Spiritul unei școli create de un Magistru se va perpetua prin elevii săi în alte universități sau institute. Domeniul de cercetare este continuat, în măsura în care este încă interesant, de către cel care l-a lansat, împreună cu doctoranzii săi, și, inevitabil, de cercetători din alte laboratoare care îi dezvoltă, dintr-o altă perspectivă, rezultatele publicate. Totodată, o personalitate științifică puternică va influența, prin elevii săi, tematica altor laboratoare. Unii dintre ei, schimbându-și locul, vor deschide direcții noi, originale, derivate din domeniul general al Maestrului lor. Se creează astfel o tradiție și o emulație la nivel național într-un anumit domeniu de cercetare. Așa se explică, de exemplu, numărul mare de laboratoare în Franța care ilustrează chimia supramoleculară și magnetismul molecular, sub influența lui Jean-Marie Lehn, în primul caz, și a lui Olivier Kahn, în cel de-al doilea. Tot prin emulație am putea explica bogăția, calitatea și diversitatea cinematografiei românești contemporane.

Universitățile pot avea, în afară de dorința de a-și asigura prestigiul, politica de a deschide cursuri pentru ocuparea unei poziții care să dezvolte un domeniu anume, considerat prioritar, în special prin potențialul lui aplicativ. Este, în definitiv, un drept al societății de a cere cercetătorilor săi rezolvarea unor probleme importante. Domeniile fier-

binți ale științei contemporane (biochimia, știința materialelor, nanotehnologiile, surse noi de energie) se regăsesc frecvent în profilurile de cercetători căutate în vederea recrutării de către universități sau institute. Pe de altă parte, impunerea unei tematici este privită cu rezervă de către cercetători, care își văd astfel îngădită libertatea de creație. În ceea ce mă privește, cred că libertatea unui cercetător de a-și defini singur domeniul de cercetare trebuie respectată, cu o condiție: ceea ce acesta produce, să fie relevant pentru cunoaștere și avansarea științei, sau pentru aplicații practice. O cercetare ale cărei rezultate nu interesează pe nimeni nu trebuie susținută. Cercetări minore, de rutină, care nu atrag atenția decât altor cercetători mediocri, nu vor contribui la crearea și consolidarea unei solide tradiții.

Continuarea activității de către un tânăr în laboratorul în care s-a format, prezintă multe riscuri. În primul rând, desprinderea de mentor și de tematica acestuia se produce mai greu, dacă mentorul nu încurajează explicit acest lucru. Aici ne întoarcem, fără să vrem, la replica lui Brâncuși dată lui Rodin... Perpetuarea locală a unui domeniu, prin relații maestru-ucenic succesive, poate duce la diminuarea calității cercetării, prin dispariția creativității. Tradiția va rămâne acum numai istorie, nu caracteristica unui loc viu, unde se petrec lucruri importante pentru știință.

O parte din responsabilitatea pentru păstrarea tradiției unei entități de cercetare o au cei care dirijează instituția respectivă, la nivel local sau național. Ei trebuie să vegheze atent la anvergura proiectelor de cercetare derulate. Dincolo de aspectele pur administrative, tradiția se menține și din interior, de către cei care își înțeleg, la rândul lor, responsabilitatea pentru calitatea actului de creație științifică și pentru procesul de formare a tinerilor.

În cercetarea contemporană laboratoarele au devenit tot mai internaționale, atât prin doctoranzi, stagiați postdoctorali, cât și prin cercetătorii cu poziții permanente proveniți din alte țări. Cercetarea europeană are un caracter național doar prin localizarea, într-o anumită țară, a laboratorului. Aspectul național al cercetării se referă tot mai mult la capacitatea unei țări sau alteia de a selecta și finanța proiecte cu adevărat valoroase și de a atrage pe cei mai talentați cercetători, indiferent de țara din care provin.

Personalitatea cercetătorului

Recunoaștem un compozitor, pe baza unei cunoașteri anterioare, de la primele acorduri ale unei

opere muzicale; recunoaștem un pictor, un sculptor, sau un arhitect după detalii care îi definesc stilul și, uneori, tematica. Putem recunoaște un chimist prin ceva anume? Altfel spus, este posibil să recunoaștem un chimist, citindu-i o lucrare fără a vedea numele autorilor? În cazul chimistului de sinteză, da, se poate, atunci când o clasă de substanțe are particularități structurale bine definite. Catenanii și rotaxanii lui Jean-Pierre Sauvage se recunosc imediat,²⁵ la fel și cei obținuți printr-o strategie complet diferită, ai lui James Fraser Stoddart,²⁶ spectaculoasele molecule din familia polioxometalaților ale lui Achim Müller așijderea.²⁷

Personalitatea unui cercetător este însă mult mai complexă, ea nu se reduce la ușurința prin care îi recunoaștem opera. După cum nici perfectă cunoaștere a domeniului, nici sânguința și nici spiritul comun de observație nu definesc personalitatea unui mare cercetător. Curiozitatea ascuțită, abilitatea de a observa și înțelege faptele experimentale, unele aparent nesemnificative, intuiția și creativitatea excepționale, forța de a ieși dintr-o paradigmă general acceptată și de a crea o alta, curajul de a aborda în aparență imposibilul, fascinația pe care o exercită asupra celor care vor să îi devină elevi, toate caracterizează un mare creator de știință. Personalitatea unui cercetător este definită și de ansamblul rezultatelor obținute și publicate, de anvergura și semnificația lor pentru dezvoltarea unui domeniu. Aceștia li se pot adăuga, din păcate, și alte însușiri: vanitatea, indiferența față de utilizarea rezultatelor în scopuri îndreptate împotriva mediului sau a omenirii, sau implicarea directă în astfel de cercetări și, în general, nerespectarea regulilor de etică a cercetării. Prefer să mă opresc la aceste caracteristici importante, dar generale, pentru a nu lăsa impresia că descrierea modelului ideal se poate transforma într-o rețetă. Cercetătorii sunt și ei oameni. Scriind aceste rânduri, mi-a revenit în minte o frază scrisă de Georges Urbain (1872–1938), membru de onoare al Academiei Române: „*Il serait illusoire et vain de parler de science absolue et parfaite. La science est humaine et doit être à notre mesure.*”²⁸

Am fost întotdeauna fascinat de analogiile care se fac între actul de creație științifică și cel al creației artistice. Unele, oricât de greu mi-ar fi să recunosc, sunt forțate sau superficiale. În orice caz, ambele presupun, ca primă calitate a unui creator, originalitatea. Iar originalitatea și creativitatea izvorăsc din imaginație. De aceea, am ales drept *motto* al acestui discurs citatul din Albert Einstein. Metoda, înțeleasă ca ansamblul tehnicilor experi-

mentale și al conceptelor teoretice necesare pentru a duce la bun sfârșit un proiect, este necesară, dar nu suficientă.

Un artist transmite cu mijloace proprii o emoție, o altă sau o altfel de emoție față de creația altor artiști. Un cercetător trebuie să contribuie la avansarea domeniului prin găsirea de răspunsuri și formularea de întrebări care să ducă la progresul omenirii. Un artist poate plăcea sau nu, sau poate fi redescoperit de generațiile ulterioare. Opera unui om de știință nu este însă percepută emoțional. Dacă are ceva de spus, ea este preluată, cel mai ades imediat, de către comunitatea științifică și înglobată în amplul proces al cunoașterii.

Un cercetător original se desparte de maestru prin construirea propriului domeniu și a propriei școli. Altfel, va fi ca un ucenic al unui mare pictor, care nu și-a găsit drumul și continuă să picteze detalii minore în pânzele acestuia. Despărțirea de maestru nu înseamnă negarea lui. Cei care se desprind de maestru, după ce i-au fost ucenici, formează pleiada de discipoli ai acestuia. Am avut maeștri pe care i-am admirat și modelele lor mi-au fost necesare. Admirația față de ei a rămas vie și m-a călăuzit în tot ceea ce am încercat să fac.

Note

1. (a) A.T. Balaban, *Chimia ca Știință și artă; cum se creează o școală de cercetare științifică; exemplul lui Costin D. Nenitescu*, Discurs de recepție în Academia Română (1995); (b) M.D. Banciu: *Chimia organică – rivală și/sau imitatoare a naturii?*, Discurs de recepție în Academia Română (2002).
2. E.H. Gombrich, *Histoire de l'Art*, Phaidon, Paris, 2004.
3. G. Liiceanu, *Estul naivităților noastre*, Ed. Humanitas, București, 2012.
4. M.D. Banciu, A.T. Balaban, *C.D. Nenitescu, viața și opera*, Ed. Academiei Române, București, 1995.
5. E. Segal, *Academicianul I.G. Murgulescu, dascăl de excepție și creator de Știință*, Discurs de recepție în Academia Română (2011).

6. Maria Brezeanu, *Școala Românească de chimie coordonativă*, Discurs de recepție în Academia Română (2003).
7. H.W. Kroto, *Angew. Chem., Int. Ed. Engl.*, 1992, 31, 111.
8. (a) J. E. Baggott, *Perfect Symmetry: The Accidental Discovery of Buckminsterfullerene*, Oxford University Press, 1994; (b) A. Hirsch, M. Brettreich, *Fullerenes*, Wiley, Weinheim, 2006; (c) F. Langa, J.-F. Nierengarten, *Fullerenes. Principles and Applications*, The Royal Society of Chemistry, Cambridge, 2007.
9. M. Gomberg, „J. Am. Chem. Soc.”, 1900, 22, 757.
10. B. Spingler, M. Scanavy-Grogorieff, A. Werner, H. Berke, S.J. Lippard, „Inorg. Chem.”, 2001, 40, 1065.
11. T. Lis, „Acta Cryst.”, 1980, B36, 2042.
12. R. Sessoli, D. Gatteschi, A. Caneschi, M. A. Novak, „Nature”, 1993, 365, 141.
13. R. Glauber, „J. Math. Phys.”, 1963, 4, 294.
14. A. Caneschi, D. Gatteschi, N. Lalioti, C. Sangregario, R. Sessoli, G. Venturi, A. Vindigni, A. Rettori, M.G. Pini, M.A. Novak, M. A., „Angew. Chem., Int. Ed.”, 2001, 40, 1760.
15. K.C. Nicolaou, F.P.J.T. Rutjes, E.A. Theodorakis, J. Tiebes, M. Sato, E. Untersteller, „J. Am. Chem. Soc.”, 1995, 117, 10252.
16. (a) K.C. Nicolaou, „Angew. Chem., Int. Ed. Engl.”, 1996, 35, 589; (b) K.C. Nicolaou, T. Montagnon, *Molecules that changed the world*, Wiley-VCH, Weinheim, 2008.
17. R.M. Roberts, *Serendipity. Accidental Discoveries in Science*, Wiley, New York, 1989.
18. C. J. Pedersen, „J. Am. Chem. Soc.”, 1967, 89, 7017.
19. J.-M. Lehn, *Supramolecular Chemistry*, Wiley-VCH, Weinheim, 1995.
20. I. Haiduc, F.T. Edelman, *Supramolecular Organometallic Chemistry*, Wiley-VCH, Weinheim, 1999.
21. O. Kahn, *Molecular Magnetism*, Wiley-VCH, New York, 1993.
22. J.M. Manriquez, G.T. Yee, R.S. McLean, A.J. Epstein, J.S. Miller, „Science”, 1991, 252, 1415.
23. S. Ferlay, T. Mallah, R. Ouahès, M. Verdaguer, P. Veillet, „Nature”, 1995, 378, 701.
24. R. Robson, *Dalton Trans.*, 2008, 5113.
25. F. Durola, J.-P. Sauvage, O. S. Wenger, „Coord. Chem. Rev.”, 2010, 254, 1748.
26. M.A. Olson, Y. Y. Botros, J.F. Stoddart, „Pure Appl. Chem.”, 2010, 82, 1569.
27. A. Müller, P. Gouzerh, „Chem. Soc. Rev.”, 2012, 41, 7431.
28. G. Urbain, *Les disciplines d'une Science. La Chimie*, Gaston Doin, Paris, 1921.

Răspuns la discursul de recepție*

Acad. Ionel Haiduc

Președintele Academiei Române

Simate coleg Marius Andruh,

Ați făcut o frumoasă incursiune în lumea artei, privită de pe puntea care leagă știința de creația artistică, sub umbrela unei teme de mare interes, „Originalitatea cercetătorului”. Doresc să mă opresc asupra unor idei pe care le-ați prezentat.

În primul rând, raportul dintre descoperire și creație în cercetarea științifică. Cred că nu greșesc afirmând că în știință predomină descoperirea, iar în artă este esențială creația. Știința este, adeseori, descriptivă și aici este puțin loc pentru creație. Totuși, despre chimie, se spune că este știința care își creează singură obiectul de studiu; acesta este un adevăr, dacă ne gândim că, dintre cele peste 70 milioane de substanțe chimice cunoscute și înregistrate, doar câteva milioane se găsesc în natură, restul au fost create, sintetizate, de chimiști în laboratoare și, multe dintre ele, nici nu pot exista în condiții naturale. Ne punem, însă, întrebarea: se poate compara „crearea” acestor substanțe noi cu creația artistică? Eu cred că nu. În sinteza chimică, creația poate interveni la alegerea substanțelor de plecare, dar produsul final depinde, de multe ori, de capriciile naturii, fiindcă structura exactă a noii combinații nu este întotdeauna previzibilă. Surpriza, însă, bucură cercetătorul, iar „serendipitatea” este o sursă de satisfacție.

Așa cum bine subliniați, opera de artă este o creație unică. Artistul creator este singur. Dacă Michelangelo nu ar fi sculptat *Pieta*, sau dacă Beethoven nu ar fi compus *Simfonia IX-a*, desigur nimeni altcineva nu ar fi făcut-o. În știință, descoperirile se bazează pe toate cunoștințele anterioare dintr-un domeniu. În evoluția științei, o descoperire este, mai devreme sau mai târziu, făcută de cineva, chiar dacă, în decursul istoriei sale, unii au trecut pe lângă ea. Clasificarea periodică a elementelor chimice, atribuită lui Mendeleev, sub forma cunoscutului tabel, nu putea întârzia prea mult, fiindcă este o clasificare naturală, rezultată din structura și proprietățile atomilor, cercetate intens la

începutul secolului XX. Sinteza vitaminei B₁₂, oricum ar fi fost realizată de vreun laborator, iar la descifrarea genomului uman se știe că au lucrat, în paralel (și în competiție), două colective mari de cercetători, cu eforturi și resurse considerabile: unul dintre ele a câștigat cursa. Situații similare sunt numeroase în chimie și în știință, în general.

Cum bine ați remarcat, știința se dezvoltă pe verticală, prin acumularea de cunoștințe noi care o duc înainte, dar și pe orizontală, prin extinderea cunoștințelor disponibile, adăugând detalii sau noi aspecte, adesea minore, dar, uneori, având rezultate practice, aplicative, importante. Sunt două tipuri de „slujitori ai științei”: unii care îmbogățesc cunoașterea umană, prin cercetări numite „fundamentale” (izvorâte din curiozitatea cercetătorului), alții care folosesc cunoștințele disponibile în scopuri practice, prin cercetări numite „aplicative” (orientate spre scopuri bine definite). Este adevărat că nu întotdeauna granița dintre ele este foarte clară. Cercetarea fundamentală este cea care determină dezvoltarea științei pe verticală, cea aplicativă reprezentând o dezvoltare pe orizontală. În acest din urmă caz, există o a treia posibilitate, aș zice risc, și anume, ceea ce eu numesc „cercetare trivială”. Este o activitate de cercetare care aduce date noi, dar lipsite de spectaculozitate și originalitate, rareori utile, dar care pot crește lista de publicații a unui cercetător într-un *curriculum vitae*, care, bine manipulat, poate impresiona prin număr pe unii naivi. Literatura științifică imensă, existentă la ora actuală (și, mă gândesc, în primul rând, la chimie, dar poate fi adevărat și în alte domenii), este poluată cu un număr uriaș de publicații pe care nu le citește și nici nu le citează nimeni. De aceea, este important să căutăm originalitatea care stă la baza unei lucrări științifice, atunci când o avem în față.

Un al doilea subiect al discursului Domniei Voastre se referă la relația dintre mentor și discipol. Este neîndoielnic faptul că o bună școală este o

premisă a performanței viitorului cercetător. Nu este întâmplătoare filiația unor laureați Nobel, care au avut ca mentori alți laureați Nobel. Nu trebuie să privim atât de sus, este suficient să vedem – așa cum ați menționat – filiația unor membri ai Academiei Române. Am întâlnit, în schimb, cercetători deosebit de talentați și capabili, care nu și-au realizat potențialul intelectual, fiindcă nu au avut șansa unui mentor sau a unei școli, care să le dea impulsul inițial necesar, pentru dezvoltarea lor la capacitatea maximă. Este adevărat că se cunosc și numeroase exemple, în care, un om de știință a ajuns, prin forțe proprii, să atingă culmi, fără să fi avut privilegiul de care vorbeam. Aceasta se întâmplă atunci când intervine originalitatea spontană a cercetătorului, care reușește, prin cunoașterea excelentă a literaturii științifice, prin multă muncă și, uneori, cu puțin noroc, să descopere o nișă în cunoaștere, unde poate să aducă o contribuție importantă. Este valabil, mai ales, atunci când cercetătorul abordează o cale inter-sau pluri-disciplinară. Se întâmplă că mulți oameni de știință mari se afundă în domeniul lor cu contribuții și rezultate excepționale, dar nu privesc în afara lui, în timp ce alții văd legături sau relații între domenii sau cunoștințe aparent independente, paralele, dar care pot fi consolidate într-o cuprindere mai largă.

Stimate coleg,

Discursul Domniei Voastre se termină acolo unde aș fi dorit să începă; și anume, cu prezentarea unor preocupări și realizări proprii, care v-au adus în fața noastră. Nu ați făcut-o, din modestie, dar îmi revine mie plăcuta misiune.

V-ați născut într-un sat, la Smeeni, Buzău și mă gândesc câte alte minți strălucite nu se pierd acum, când procentul studenților proveniți din mediul rural este atât de mic. După ce ați absolvit școala generală în satul natal și Liceul „B.P. Hasdeu” din Buzău (1969–1973), ați ajuns student la Universitatea din București, unde ați absolvit Facultatea de Chimie, în anul 1979. Aici ați avut profesori remarcabili, pe care comunitatea universitară și științifică din țară i-a apreciat și respectat. A fost una din șansele vieții dumneavoastră, pe care ați valorificat-o din plin; presupun că această școală v-a deschis curiozitatea și dragostea pentru știință, fiindcă ați revenit din industrie – unde ați lucrat trei ani (1979–1982) – la doctorat, la aceeași facultate, absolvit în anul 1988, sub conducerea doamnei academician Maria Brezeanu.

A doua șansă ați avut-o prin stagiile de cercetător postdoctoral, efectuate în universități din străină-

tate, la Université de Paris-Sud, cu profesorul Olivier Khan (1991–1992) și la Universitatea din Göttingen (1992–1993), cu profesorul Herbert Roesky, o stea a chimiei anorganice contemporane, membru de onoare al Academiei Române. Astfel, v-ați „molipsit” de preocuparea pentru o cercetare modernă, pe teme fundamentale de mare actualitate. Ați petrecut doi ani (între 1994–1996) la Université de Québec à Montreal în Canada, unde ați colaborat cu prof. Rochon, dar v-ați întors în țară, deși v-ar fi așteptat o carieră strălucită și peste ocean.

Ați publicat primele lucrări științifice, realizate în cadrul școlii de la București, în „Revue Roumaine de Chimie” și „Revista de Chimie” (cu acad. Maria Brezeanu), dar și în „Thermochimica Acta” (cu acad. Eugen Segal). Se vede, din lista dumneavoastră de publicații, că aceasta a fost perioada de căutare a unei identități proprii, de inițiere în cercetarea științifică, perioadă care v-a adus, probabil, și primele satisfacții.

Prima lucrare, într-o revistă de mare prestigiu internațional, ați publicat-o în anul 1993, împreună cu Olivier Khan, în „Journal of the American Chemical Society”, revistă în care orice chimist visează să publice. Au urmat numeroase lucrări publicate în revistele internaționale ale editurii Elsevier din Olanda („Polyhedron”, „Inorganica Chimica Acta”, „Inorganic Chemistry Communications”, „Coordination Chemistry Reviews”, „Journal of Molecular Structure”), în reviste din Statele Unite ale Americii („Inorganic Chemistry”, „Crystal Growth & Design”, „Organometallics”), în reviste ale societăților de chimie din Anglia („Dalton”, „Chemical Communications”, „CrystEngComm”, „New Journal of Chemistry”), Germania („Angewandte Chemie”, „European Journal of Inorganic Chemistry”, „Zeitschrift für Naturforschung”) și altele, rezultat al stagiilor petrecute în străinătate, al colaborărilor cu mari cercetători din străinătate (H. Roesky, A. Müller – Germania, M. Julve – Spania etc.) și, în cele din urmă, rezultate din activitatea colectivului de la Universitatea din București, unde ați realizat un colectiv de tineri entuziaști, doctoranzi și cercetători, într-un laborator bine dotat, cu toată aparatura necesară unor cercetări moderne, capabil să asigure lucrări prin forțe proprii, fără să necesite ajutorul unor laboratoare din străinătate. În tot acest timp, ați continuat să publicați și în revistele de chimie din țară.

Care este impactul acestei activități? Răspunsul îl găsim, printre altele, în baza de date ISI-Reuters

ARTICOLE ȘI CITĂRI ISI

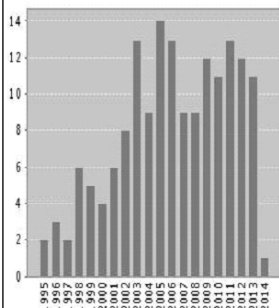
Citations Report: 210

(from all Databases)

You searched for: AUTHOR: (Andruh) ...More

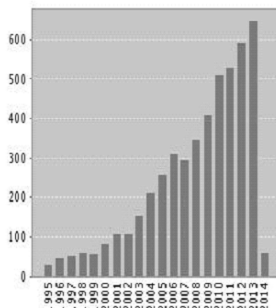
The report reflects citations to source items indexed within All Databases.

Published Items in Each Year

The latest 20 years are displayed
View a graph with all years.

Citations in Each Year

The latest 20 years are displayed
View a graph with all years.

Results found: 210

Sum of the Times Cited [?]: 4984

Sum of the Times Cited without self-citations [?]: 4134

Citing Articles [?]: 3252

Citing Articles without self-citations [?]: 3092

Average Citations per Item [?]: 23.73

h-index [?]: 36

Fig. 1

		2010	2011	2012	2013	2014	Total	Average Citations per Year
Use the checkboxes to remove individual items from this Citation Report or restrict to items published between 1900 and 2014 Go		511	532	593	647	61	4984	151.03
☐	1. The interplay of coordinative, hydrogen bonding and pi-pi stacking interactions in sustaining supramolecular solid-state architectures. A study case of bis(4-pyridyl)- and bis(4-pyridyl-N-oxide) tectons By: Roesky, HW; Andruh, M COORDINATION CHEMISTRY REVIEWS Volume: 236 Issue: 1-2 Pages: 91-119 Article Number: PII S0010-8545(02)00218-7 Published: JAN 2003	63	57	45	41	8	532	44.33
☐	2. CRYSTAL-STRUCTURE AND MAGNETIC-PROPERTIES OF [LN2CU4] HEXANUCLEAR CLUSTERS (WHERE LN = TRIVALENT LANTHANIDE) - MECHANISM OF THE GD(III)-CU(II) MAGNETIC INTERACTION By: ANDRUH, M; RAMADE, I; CODJOVI, E; et al. JOURNAL OF THE AMERICAN CHEMICAL SOCIETY Volume: 115 Issue: 5 Pages: 1822-1829 Published: MAR 10 1993	7	10	16	16	0	281	12.77
☐	3. 3d-4f Combined Chemistry: Synthetic Strategies and Magnetic Properties By: Andruh, Marius; Costes, Jean-Pierre; Diaz, Carmen; et al. INORGANIC CHEMISTRY Volume: 48 Issue: 8 Pages: 3342-3359 Published: APR 20 2009	25	44	63	60	4	202	33.67
☐	4. Oligonuclear 3d-4f complexes as tectons in designing supramolecular solid-state architectures: Impact of the nature of linkers on the structural diversity By: Gheorghe, R; Cucos, P; Andruh, M; et al. CHEMISTRY-A EUROPEAN JOURNAL Volume: 12 Issue: 1 Pages: 187-203 Published: 2006	24	18	24	19	3	162	18.00
☐	5. STRUCTURE AND SPECTROSCOPIC AND MAGNETIC-PROPERTIES OF RARE-EARTH METAL(III) DERIVATIVES WITH THE 2-FORMYL-4-METHYL-6-(N-(2-PYRIDYLETHYL)FORMIMIDOYL)PHENOL LIGAND By: ANDRUH, M; BAKALBASSIS, E; KAHN, O; et al. INORGANIC CHEMISTRY Volume: 32 Issue: 9 Pages: 1616-1622 Published: APR 28 1993	19	13	13	17	1	138	6.27
☐	6. A mixed-valence and mixed-spin molecular magnetic material: [(MnL)-L-II](6)[Mo-III(CN)(7)][Mo-IV(CN)(8)](2) center dot 19.5 H2O By: Sra, AK; Andruh, M; Kahn, O; et al. ANGEWANDTE CHEMIE-INTERNATIONAL EDITION Volume: 38 Issue: 17 Pages: 2606-2609 Published: 1999	5	3	6	3	0	114	7.12
☐	7. Oligonuclear complexes as tectons in crystal engineering: structural diversity and magnetic properties By: Andruh, Marius CHEMICAL COMMUNICATIONS Issue: 25 Pages: 2565-2577 Published: 2007	20	14	11	19	1	96	12.00
☐	8. A rational synthetic route leading to 3d-3d'-4f heterospin systems: self-assembly processes involving heterobinuclear 3d-4f complexes and hexacyanometallates By: Gheorghe, R; Andruh, M; Costes, JP; et al. CHEMICAL COMMUNICATIONS Issue: 22 Pages: 2778-2779 Published: 2003	11	6	6	8	1	96	8.00

Fig. 2

Web of Science, din care reproducem diagrama cu numărul de lucrări și de citări ale profesorului Marius Andruh (Fig.1).

Remarcăm productivitatea grupului de cercetare condus de acad. Marius Andruh, cu mai mult de opt lucrări pe an (după anul 2002), dar mai impresionant este numărul de citări, care, începând din anul 2001, depășește 100 pe an și, începând cu anul 2004, trece de 400 în fiecare an, atingând valori de peste 500 în ultimii ani. Este absolut uimitor! Aceasta demonstrează că activitatea de cercetare a profesorului Andruh se încadrează într-un domeniu de mare actualitate, iar rezultatele sunt semnificative și se bucură de interesul lumii științifice. Numărul total al citărilor, pentru lista de 210 lucrări (în prezent, totalul este de 222), atinge 4984, în 3252 articole care le citează, cu o medie de 23.7 citări pe lucrare, iar indicele Hirsch are o valoare de 36, deosebit de mare în chimie. Acest indice Hirsch înseamnă că autorul nostru are 36 lucrări care au fost, fiecare, citate de cel puțin 36 ori.

Reproducem în Figura 2 lista cu primele opt lucrări, în ordinea numărului de citări. Se remarcă prima lucrare, cu un număr uriaș de citări, 532, urmată de cinci lucrări, care au fost, fiecare, citate de peste 100 de ori.

Interesul stârnit de unele lucrări ale profesorului Marius Andruh mai este reflectat de marcarea lor pe coperta revistelor respective („*cover paper*“) drept cele mai interesante din fascicula respectivă.

Nu în cele din urmă remarcăm modul cum au fost citate unele lucrări, nu simplu listate într-o bibliografie, ci cu referire directă, cu nominalizare în text. Astfel, un grup din Spania se referă la lucrarea de *pionierat a lui Andruh*¹ un articol al cercetătorilor japonezi spune că metoda de sinteză a lui Andruh „*face epocă*“ (*is epoch-making*)², iar un grup de autori din SUA³ descrie drept „*fascinanți*“ compușii lui Andruh.

Stimate coleg Marius Andruh,

Discursul dumneavoastră de recepție mi-a făcut o plăcere deosebită și sunt convins că și colegii membri ai Academiei Române, ca și publicul prezent la această expunere, vor fi de acord că avem în față un om de știință caracterizat printr-o mare ori-

ginalitate, erudit nu numai în profesia sa, un cercetător care dovedește că știința este parte a culturii și care contribuie prin lucrările sale la ideea că se poate vorbi de o „chimie estetică“, pe care o pot identifica cititorii articolelor sale din ultimii ani, în frumusețea structurilor stabilite în combinațiile chimice sintetizate și studiate în laboratorul profesorului Andruh.

Profesorul Marius Andruh este un cercetător care și-a construit propriul domeniu de cercetare, original prin contribuții în trei domenii importante ale chimiei moderne, care practic nu existau la începutul carierei sale:

- **ingineria cristalelor** („*crystal engineering*“), adică arta de a sintetiza și determina structura unor combinații complexe polimere cu anumite structuri spațiale ordonate, eventual prestabilite (și cu proprietăți determinate de acestea);

- **chimia metalo-supramoleculară** – studiul combinațiilor rezultate prin autoasamblarea unor combinații complexe, cu structuri dictate de particularitățile centrilor de coordinare metalici;

- **magnetismul molecular** – domeniu interdisciplinar în care chimia furnizează materiale noi cu proprietăți fizice importante pentru materialele de înaltă tehnologie.

O încercare de a trata mai pe larg aceste subiecte ne-ar introduce prea profund în labirintul chimiei și lăsăm o discuție mai detaliată pe seama chimiștilor, în întrunirile lor.

Stimate coleg Marius Andruh,

La încheierea acestei prezentări nu îmi rămâne decât să vă felicit pentru tot ce ați realizat până acum, să vă urez simplu **SĂ CONTINUAȚI** și să vă spun potrivit tradiției „**stimat confrate, fiți binevenit în Academia Română**“.

Note

¹ J. Vallejo, I. Castro, M. Déniz, C. Ruiz-Pérez, F. Lloret, M. Julve, R. Ruiz-García, J. Cano, *Inorg. Chem.* 2012, **51**, 3289–3301.

² T. Shiga, A. Mishima, K. Sugimoto, H.O. Kawa, H. Oshio, M Ohba, *Eur. J. Inorg. Chem.* **2012**, 2784–2791.

³ N. Lopez, H. Zhao, A.V. Prosvirin, W. Wernsdorfer, K.R. Dunbar, *Dalton Trans.*, 2010, **39**, 4341–4352.

Parcul Național Retezat – o problemă juridică nerezolvată

Acad. Păun Ion Otiman

Secretar general al Academiei Române

Mircea Duțu*

Cornel Ionescu**

Dumitru Dinu***

Ioan Vlaic****

Doi termeni științifici – protecția mediului și biodiversitatea – au făcut carieră științifică și practică excepțională după Convenția ONU de la Rio de Janeiro din anul 1992, unde s-a adoptat Convenția ONU asupra Biodiversității Biologice. Primul termen – **protecția mediului** (sau ocrotirea naturii), din punct de vedere științific, este mult mai vechi, dar din punctul de vedere al necesității aplicării lui a devenit de mare actualitate, odată cu impactul masiv al agresiunii antropice asupra naturii. Al doilea termen – **biodiversitatea** – este de dată (relativ) recentă, fiind introdus în terminologia științifică și a aplicabilității în protejarea naturii numai de circa patru decenii (1986).

Fără a intra în amănunte terminologice și de semantică, precizăm faptul că aplicarea în practică a protecției mediului și a biodiversității, în ultima jumătate de secol, dar mai ales la începutul acestui nou mileniu, au devenit preocupări la ordinea zilei. Acesta este motivul pentru care, ca o continuare a eforturilor întreprinse în prima jumătate a secolului al XX-lea de către academicienii Alexandru Borza și Emil Racoviță, grija Academiei Române pentru cel mai de seamă monument al naturii montane din România – Parcul Național Retezat – este de mare actualitate și imensă responsabilitate.

Cu privire la importanța științifică legată de Parcul Național Retezat, mai trebuie să subliniem și interesul Academiei Române în folosirea optimă a proprietăților importante, materiale și științifice, pe

care le are în zona Hațeg-Retezat: Centrul de Dezvoltare Durabilă din comuna General Berthelot (conacul Nopcsa – Berthelot), terenul agricol 60 ha din aceeași localitate, 2722 ha de pădure în comuna Râu de Mori, iar, conform HG 1020 bis/2006, anexa 17, Academia Română are în administrare 10 000 ha în Parcul Național Retezat – Rezervația științifică Gemenele, Punctul de trecere în parc, Cabana Gura Zlata, Cabana Rotunda, Stația de cercetare (cabana) Gemenele, Punctul de control Pietrele și Punctul de control Rotunda.

Revenind la importanța Parcului Național Retezat, înființat, ca prim parc național al României din inițiativa academicianului Alexandru Borza, în anul 1935, în suprafață inițială de 10 000 ha și extins în prezent la 38 047 ha, acesta a fost înscris în anul 1980 pe lista rezervațiilor biosferei sub protecția UNESCO¹.

Muntele Retezat, după anul 1921, anul intrării în vigoare a Legii reformei agrare în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș (după Marea Unire din 1918), după anul înființării Parcului Național (1935) și apoi în perioada comunistă, cât și după anul 1990, odată cu adoptarea legilor proprietății, a trecut printr-o serie de agresiuni fără precedent cu adresă directă la importanța sa științifică, la protecția biodiversității și a mediului în acest colț de rai al României.

În perioada 1921–1948 principalele evenimente sunt legate direct de aplicarea Legii reformei agrare care aveau drept consecință pentru absen-

* Prof. univ., director, Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu“

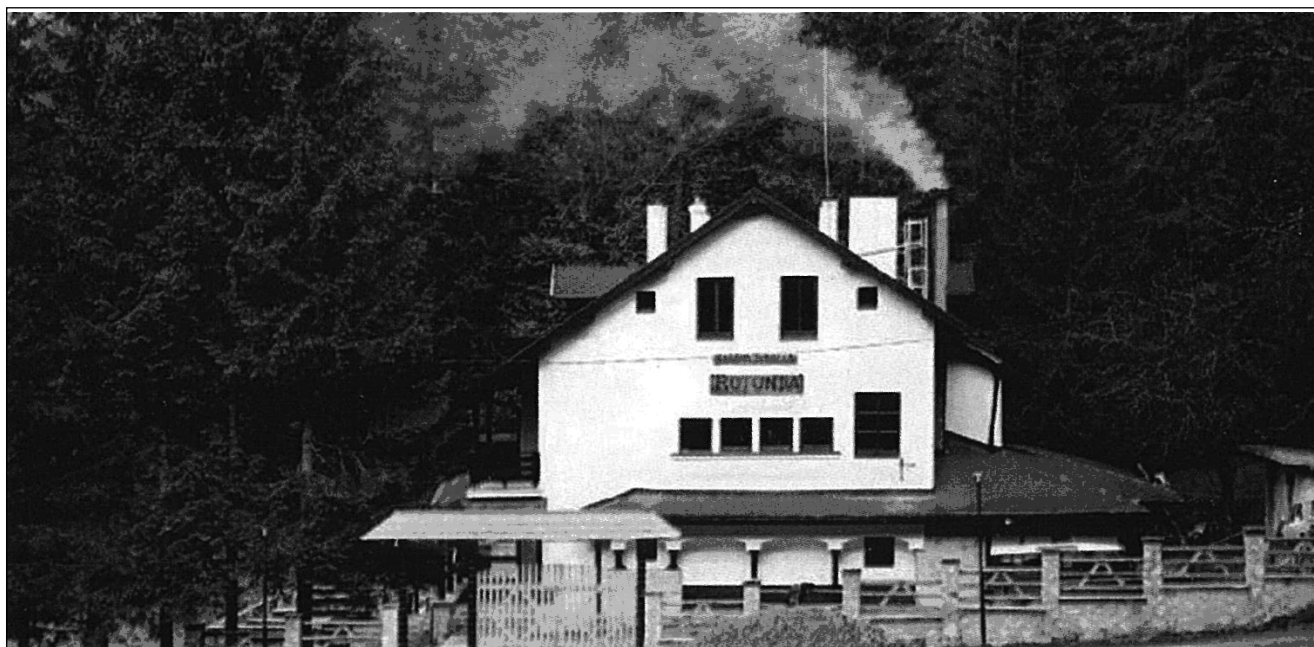
** Prof. univ., director general al Academiei Române

*** Director, Direcția Patrimoniu

**** Avocat, membru al Baroului București

Cabana Gura Zlata

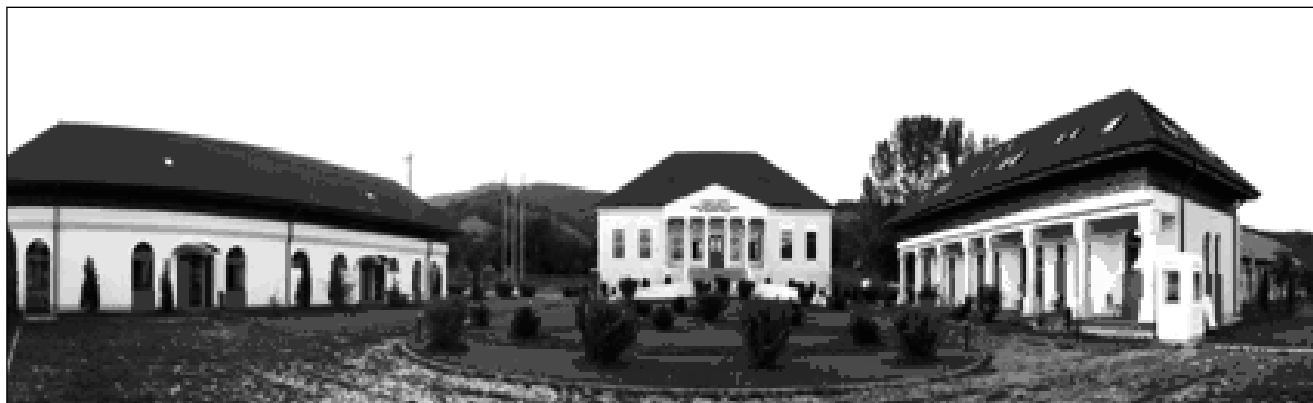

Cabana Rotunda

teiştii din România (după trei ani), exproprierea terenului agricol și forestier. Prin urmare, jumătate din proprietatea din Retezat de 10 571,3 ha a fraților Ludovic și Gabriel Kendeffy, partea lui Ludovic, absenteist, a fost trecută în proprietatea statului

român în indiviziune cu Gavril Kendeffy, fratele rămas în țară după Marea Unire din 1918 și după aplicarea Legii agrare din 1921.

Din păcate, în această perioadă de 25 de ani, statul român nu a reușit să iasă din indiviziune cu

Centrul General Berthelot

Gavril Kendeffy, deși, după cum se va vedea în continuare, prin **„procesul optanților de la Paris“**, în care avocatul României a fost Nicolae Titulescu, statul român a plătit absenteiștilor, în coroane-aur, proprietățile expropriate prin efectele Legii reformei agrare din 1921. De altfel, indolența autorităților române (din toate timpurile) se resimte până azi, la aproape un secol de la revenirea Transilvaniei la țara-mamă, România. Este, de exemplu, cazul incredibil al Palatului administrativ din Deva, sediul Consiliului județean, care și acum, în anul 2014, se află înscris în cartea funciară dinainte de 1918 în proprietatea maghiarilor.

Incredibil, dar adevărat! Ce să mai vorbim?

Vom prezenta în continuare evenimentele care s-au produs în perioada interbelică și efectele juridice ale acestora asupra Parcului Național Retezat.

Evoluția regimului juridic al domeniului Retezat după anul 1921

Domeniul Retezat, înainte de anul 1921, a fost proprietatea în devălmășie, în cote egale, a fraților Ludovic și Gabriel Kendeffy. În baza dispozițiilor art. 6 lit. c din Legea pentru reformă agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș (1921), Ludovic Kendeffy, fiind declarat absenteist, prin hotărârea Comitetului Agrar nr. 293 din 13 aprilie 1924, partea acestuia, jumătatea indiviză, s-a expropriat definitiv pentru cauză de utilitate națională pe seama statului român. Pentru a se ajunge la această soluție legală, într-o primă fază, conform procedurii speciale stabilite de lege, prin hotărârea nr. 752/18 decembrie 1922 a Comisiei de ocol pentru expropriere Hațeg, s-a expropriat cota parte din proprietatea în indiviziune aparținând lui Ludovic Kendeffy.

În urma apelului părților interesate, prin hotărârea nr. 3/2.01.1923 a Comisiei județene Hunedoara (Deva), s-a reformat hotărârea primei comisii,

admițându-se partajul făcut de cei doi frați în 1919 și, în consecință, întreaga moșie din hotarul comunei Râu de Mori a fost declarată ca aparținând în întregime lui Gavril Kendeffy.

Situația despăgubirilor lui Ludovic Kendeffy privind exproprierea pentru cauză de utilitate națională

Potrivit legislației speciale, la solicitarea lui Ludovic (Lajos) Kendeffy s-a declanșat procedura internă de acordare a despăgubirilor pentru suprafața totală expropriată de 13 777 jugere și 150 stânjeni pătrați, din care pădure – 8173 jugere – 1148 stânjeni pătrați. După ce prin hotărârea nr. 725/11.02.1926 a Curții de Apel Cluj, rămasă definitivă, s-a fixat prețul de expropriere pe jugăr de pădure și de pășune, prin decizii ale instanțelor judecătorești competente (judecătoriile de ocol) s-au seriat creanțele, iar apoi tot prin hotărâri judecătorești s-au eliberat recipisele și s-a ordonat Casei de Depuneri și Consemnațiuni să achite contravaloarea proprietății expropriate.

În paralel, în plan internațional, s-a declanșat așa-numitul „proces al optanților unguri“, în cadrul căruia foștii proprietari funciari din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, care optaseră pentru cetățenia maghiară și fiind declarați absenteiști, au fost expropriați pentru cauză de utilitate națională, aceștia au solicitat despăgubiri din partea statului român.

După mai multe negocieri purtate din partea României de către Nicolae Titulescu și din cea a Ungariei de contele Aponny, în cele din urmă s-a ajuns la un Acord încheiat și semnat la Haga și Paris, în sensul că optanții unguri, expropriați în Ardeal, să fie despăgubiți de către Fondul Agrar din Basel (Elveția), scop în care statul român a plătit o anuită anuitate direct la Fondul A. În consecință,

depozitele de rentă constituite în țară la Casa de Depuneri și Consemnațiuni trebuiau anulate, ceea ce s-a întâmplat și în cazul lui L. Kendeffy.

Printr-o cerere înregistrată la Tribunalul arbitral mixt româno-maghiar din Paris la 24 iunie 1924 (cauza nr. 124), L. Kendeffy a introdus acțiune contra Statului român, solicitând acordarea unei indemnizații pentru prejudiciul suferit prin faptul expropriării bunurilor sale din Transilvania, în aplicarea Legii privind reforma agrară din Transilvania. Nevărsând tribunalului taxa cuvenită, procedura nu s-a declanșat imediat, astfel că statului român i s-a notificat cererea numai la 14 aprilie 1932, însoțită de un memoriu suplimentar, după satisfacerea respectivei cerințe și în condițiile evoluțiilor judiciare care au avut loc între timp. Drept urmare, tribunalul arbitral, după ce la 8 aprilie 1933 a declarat cererea admisibilă și a invitat Fondul agrar să verifice, prin autoritățile române competente, afirmațiile reclamantului conținute în suplimentul la Memoriu complementar, a hotărât, pe fond, la 12 iulie 1933, condamnarea Fondului agrar la plata către L. Kendeffy a sumei de 856 211,50 de coroane aur cu titlu de reparație a prejudiciului principal suferit, suma respectivă producând dobândă de 4,5% pe an începând cu 1 ianuarie 1923, data medie a expropriării și aceasta cu titlu de indemnizare pentru priver de folosință; de asemenea, Fondul era obligat să plătească și 10% din suma de 148.439,50 coroane aur cu titlu de indemnizare pentru daunele ocazionate prin dezorganizarea exploatarei sale, precum și cheltuieli judiciare.

Declararea „Parcului Național Retezat“

Primul act oficial prin care s-a preconizat înființarea unei rezervații naturale în Retezat este adresa Grădinii Botanice din Cluj nr. 310/1932 din 15 decembrie 1923, semnată de directorul său, prof. univ. Al. Borza, prin care se solicită Direcției Generale pentru Reformă Agrară din Cluj păstrarea unui „teren mare“ în zonă, în vederea proclamării sale ca parc național. Direcția aderă, în principiu, la idee, cerând în acest scop, printr-o circulară, consilierilor agricoli județeni să refere asupra situației de drept și de fapt a terenurilor vizate, iar la sugestia Direcției Generale pentru Reformă Agrară, prof. univ. Al. Borza se adresează, în 24 ianuarie 1924, cu un memoriu Ministerului Agriculturii și Domeniilor, Casei Centrale a Cooperăției și Împroprietăririi Sătenilor „în chestiunea extrem de importantă din punct de vedere cultural-științific, dar chiar și

politic a protecțiunii naturii, prin crearea de rezervații naturale și parcuri naționale“.

În acest context, se considera că „*Reformarea agrară ce se înfăptuiește acum este cel mai fericit prilej, dar din nefericire și ultima ocazie de a mai salva din comorile botanice ale țării – formațiuni vegetale caracteristice și specii rare sau unice – ce nu au fost devastate sau alterate încă de mâna omenească“*, prezentându-se și „*punctele cele mai importante din Ardeal, unde pe cale de legislațiune sau de măsuri administrative ar trebui create de urgență rezervațiuni și parcuri“*. Totodată, se propunea extinderea proiectului și în alte provincii ale țării, astfel „*ca în legătură cu Reforma Agrară, să alcătuim acum o întreagă rețea de rezervațiuni, parcuri naturale și monumente ale naturii puse sub protecția unei legi speciale, care trebuie să vină și sub ocrotirea unui Oficiu central, special, cu consilieri din toate provinciile țării și cu epitropia înțelegătoare a Ligii naționale pentru protecțiunea monumentelor naturii“*. Instituirea acestor prime măsuri de protecție a naturii era considerată de savantul Al. Borza drept un „*suprem postulat cultural al timpului“*, care răspundea „*intereselor superioare ale țării“*. Totodată, s-a subliniat și dimensiunea internațională a proiectului, prin faptul că prin crearea acestor „*protectorate“*, „*aziluri“* de comori vegetale, „*vom putea sta cu fruntea ridicată în fața vecinilor noștri (Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Rusia) și a statelor din apus și din ambele Americi, unde există de mult astfel de rezervații admirabil organizate și studiate“*, [...] „*vom putea da un răspuns liniștitor și Ligii internaționale pentru protecția naturii și prietenilor din Apus care ne întreabă, cu îngrijorare, ce face România în aceste clipe prielnice și hotărâtoare pentru păstrarea în viitor a monumentelor naturii“*. Totodată, în atari condiții, Grădina Botanică putea proceda la „*organizarea proiectelor grădini alpine, în legătură cu rezervațiile de munte, împlinindu-și misiunea ce o are, de a studia din punct de vedere sistematic, ecologic, în mod comparativ și experimental, comorile lumii vegetale“*.

La rândul său, Casa Centrală a Cooperăției și Împroprietăririi Sătenilor a răspuns pozitiv inițiativei, cerând promotorului proiectului să precizeze suprafețele necesare și așezarea lor, pentru întreaga țară, spre a statua asupra rezervării acestora.

Răspunsul a venit câteva luni mai târziu, prin adresa nr. 220/21.09.1924 a Institutului de Botanică sistematică și Grădinii Botanice a Universității din

Cluj, în care s-a precizat, pe județe, pentru întreaga țară, terenurile care să fie rezervate. Textul relativ la Retezat, însoțit de o schiță și o hartă a propus următoarele: *„Regiunea superioară a Retezatului trebuie transformată într-un grandios Parc Național, o rezervație științifică importantă prin adăpostirea și apărarea de orice stricăciune a vegetației și a lumii sale naturale. Rezervația ar cuprinde terenul dintre piscurile și crestele de munte Zănoaga-Slăveni-Retezat-Stânișoara-Peleaga-Bucura și se mărginește spre Sud de Valea Lăpușnicului, anexându-i-se și micul masiv calcaros Paltină din stânga Lăpușnicului Mare“.*

La scurt timp, Casa Centrală a Cooperativei și Împroprietăririi Sătenilor anunța că a luat măsuri *„ca terenurile cerute a fi transformate în parcuri naționale de interes științific să fie rezervate în mâinile statului“*, pentru a li se da destinația respectivă.

Dar, repede au apărut și complicațiile legate mai ales de situația juridică a imobilelor vizate. Astfel, la 18 decembrie 1924, Consilierul Agricol al județului Hunedoara, a comunicat *„cu părere de rău“*, că măsura luată *„este prea tardivă, întrucât parcul național din muntele Retezatului nu-l mai putem înființa prin facerea rezervelor, deoarece parte din acest munte s-a rezervat proprietarilor vechi, neputându-se expropria, iar partea ce s-a expropriat s-a atribuit în mod definitiv încă din anul trecut, comunelor cu pășune comună, fapt care l-a întărit și Comitetul Agrar București prin hotărârea sa cu nr. 293/1924“*. O evaluare a situației din partea Institutului de Botanică, din 9 februarie 1925, trimisă ministerului de resort arăta că, din cele 11 consilii vizate, șase s-au grăbit să răspundă, iar din rapoartele întocmite rezulta că unele exproprieri și înființări de rezervații nu se puteau înfăptui în baza legilor existente pentru reforma agrară și nici pe cale administrativă, în baza legilor silvice și polițienești de vânat, pescuit etc. A fost prilejul pentru Al. Borza și echipa sa de a lansa propunerea adoptării *„unei legi speciale pentru protecția naturii, așa cum există în țările Apusului: Franța, Elveția, Austria etc.“*, sens în care a anexat și o „schiță de proiect“, cu rugămintea de a fi înaintată corpurilor legiuitoare, spre adoptare.

În fața dificultăților concrete și complexității situațiilor juridico-administrative create, directorul Institutului Botanic recomanda *„a proceda în aceste chestiuni cu energia și cu prudența și echitatea necesară, pentru a putea împăca interesele superioare ale științei și culturii cu interesele juste eco-*

nomice ale populației. În special cred că expropriind sau rezervând un teritoriu declarat monument al naturii trebuie să ne îngrijim de o recompensă echivalentă – ca pășune, teren agricol ori pădure – în parte, pe cât e posibil. Bineînțeles, făcând rezervele științifice pentru viitorime, ca să zicem „veșnicie“, interesele momentane ale unuia sau altuia trebuie să cedeze, trebuie să cadă“.

După mai multe schimburi de scrisori, deplasări la fața locului din partea reprezentanților Institutului și discuții între persoanele implicate, la 1 februarie 1926, Consilierul Agricol al Județului Hunedoara comunica marcarea pe hartă a terenurilor care puteau fi cuprinse în viitorul parc național botanic Retezat, neatribuite încă pentru pășuni sau păduri comunelor, menționându-se că terenul prevăzut în schița nr. 1 *„nu se poate rezerva, respectiv preda... căci aici Statul numai în jumătate este proprietar, cealaltă jumătate formând proprietatea în indiviziune. Terenul este pădure exploatată“*. Preluarea terenurilor disponibile din Retezat spre studiu și conservare de către Institutul de Botanică Sistematică se va face în vara anului 1927.

Demersul constituirii Parcului Național Retezat a fost consolidat și prin moțiunea specială adoptată în acest sens de Congresul Național al Naturaliștilor din România, întrunit în zilele de 18–21 aprilie 1928 la Cluj, sub președinția lui Emil Racoviță. Paralel cu acțiunea de lămurire a opiniei publice și de angajare a tuturor naturaliștilor țării la cererea de înfăptuire a acestui proiect, s-a desfășurat o activitate stăruitoare de a clarifica stările de proprietate și folosință economică a Retezatului, precum și problemele tehnice de organizare a ariei protejate.

Nu puține și nici dezinteresate au fost împotrivirile la această generoasă inițiativă, *„politicieni demagogi stârnesc pe locuitorii din vecinătatea Retezatului, ca să reclame libera pășunare pe tot masivul“*, consemna un document al Congresului naturaliștilor, iar într-o informare din august 1928, întocmită în urma unei deplasări pe teren, naturalistul E.I. Nyarady menționa, printre altele, că: *„G. Kendeffy se poartă dușmănos contra acestui Parc și lucrează la Minister în înțelesul ca să se strice ce s-a făcut până acum“* și propunea *„Să fie stabilit precis care sunt teritoriile care sunt expropriate definitiv, care sunt cele care afirmativ sunt comune în părți egale între Stat și între Kendeffy și pe urmă care sunt acele care s-au lăsat definitiv în posesiunea lui Kendeffy“*.

Pe baza concluziilor Congresului Naturaliștilor, prezentate de profesorii Emil Racoviță, A. Popovici-Bâznoșanu și Al. Borza, și a rapoartelor Consilieratului Agricol, în august 1928, ministrul agriculturii C. Argetoianu aprobă înființarea parcului național. Dar „uneltirile” potrivnicilor proiectului generează noi amânări și presupun alte intervenții la conducerea ministerului; se efectuează estimări ale cheltuielilor necesare și se formulează promisiuni de definitivare a lucrărilor în 1929. Numirea prof. univ. Al. Borza, la 1 iunie 1929, ca secretar general al Ministerului Instrucțiunilor Publice încetinește și mai mult procesul de înființare a parcului; în schimb, se intensifică adoptarea proiectului de lege privind protecția monumentelor naturii, însoțit de noul ministru al agriculturii și domeniilor, Ion Mihailescu, astfel că este aprobat de ambele camere, legea e promulgată de Regele Carol al II-lea și publicată sub nr. 213, în Monitorul Oficial nr. 148 din 7 iulie 1930.

În baza sa, prin Decretul Regal nr. 1301 din 8 aprilie 1931 a fost numită Comisia Monumentelor Naturii, astfel că toate problemele desăvârșirii proiectului Parcului Național Retezat sunt preluate de aceasta. Tot atunci administrația munților a trecut asupra Casei Autonome a Pădurilor Statului. Apoi, la 1 iunie 1933, s-a constituit Comisia regională pentru Ardeal a Comisiunii Monumentelor Naturii, căreia i-a revenit responsabilitatea „pregătirii tehnice și administrative a lucrărilor pentru declararea monumentelor naturii” și care la 19 octombrie 1933 a aprobat propunerea prof. univ. Al. Borza de a se convoca o „conferință cu participarea tuturor celor interesați în chestiunea înființării Parcului Național al Retezatului (autorități, instituții, particulari), în care să se caute a se armoniza interesele tuturor acestora și să se stabilească în linii generale proiectul de lege, prin care se va înființa Parcul Național al României” în Munții Retezat.

Această consultare, în sens modern, a publicului a avut loc în ziua de 13 noiembrie 1933, la sediul prefecturii județului Hunedoara și au participat „toți șefii autorităților din Deva, reprezentanții parlamentarilor și ai diferitelor societăți, apoi particularii interesați”.

Printre altele, referitor la situația juridică a terenurilor afectate proiectului, directorul Serviciului Agricol al județului și deputat Emil Șelariu au precizat că „acest teritoriu este proprietatea indiviză a lui Kendeffy Gavrilă și a statului prin expro-

prierea absenteistului Kendeffy Ludovic. Din acest teritoriu s-a atribuit comunelor mărginașe prin Reforma Agrară golurile de munte ca pășuni. Comunele ar putea fi recompensate prin exproprierea unei porțiuni de pădure a proprietarului Thoroczky, care ar urma să fie defrișată și dată comunelor drept pășune, în schimbul golurilor de munte mai sus amintite”. Un alt participant, ing. I. Danciu, a considerat că o condiție principală o reprezintă, în acest context, ieșirea din indiviziune și accelerarea judecării liniei de defalcare, numai astfel putându-se efectua delimitările teritoriale necesare.

Procedura propriu-zisă de înființare a parcului avea să se declanșeze la 29 ianuarie 1934, când Comisia Regională pentru Ardeal adoptă rezoluția de a propune Comisiei Monumentelor Naturii (C.M.N.) declararea oficială a Parcului Național al Retezatului; la 3 mai același an, C.M.N. adoptă propunerea și „avizează să se declare ca monument al naturii în limitele și condițiile propuse, ținând seamă de situația juridică a întinderii declarate de Parc Național”.

În spiritul unei concepții moderne, acest teritoriu „aflându-se de drept în proprietatea statului în indiviziune cu Gavril Kendeffy, precum și atribuit prin Reforma Agrară mai multor comune ca pășune de munte, iar un teritoriu alpin atribuit ca rezervațiune științifică Institutului Botanic din Cluj și în partea de Nord fiind proprietatea Statului și a unor particulari” s-a stabilit un regim de protecție diferențiat, suprapus celui de proprietate, care prevedea interzicerea defrișării pădurilor, tăierii copacilor, distrugerii jepilor pe întreg teritoriul parcului, „oricui ar aparține de drept și de fapt acele păduri”, precum și a pășunatului într-o zonă bine delimitată, în restul acestuia fiind supus aprobării curatorului și numai cu titlu temporar.

În cele din urmă, masivul Retezat a fost confirmat ca monument al naturii prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 593 din 22 martie 1935, în următoarele limite: Valea Râul Mare, începând cu Gura Zlății, urmând Valea Lăpușnicului, înglobând Vârful Stănuleț (cota 2050), continuând, de la punctul 1413, pe Lăpușnicul Mare în sus, trecând, pe culmea Vârful Buții, la cota 1977, urmând culmea Păpușii, vârful Custura, vârful Gruniul 2302, spre Nord cota 1563, Vârful Mare 2456, cuprinzând văile superioare ale râului Nucșorului până la cota 1367, trecând la vârful Retezatului (2484) și pe scoaba Retezatului la râul Zlătuia până la Gura Zlata.

Suprafața alocată a fost de circa 100 km², iar din punct de vedere legal se preciza că: „*Fiind proprietatea Statului în indiviziune cu particulari, ches-tiunea juridică rămâne neatinsă*”.

Parcul Național Retezat și-a păstrat calitatea de arie protejată în condițiile actelor normative care s-au succedat în materie (Decretul nr. 237/1950, Legea nr. 9/1973, Legea nr. 137/1995, Legea nr. 5/2000, O.U.G. nr. 195/2005), iar din 1980 face parte integrantă din rețeaua internațională a rezervațiilor Biosferei aferentă programului UNESCO „Omul și Biosfera”. Este o arie protejată de interes național și internațional, fiind încadrat, conform clasificării I.U.C.N. – în categoria II (parc național), structurată într-o zonă centrală (în suprafață de 16 866 ha) și o zonă-tampon de 19 551 ha. Tot aici se află și rezervația științifică Gemenele (categoria I – I.U.C.N.) de 1630 ha.

Implicațiile juridice ale declarării Parcului Național Retezat

Potrivit art. 5 alin. 7 din Legea nr. 213/1930, monumentele naturii cu o suprafață mai mare de 10 ha nu pot fi păstrate de proprietar, fapt pentru care, prin adresa nr. 173/14 iunie 1939, Comisia Monumentelor Naturii solicita Ministerului Agriculturii și Domeniilor să procedeze la exproprierea pentru cauză de utilitate publică a întregului teren pe care se afla parcul național. Demersurile administrative au început, dar au fost complicate de procesul judiciar de ieșire din indiviziune și stabilire exactă a limitelor proprietăților în discuție.

De asemenea, potrivit art. 5 alin. (1) din Decretul nr. 237/1950 pentru ocrotirea monumentelor naturii în R.P.R., „*Monumentele naturii sunt bunuri ale întregului popor, respectiv avut obștesc, libere de orice sarcini și servituți*”.

Toate aceste evoluții arată că întregul teritoriu al Parcului Național Retezat reprezintă proprietatea publică a statului.

Agresiunile comuniste și postcomuniste asupra Parcului Național Retezat

Poziția Academiei Române

În perioada comunistă (1948–1989), Parcul Național Retezat, deși era monitorizat pentru a fi declarat rezervație internațională a biosferei sub auspiciile UNESCO, a intrat într-un vast proces antropic, prin demararea lucrărilor de realizare a lacului de acumulare și a hidrocentralei de pe Râul Mare. Șantierul barajului, cel mai înalt și masiv din

România, a cuprins o arie vastă, de peste 50 ha, tăindu-se o suprafață de câteva sute ha de pădure din zona limitrofă lacului de acumulare. S-au dislocat milioane de tone de rocă, din care s-a constituit structura cu sâmbure de argilă a barajului. Lucrările vaste de amenajare hidrotehnică a Retezatului, întinse pe aproape jumătate de secol (și care continuă și astăzi), au avut un impact ecologic major asupra Parcului Național Retezat, implicațiile acestora nefiind complet monitorizate din punct de vedere științific nici până acum.

Cercetările științifice sunt cu atât mai necesare în prezent și dacă avem în vedere faptul că evoluția vegetației Muntelui Retezat este cea mai veche din țară, fiind începute cu mai bine de două secole și jumătate de botanistul Baumgarten, continuate de botaniștii de la Grădina Botanică din Cluj, în frunte cu academicienii Borza și Nyarady și continuate în anii 1960–1980 de echipa de botaniști de la Universitatea din Timișoara. O dinamică a vegetației de două secole, cu impactul ecologic major al hidrocentralei de pe Râul Mare, este unică în România și printre extrem de puținele de acest gen din Europa, motiv pentru care continuarea cercetărilor, reluate în anii 2008–2010 prin Proiectul european „Studiul bio- și geodiversității din zona Hațeg-Retezat”, trebuie continuată de către cercetătorii de profil biologic din Academia Română.

În perioada actuală (după anul 1990), agresiunea juridică asupra Parcului Național Retezat a atins limita absurdului și maximul fărădelegii.

Să explicăm afirmația extrem de gravă.

Imediat după apariția Legii 247, în data de 21.03.2006, prin adresa prefectului județului Hunedoara L. Deszi (nr. 48 CR/13.03.2006) înștiințează Direcția Silvică Deva cu privire la cererile de reconstituire a proprietăților asupra pădurii din Retezat făcute de Maria Kendeffy și Elisabeth Pongratcz din Viena, succesoarele fraților Kendeffy, în suprafață de 9709,84 ha. Cu o viteză uluitoare, în 29.05.2006 (după numai două luni) se întrunește Comisia de fond funciar a Prefecturii Hunedoara care hotărăște reconstituirea proprietăților solicitate, emițându-se la data de 6.12.2006 titlul de proprietate 90878/646–647 pe numele Kendeffy Maria și Pongratcz Elisabetha în suprafață de 9709,84 ha. Încă în luna decembrie 2006, cele două titluri de proprietate se intabulează în Cartea funciară.

Pentru comparație, menționăm faptul că Academia Română, cu eforturi financiare inimaginabile, a reușit în 7 (șapte) ani!!! să obțină, dar numai parțial,

pădurea avută în proprietate înainte de 1948 și confiscată, dar nu prin legi agrare, ci samavolnic, ilegal de statul comunist. Inimaginabil, dar adevărat!

Acțiunea Academiei Române pentru salvarea Parcului Național Retezat

În această situație, Academia Română, deși nu este proprietară decât asupra unei suprafețe de 2722 ha, până să fie afectată de punerea în posesie a familiei Kendeffy de prefectul udemerist Deszi, nu a stat impasibilă, introducând acțiune în justiție, la Judecătoria Hațeg, pe care o reproducem în continuare.

Subscrisa **ACADEMIA ROMÂNĂ** – cu sediul în București, Calea Victoriei nr. 125, sector 1, cod poștal 010071, C.U.I./C.F. 4192472, reprezentată prin acad. Ionel Haiduc, președinte, și acad. Păun Ion Otiman, secretar general – în calitate de **RECLAMANTĂ**, în contradictoriu cu:

1. **KENDEFFY MARIA**, domiciliată în Austria, Bürgerspitalgasse 1, 1060 Viena, identificată cu Pașaport tip P seria AUT C nr. 0180704 2, eliberat de Bundespolizeidirection Wien BPK Neubau;

2. **PONGRACZ ELISABETH (ELISABETA)**, născută **KENDEFFY**, domiciliată în Austria, Keilgasse 10, 1030 Viena, posesoarea documentului de identitate Pașaport nr. A 0055191, emis de Bundespolizeidirektion Wien BPK Landstrasse, la data de 29 februarie 1996, Viena, Austria;

3. Comisia județeană pentru stabilirea dreptului de proprietate asupra terenurilor – județul Hunedoara, cu sediul în Municipiul Deva, str. 1 Decembrie 1918, nr. 28, județul Hunedoara;

4. Instituția Prefectului județul Hunedoara, cu sediul în Municipiul Deva, str. 1 Decembrie 1918, nr. 28, județul Hunedoara;

În calitate de **PĂRĂȚI**, pentru ca prin hotărâre judecătorească să se dispună:

1. Constatarea nulității absolute, desființarea parțială și modificarea în consecință a:

– Titlului de proprietate nr. 90878/646, p. I, Cod 90903, Titlul de proprietate nr. 90878/646, p. 2, Cod 90887, Titlul de proprietate nr. 90878/646 p. 3, Cod 90887, toate din data de 06.12.2006, și a Anexei la acesta, emise de către Comisia Județeană pentru stabilirea dreptului de proprietate asupra terenurilor – județul Hunedoara în favoarea persoanelor fizice Kendeffy Maria și Pongracz Elisabeth, domiciliat în Austria, pentru suprafața totală de 6029 ha și 9000 m², teren cu vegetație forestieră situat pe raza Ocolului Silvic „Retezat”, județul Hunedoara, structurată și

amplasată conform celor menționate în Anexa la Titlurile sus-menționate și conform punerii în posesie realizate prin procesul-verbal nr. 2460/29.11.2006;

– Titlului de proprietate nr. 90878/647 din 06.12.2006, cod 90887 și a Anexei la acesta, emis de către Comisia județeană pentru stabilirea dreptului de proprietate asupra terenurilor – județul Hunedoara în favoarea persoanelor fizice Kendeffy Maria și Pongracz Elisabeth, domiciliat în Austria, pentru suprafața totală de 3679 ha și 9400 m², situat pe teritoriul satului Râu de Mori, județul Hunedoara, în structura descrisă în anexa acestui titlu.

2. Înscrierea în cartea funciară a dreptului de proprietate în indiviziune 1/2 a Statului Român asupra imobilelor respective.

ÎN FAPT: prin cererea înregistrată sub nr. 320/24.11.2005, Pongracz Elisabeth și Kendeffy Maria, în calitate de moștenitoare ale numiților Kendeffy Gabor (zis și Gavril sau Gabriel) și Kendeffy Lajos (Ludovic), prin mandatar Pongracz Vilmos, au solicitat Comisiei pentru stabilirea dreptului de proprietate asupra terenurilor de pe lângă Primăria comunei Râu de Mori din județul Hunedoara, în baza prevederilor Legii nr. 18/1991 (cu modificările ulterioare), reconstituirea dreptului de proprietate, punerea în posesie și eliberarea titlului de proprietate pentru imobilele (terenuri agricole și forestiere, inclusiv construcții accesorii acestora pe vechile amplasamente), după cum urmează:

A. Imobilele înscrise în C.F. nr. 921 Râu de Mori, nr. cadastral 3774 fânaș fața runcului, în suprafață de 35 970 m²; nr. cadastral 3775 fânaș fața runcului, în suprafață de 28 775 m²; nr. cadastral 3776 fânaș fața runcului în suprafață de 21 585 m²; nr. cadastral 3777 fânaș fața runcului în suprafață de 14 390 m²; nr. cadastral 3804 pădure fânaș fața runcului, în suprafață de 951 289 m²; nr. cadastral 3805 pădure fața runcului, în suprafață de 794 190 m²; nr. cadastral 3806 pădure fața runcului, în suprafață de 378 571 m²; nr. cadastral 3807 pădure fața runcului, în suprafață de 284 018 m²; nr. cadastral 3808 pădure fața runcului, în suprafață de 189 470 m²; nr. cadastral 3809 fânaș fața runcului, în suprafață de 71 940 m²; nr. cadastral 3810 fânaș fața runcului, în suprafață de 83.932 m²; nr. cadastral 3811 fânaș fața runcului, în suprafață de 28 775 m²; nr. cadastral 3812 fânaș fața runcului, în suprafață de 21 585 m²; nr. cadastral 3813 fânaș fața runcului, în suprafață de 14 390 m²; nr. cadastral 144 curte intravilan, în suprafață de 227 m²; nr. cadastral 146 moară, în

suprafață de 18 m²; nr. cadastral 147 teren neproductiv, în suprafață de 875 m²; nr. cadastral 3783 fânaș fața runcului, în suprafață de 1152 m²; nr. cadastral 3784–3785 fânaș, în suprafață de 2268 m²; nr. cadastral 3790–3791 fânaș fața runcului, în suprafață de 17 395 m²; nr. cadastral 3792–3793 fânaș fața runcului, în suprafață de 5969 m²; nr. cadastral 3794–3795 fânaș fața runcului, în suprafață de 4277 m²; nr. cadastral 3796–3797–3798–3799 fânaș fața runcului, în suprafață de 4536 m²; nr. cadastral 3800 fânaș fața runcului, în suprafață de 21 437 m²; nr. cadastral 3801–3802 fânaș fața runcului, în suprafață de 8577 m²; nr. cadastral 3803 fânaș fața runcului, în suprafață de 1714 m²; nr. cadastral 3789 fânaș fața runcului, în suprafață de 49.640 m²; nr. cadastral 3816 pădure Brădățel, în suprafață de 1 590 094 m²; nr. cadastral 3817 stâncă Brădățel, în suprafață de 167.824 m²; nr. cadastral 3836 pădure Brădățel, în suprafață de 29.527 m²; nr. cadastral 3837 pădure Brădățel, în suprafață de 635.390 m²; nr. cadastral 3839 pădure Brădățel, în suprafață de 307.791 m²; nr. cadastral 3840 stâncă Brădățel, în suprafață de 196 345 m²; nr. cadastral 3841 stâncă Brădățel, în suprafață de 67 143 m²; nr. cadastral 3842 stâncă Brădățel, în suprafață de 50.356 m²; nr. cadastral 3843 stâncă Brădățel, în suprafață de 33 574 m²; nr. cadastral 3814 pășune Brădățel, în suprafață de 1 485 719 m²; nr. cadastral 3815/1 stâncă Brădățel, în suprafață de 345 300 m², proprietar tabular sub B 6 KENDEFFY SUSANA, născută BANFFY.

B. Imobilele înscrise în C.F. nr. 545 Râu de Mori, nr. cadastral 118 grădină intravilan în suprafață de 614 m²; nr. cadastral 120/2 grădină intravilan în suprafață de 755 m²; nr. cadastral 119 casă și curte în suprafață de 122 m²; nr. cadastral 120/1/a grădină în suprafață de 536 m² și nr. cadastral 151 casă și curte în suprafață de 730 m², proprietar tabular sub B 12 BANFFY SUSANA, măritată KENDEFFY.

C. Imobilele înscrise în C.F. 757 Râu de Mori, nr. cadastral 770/2 fânaș și grădină în suprafață de 19.220 m² (de sub B4); nr. cadastral 771 = 5321 m² (B4); nr. cadastral 113/1 = 68 m² (B6); nr. cadastral 114 = 119 m² (B6); nr. cadastral 115 = 148 m² (B6); nr. cadastral 112/1/2 fânaș și grădină intravilan în suprafață de 42.405 m² (de sub B6) proprietar tabular KENDEFFY GABOR.

D. Imobilele înscrise în C.F. 383 Râu de Mori, A 68 nr. cadastral 1011/2 și 1012/2 fânaș și grădină Câmpul Mare, arător Câmpul Mare, în suprafață de 271.093 m², proprietar tabular KENDEFFY SUSANA, născută BANFFY, sub B 24.

E. Imobilele înscrise în C.F. Râu de Mori de sub A. 2–14, 16–22 în suprafață totală de 8.698 ha și 488 m² proprietar tabular KENDEFFY GABOR cu cota de 1/2 (B7 și 9) și KENDEFFY LAJOS cu cota de 1/2 parte (B8 și 10).

F. Imobilele înscrise în C.F. Clopotiva nr. cadastral 6005/1 pășune Steria, în suprafață de 28.132 m²; nr. cadastral 6006/1 pădure Steria, în suprafață de 8.871.094 m²; nr. cadastral 6016 pădure Steria, în suprafață de 5.157.254 m²; nr. cadastral 6019 pășune Steria, în suprafață de 32.159 m²; nr. cadastral 6020 pășune Steria, în suprafață de 37.266 m²; nr. cadastral 6022 pârâu Steria, în suprafață de 6000 m²; nr. cadastral 6024 pârâu Steria, în suprafață de 10.748 m² proprietar tabular KENDEFFY GAVRIL de sub B 5.

În dovedirea cererii s-au depus înscrisuri.

La data de 29.05.2006 a avut loc la sediul Instituției Prefectului județul Hunedoara prima analiză a documentelor depuse de proprietari, în 07.06.2006, Comisia Județeană Hunedoara pentru aplicarea Legii nr. 18/1991 a validat cererea, invocându-se prevederile art. 3 alin. 3, art. 24, art. 30 din Legea nr. 1/2000 cu modificările ulterioare, art. 3 din Titlul VI al Legii nr. 247/2005 și ale art. 6, art. 41 și art. 61 din H.G. nr. 890/2005 cu modificările și completările ulterioare, iar în baza acestei hotărâri s-au emis cele două titluri de proprietate, a căror nulitate absolută parțială vă solicităm să o constatați.

Procedând astfel, s-a comis o gravă eroare de fapt și s-au încălcat norme imperative ale legii, pentru următoarele motive:

1. Partea din fosta moșie Kendeffy în suprafață totală de 10.571,3 ha, din care 9407,23 ha de pădure, care s-a retrocedat prin cele două titluri menționate mai sus, face parte în prezent din Parcul Național Retezat, arie protejată de interes național și internațional, rezervație a biosferei din rețeaua UNESCO, încadrat, conform clasificării IUCN, în categoria I (parc național), structurată într-o zonă centrală (în suprafață de 16.866 ha) și o zonă tampon (de 19.551 ha). Tot aici se află și rezervația științifică Gemenele (categoria I – IUCN) de 1630 ha.

Suprafața de 10.571,3 ha (Domeniul Retezat) a fost proprietatea în devălmășie, în cote egale, a Statului Român (dobândită prin expropriere, în baza art. 6 lit. c din Legea pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș din 1921 a părții numitului Lajos Kendeffy), astfel, dreptul de proprietate al părâtelor Kendeffy Maria și Pongracz Elisabeth neputând fi reconstituit în mod legal asupra întregii suprafețe, ci numai asupra cotei ideale de 1/2 din aceasta, moștenită de la Gavril Kendeffy.

Domeniul **Retezat** a fost, inițial, proprietatea în devălmășie în cote egale, a fraților Ludovic și Gabriel Kendeffy; în baza disp. art. 6 lit. c din Legea pentru reformă agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș (1921), L. Kendeffy fiind declarat absenteist, prin hotărârea Comitetului Agrar nr. 293 din 13 aprilie 1924, **partea acestuia, jumătatea indiviză, s-a expropriat definitiv pentru cauză de utilitate națională pe seama statului român**. Pentru a se ajunge aici, într-o primă fază, conform procedurii speciale stabilite de lege, prin hotărârea nr. 752/18 decembrie 1922 (Anexa 1) a Comisiei de ocol pentru expropriere Hațeg, s-a expropriat cota parte din proprietatea în indiviziune aparținând lui L. Kendeffy; în urma apelului părților interesate, prin hotărârea nr. 3/2.01.1923 (Anexa 2) a Comisiei județene Hunedoara (Deva), s-a reformat hotărârea primei comisii, admitându-se partajul făcut de cei doi frați în 1919 și, în consecință, întreaga moșie din hotarul comunei Râu de Mori a fost declarată ca aparținând în întregime lui Gavril Kendeffy.

Cererea de revizuire a Casei Pădurilor a fost admisă prin hotărârea nr. 293/15 aprilie 1924 a Comitetului Agrar, care a reformat hotărârea Comisiei județene, în sensul desființării sale, respingerii apelului și menținerii ca temeinică și legală a hotărârii Comisiei de Ocol Hațeg, **astfel expropriindu-se definitiv pe seama statului, partea din domeniu care îi aparținuse absenteistului Ludovic Kendeffy**.

Totodată, s-a stabilit că, după ce se satisfăceau cererile comunelor învecinate pentru păduri și pășuni, suprafețele rămase fie în indiviziune, fie indivize ale absenteistului L. Kendeffy **constituie patrimoniul statului**, în indiviziune cu proprietarii respectivi, inclusiv în privința pădurii Retezat.

Prin Procesul-verbal din 28 mai 1925, reprezentanții Casei Pădurilor „*au descris amănunțit proprietățile indivize – stat și Gavril Kendeffy – și s-au predat pe seama șefului de ocol silvic Hațeg*”; de asemenea, pe teren, la 21 iunie 1924 s-a stabilit „*hotarul de despărțire între proprietatea indiviză și restul proprietarilor*”.

În urma acestei constatări, s-a propus defalcarea din domeniul indiviz „Statul român și G. Kendeffy din Retezatul” o porțiune de pădure în suprafață de circa 357 ha, care s-a atașat la proprietatea Susanei Banffy (căsătorită Kendeffy). Prin hotărârea nr. 86/26 iunie 1925 (anexa nr.6) a Comisiei județene de expropriere s-a luat act de aceste lucrări, s-a decis

că linia despărțitoare a proprietății S. Banffy (Kendeffy) de domeniul indiviz „Statul Român și Gavril Kendeffy din Retezatul” este creasta topografică a Dâlmei Gorganului și s-a dispus intabularea de defalcare, în vederea executării hotărârii Comitetului Agrar nr. 293/1924.

Prin încheierea nr. 2826/12 decembrie 1931 a Judecătoriei mixte Hațeg, secția Cartea Funduară, **s-a dispus notificarea înscrierilor în cartea funciară a comunei Râu-de-Mori potrivit dispozițiilor hotărârii nr. 86/1925 a Comisiei județene și pe baza Procesului-verbal de punere în posesie faptică luat la 12 decembrie 1931 și intabularea dreptului de proprietate** a suprafeței astfel rezultate, pe numele G. Kendeffy și L. Kendeffy, în favoarea Susanei Kendeffy (Banffy), sub titlul de drept, rectificarea de carte funciară.

Atât hotărârea nr. 86/1925 a Comisiei județene pentru expropriere, cât și încheierea nr. 2826/1931 a judecătoriei Hațeg, Secția de carte funciară, nu au fost apelate în termen.

Între timp, Inspectoratul cadastral Arad, procedând la ridicarea în plan a moșiei expropriate, a provocat o serie de contestații din partea interesatilor, astfel că problema a ajuns în fața justiției. Cu această ocazie, prin încheierea nr. 494/1 mai 1934 a Tribunalului Hunedoara, Secția I s-a constatat că, cu ocazia defalcării, s-au comis greșeli grave, și în consecință, s-a ordonat executarea acesteia fără luarea în considerare a hotărârii nr. 86/1925 a Comisiei județene și potrivit dispozițiilor hotărârii nr. 293 din 15 aprilie 1924 a Comitetului Agrar.

Recursurile lui G. și L. Kendeffy și S. Banffy (căsătorită Kendeffy) împotriva încheierii Tribunalului Hunedoara nr. 494/1 mai 1934 au fost respinse, ca inadmisibile și tardive prin decizia nr. 449/935 civ/26.03.1935 a Curții de Apel Cluj, Secția a II-a.

Împotriva lucrărilor de defalcare efectuate de inginerul delegat al cadastrului au introdus contestație atât reprezentanții statului, cât și Kendeffy Gavril. Contestația acestuia din urmă a fost respinsă prin sentința civilă nr. 237/23 mai 1934, fiind admisă, în schimb, cea formulată de Ministerul Agriculturii și Domeniilor, dispunându-se o nouă defalcare a terenului expropriat, ținând seamă de expropriările confirmate prin hotărârea Comitetului Agrar nr. 293/1924 și de lămurirea dispozitivului încheierii Tribunalului Hunedoara nr. 494/1934.

Contra acestei sentințe civile au declarat recurs în primul rând proprietarii contestatori, dar și Casa Pădurilor, aceasta din urmă solicitând ca ieșirea din

indiviziune să nu se facă pe suprafețe egale, ci pe valoare egală, baza formând-o măsurătoarea și estimarea propriu-zisă. În cadrul procesului ce a format obiectul dosarului nr. 1259/1935 al Curții de Apel Cluj, Secția a III-a, reprezentanții părților au cerut, de comun acord, amânarea dezbaterii în vederea încheierii unei tranzacții extraprocesuale. Era o atitudine întemeiată pe considerentul că ieșirea din indiviziune „pe cale pașnică”, având în vedere lucrările de estimare și măsurătorile, ar fi fost mult mai sigură și mai rapidă decât cea pe cale judecătorească, în cadrul căreia sentința tribunalului nu era definitivă și care dispunea o nouă defalcare, la rândul său posibilă de contestare, ceea ce ar fi însemnat o serie de procese interminabile.

În realitate însă, astfel, ieșirea din indiviziune a fost amânată *sine die*. Cele două părți – Statul, prin Casa Pădurilor, și contele G. Kendeffy – au propus mai multe formule de a sista comunitatea de avere dintre ei, pe calea partajului voluntar, dar nici una nu a fost acceptată pe deplin, formulându-se numeroase obiecții la expertizele realizate în cauză. După acordarea mai multor termene la cererea de amânare comună și în cele din urmă, și la cererea de comun acord a recurenților instanța a dispus suspendarea procesului. La sfârșitul anului 1942, Casa Pădurilor a cerut repunerea pe rol a dosarului și a solicitat, „în bună înțelegere cu G. Kendeffy” recalcularea valorii pădurilor în baza unei noi împărțiri a suprafețelor, după clasa de fertilități. Lucrările au trenat și evoluția ulterioară a evenimentelor istorice a făcut ca procesul judiciar de ieșire din indiviziune și partaj să nu se termine niciodată.

Dreptul de proprietate dobândit prin expropriere de utilitate națională al Statului Român a fost înscris în cărțile funciare, după cu urmează:

– în Cartea Funciară nr. 921 comuna Râu de Mori, secțiunea B, partea I, titlul de proprietate, la poziția 5, rezultă următoarele: „*prezentat la 7 octombrie 1921, dosar 1404, în baza art. 66 al. 1 din Legea Reformei Agrare, se notează dreptul de expropriere în favoarea Statului Român asupra imobilului de sub A+2*”;

– în Cartea Funciară nr. 545 comuna Râu de Mori, secțiunea B, poziția 11, se notează dreptul de expropriere în favoarea Statului Român, astfel: „*prezentat la 7 octombrie 1921, nr. 1404, în baza art. 66 al. 2 din Legea Reformei Agrare, se notează dreptul de expropriere în favoarea Statului Român asupra imobilelor indicate sub nr. ord. A+1-4*”;

– în Cartea Funciară nr. 545 comuna Râu de

Mori, secțiunea B, poziția 13, se menționează: „*prezentat la 14 decembrie 1971, nr. 1427 cf. – în baza adresei cu numărul 1973/1971 din 25 noiembrie 1971 a Consiliului Popular Comuna Râu de Mori, se intabulează dreptul de proprietate pe imobilele înscrise în partea I sub nr. ord. A+1.2.3.4.5, în baza Decretului nr. 111/1950, în favoarea Statului Român – în administrarea operativă a Consiliului Popular al Comunei Râu de Mori*”;

– în Cartea Funciară nr. 757 comuna Râu de Mori, secțiunea B, pct. B2, se menționează: „*prezentat la 7 octombrie 1921, nr. 1404 – în baza art. 66 al. 2 din Legea Reformei Agrare, se notează dreptul de expropriere în favorul Statului Român asupra imobilelor indicate sub nr. ord. A+1-3*”;

– în Cartea Funciară nr. 783 comuna Râu de Mori, secțiunea B21, se notează: „*prezentat la 8 octombrie 1921, nr. 1403 – în baza art. 66 al. 2 din Legea Reformei Agrare se notează dreptul de expropriere în favorul Statului Român asupra imobilelor indicate sub nr. ord. A+41.42.45-54.55.57-67*”;

– în Cartea Funciară nr. 783 Râu de Mori, sub B25 se notează: „*prezentat la 12 noiembrie 1971, nr. 1315 cf. – în baza încheierii cu nr. de mai sus – imobilul înscris în partea I sub nr. ord. A+57 cu nr. top. 153 și 158, se transcrie în CF nr. 1229 în favoarea Statului Român*”;

– în Cartea Funciară nr. 474 Râu de Mori, sub B11 se notează: „*prezentat la 7 octombrie 1921, nr. 1404 – în baza art. 66 al. 2 din Legea Reformei Agrare, se notează dreptul de expropriere în favoarea Statului Român asupra imobilului indicat sub nr. ord. A+23*”;

– în Cartea Funciară nr. 1852 comuna Clopotiva, județul Hunedoara, sub B2, se notează: „*prezentat la 7 octombrie 1921, nr. 1404, în baza art. 66 al. 2 din Legea Reformei Agrare, se notează dreptul de expropriere în favoarea Statului Român asupra imobilelor indicate sub nr. ord. A+1-3*”. Sub B3 se notează: „*prezentat la 29 octombrie 1943, nr. 911CF – în baza adresei Judecătoriei de pace rurală Sarmizegetusa nr. 7286 din 29 octombrie 1943 dosar nr. 864/1943 RA a lucrărilor tehnice, planurilor parcelare, registrelor de CF cadastrală, registrului alfabetic al comunei Clopotiva, rămase definitive, imobilele înscrise sub nr. ord. A+1-3, se notează din acest CF și se rectifică suprafețele parcelelor cu nr. top. 6000/1 de la 4 jugere la 26 jugere, nr. top. 6003/1 de la 1 juger la 379 jugere 1097 stânjeni, nr. top. 6005/1 de la 12 jugere la 4 jugere 1420 stânjeni, nr. top. 6006/1 de la 10 jugere*”

la 1541 jugere 733 stânjani, nr. top 6009/1, de la 3 jugere la 43 jugere 450 stânjani, nr. top 6007/2 de la 8 jugere la 52 jugere 630 stânjani, nr. top. 6026, de la 864 jugere 1100 stânjani, la 798 jugere 1090 stânjani, nr. top. 6027 de la 4 jugere 900 stânjani la 40 jugere 1427 stânjani, apoi aceste imobile se transnotează în CF 489 în favoarea Statului Român, pentru ca sub CF 1852 comuna Clopotiva, județul Hunedoara, ca urmare a mențiunilor înregistrate sub B3, sub B4, să se radieze notațiunea de expropriere notată sub B2“.

Este de menționat că, **indiferent dacă dreptul de proprietate al Statului Român a fost sau nu intabulat**, acesta fiind dobândit prin expropriere, în virtutea legii, potrivit art. 26 din Decretul-Lege nr. 115 din 27 aprilie 1938 pentru unificarea dispozițiilor privitoare la cărțile funciare, intabularea nu avea caracter constitutiv, ci doar, în absența sa, titularul „nu putea însă dispune de ele prin carte funciară, decât după ce s-a făcut înscrierea“.

2. Totodată, potrivit legislației speciale, la solicitarea lui L. Kendeffy **s-a declanșat procedura internă de acordare a despăgubirilor** pentru suprafața totală expropriată de 13.777 jugere și 150 stânjani pătrați, din care pădure – 8173 jugere – 1148 stânjani pătrați. După ce prin hotărârea nr. 725/11.02.1926 a Curții de Apel Cluj, rămasă definitivă s-a fixat prețul de expropriere pe jugăr de pădure și de pășune, prin decizii ale instanțelor judecătorești competente (judecătoriile de ocol) s-au seriat creanțele, iar apoi tot prin hotărâri judecătorești s-au eliberat recipisele și s-a ordonat Casei de Depuneri și Consemnațiuni să achite contravaloarea proprietății expropriate.

În paralel, în plan internațional s-a declanșat așa-numitul „proces al optanților unguri“, în cadrul căruia foștii proprietari funciari din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, care optaseră pentru cetățenia maghiară și fiind declarați absentești fuseseră expropriați pentru cauză de utilitate națională, se solicitau despăgubiri din partea statului român.

După mai multe negocieri purtate din partea României de către N. Titulescu și din cea a Ungariei de contele Aponny, în cele din urmă s-a ajuns la un Acord încheiat și semnat la Haga și Paris, în sensul că **optanții unguri expropriați în Ardeal să fie despăgubiți** de către Fondul Agrar din Basel (Elveția), scop în care statul român plătea o anumită anuitate direct la Fondul A. În consecință, depozitele de rentă constituite în țară la Casa de Depuneri și Consemnațiuni urmau a fi anulate, **ceea ce s-a întâmplat și în cazul lui L. Kendeffy**.

Printr-o cerere înregistrată la Tribunalul arbitral mixt româno-maghiar din Paris la 24 iunie 1924 (cauza nr. 124) L. Kendeffy a introdus acțiune contra Statului român, solicitând acordarea unei indemnizații pentru prejudiciul suferit prin faptul expropriării bunurilor sale din Transilvania, în aplicarea legilor românești privind reforma agrară.

Nevărsând tribunalului taxa cuvenită, procedura nu s-a declanșat imediat, astfel că Statului român i s-a notificat cererea abia la 14 aprilie 1932, însoțită de un memoriu suplimentar, după satisfacerea respectivei cerințe și în condițiile evoluțiilor judiciare care avuseseră loc între timp; Drept urmare, tribunalul arbitral, după ce la 8 aprilie 1933 a declarat cererea admisibilă și a invitat **Fondul agrar** să verifice, prin autoritățile române competente, afirmațiile reclamantului conținute în suplimentul la Memoriu complementar, **a hotărât, pe fond, la 12 iulie 1933, condamnarea Fondului agrar la plata către L. Kendeffy a sumei de 856.211,50 de coroane – aur cu titlu de reparație a prejudiciului principal suferit, suma respectivă producând dobândă de 4,5% pe an începând cu 1 ianuarie 1923, data medie a expropriării și aceasta cu titlu de indemnizare pentru privare de folosință; de asemenea, Fondul era obligat să plătească și 10% din suma de 148.439,50 coroane aur cu titlu de indemnizare pentru daunele ocazionate prin dezorganizarea exploataării sale, precum și cheltuieli judiciare.**

3. Așadar, în mod nelegal prin cele două titluri de proprietate atacate, cu încălcarea normelor imperative ale legii, s-a reconstituit dreptul de proprietate în favoarea numitelor Pongracz Elisabeth și Kendeffy Maria asupra Domeniului Retezat, în calitate de moștenitoare ale numiților Kendeffy Lajos (zis Ludovic) și Kendeffy Gabor (Gabriel sau Gavril), asupra întregii suprafețe de 10.571,3 ha (din care pădure în suprafață de 9.407,23 ha, inclusiv curțile și clădirile moșiei), în condițiile în care, încă din 1924, partea ideală de 1/2 din dreptul de proprietate a lui Kendeffy Lajos trecuse în proprietatea Statului Român, prin expropriere pentru cauză de utilitate națională și cu justă și prealabilă despăgubire.

Potrivit art. 39 din Legea nr. 18/1991 (republicată), fac obiectul reconstituirii dreptului de proprietate privată terenurile care au fost trecute în proprietatea statului prin exproprierea abuzivă de după 1945, respectiv prin efectul Decretului nr. 83/1948, precum și al oricăror alte acte normative de expropriere cu caracter abuziv din acea perioadă.

Or, în cazul de față, este vorba de o **expropriere pentru cauză de utilitate națională pe seama Statului Român, efectuată în baza Legii pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș din 1921**, realizată prin justă și prealabilă despăgubire. Mai mult decât atât, efectele acestei legi de expropriere au fost validate printr-un tratat internațional, respectiv acordul încheiat între România și Ungaria privind despăgubirea optanților unguri expropriați în Ardeal prin intermediul Fondului agrar.

Ca atare, în mod greșit și nelegal, Comisia județeană pentru stabilirea dreptului de proprietate a Județului Hunedoara a reconstituit dreptul de proprietate în favoarea numitelor Kendeffy Maria și Pongracz Elisabeth prin titlurile 90878/647 – cod 90887 și nr. 90878/646 – cod 90903 din 06.12.2006 pe suprafața de 10.571,3 ha, situată în Parcul Național Retezat, întrucât, potrivit legii și stării de fapt, numai o cotă ideală de 1/2 din această suprafață aparținea autorului lor Gavril Kendeffy, cealaltă parte fiind în proprietatea Statului Român.

II. Conform art. III alin. 2 din Legea nr. 169/27.10.1997, pentru modificarea și completarea Legii fondului funciar nr. 18/1991, cu modificările și completările aduse prin Legea nr. 247/2005, în privința titlurilor de proprietate, „Nulitatea poate fi invocată de primar, prefect, Autoritatea Națională pentru Restituirea Proprietăților și de alte persoane care justifică un interes legitim, iar soluționarea cererilor este de competența instanțelor judecătorești de drept comun“.

Academia Română justifică un asemenea interes legitim întrucât, potrivit, art. 4(1) lit. b din Legea nr. 752/2001, din patrimoniul său fac parte și „bunuri mobile și imobile, proprietate publică sau privată a statului ori a unităților administrativ-teritoriale, atribute în administrare sau în folosință în condițiile legii“.

Ca „instituție de interes public național de cercetare în domeniile fundamentale ale științei, autonomă, cu personalitate de drept public“ (art. 1 alin. 3 din Legea nr. 752/2001), Academia Română are în administrare, conform Hotărârii Guvernului nr. 1705/2006, imobilul cu nr. M.F. 38319 – Cod clasificare – 08.07.01 – în Parcul Național Retezat 10.000 ha. De asemenea, potrivit art. 5 alin. 4 din O.U.G. nr. 57/2007 privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice,

Academia Română avizează modificarea și completarea categoriilor de arii naturale protejate de interes național, printre care se află și Parcul Național Retezat, care, în calitate de rezervație a biosferei, este și de interes internațional.

ÎN DREPT, invocăm prevederile art. 6 lit. c din Legea pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș (1921), art. 39 din Legea nr. 18/1991 (republicată). art. III alin. 1 lit. a pct. IV lit. b, art. III alin. 2 din Legea nr. 169/1997, art. 480 Cod civil, art. 135 alin. 2, 3 și 4 din Constituția României.

În dovedire, înțelegem să ne sprijinim de următoarele mijloace de probă: Titlul de proprietate nr. 90878/646, p. I, Cod 90903, Titlul de proprietate nr. 90878/646, p. 2, Cod 90887, Titlul de proprietate nr. 90878/646 p. 3, Cod 90887, Titlul de proprietate nr. 90878/647 din 06.12.2006, cod 90887, toate din data de 06.12.2006, emise de către Comisia Județeană pentru stabilirea dreptului de proprietate asupra terenurilor – Județul Hunedoara în favoarea persoanelor fizice Kendeffy Maria și Pongracz Elisabetha, și Anexele ce individualizează terenurile incluse în aceste Titluri;

– statistica generală întocmită de Direcția Silvică Ocolul Silvic Retezat, județul Hunedoara;

– Cărțile funciare enunțate în cuprinsul prezentei acțiuni;

– expertiză topo-cadastrală privind delimitarea Parcului Național Retezat, potrivit actelor normative în vigoare, cu identificarea suprapunerilor terenurilor cuprinse în arealul acestui parc, și a terenurilor cuprinse în titlurile de proprietate mai sus enunțate;

– proba cu alte înscrisuri, respectiv cu înscrisurile și hotărârile judecătorești menționate în cuprinsul prezentei acțiuni;

– proba cu alte înscrisuri necesare și utile soluționării prezentei cauze.

III. Prezenta acțiune este scutită de taxă de timbru, conform prevederilor art. 17 din Legea nr. 146/1997 privind taxele judiciare de timbru, precum și ale celor ale art. 42 din Legea nr. 1 din 11.01.2000, publicată în Monitorul Oficial nr. 8 din 12.01.2000, astfel cum art. 42 a fost introdus prin Titlul VI art. 1 pct. 43 din Legea nr. 247/2005.

Pentru considerentele expuse, vă solicităm să admiteți acțiunea astfel cum a fost formulată.

Conform prevederilor art. 242 al. 2 Cod proc. civ., solicităm judecarea cauzei și în lipsă.

După multe insistențe, Academia Română a reușit să atragă, ca parte în procese, pentru rezolvarea corectă, legală a proprietăților de pădure din Parcul Național Retezat și Ministerul Finanțelor Publice, administratorul general al proprietății publice și private a statului român.

Încrezătoare în justiția română (deși avem prea numeroase cazuri contrare), Academia Română

speră în soluționarea corectă a acestui caz de maxim interes științific și juridic pentru România.

Note

¹ A. Bavaru *et al.*, *Biodiversitatea și ocrotirea naturii*, Ed. Academiei Române, 2007.

Jertfa de sânge pentru Marea Unire

Acad. Alexandru Surdu

1 Decembrie este Ziua Națională a României. Este sărbătoarea românilor de pretutindeni: din nordul Mării Negre până în Pannonia și din Carpați până în Pelopones. Acestea sunt coordonatele Marelui Imperiu Daco-Roman – idealul Celei mai Mari Uniri a românilor, pe care l-a visat Mitropolitul Andrei Șaguna în preajma Revoluției de la 1848. După datele pe care le avem despre românii din acele timpuri, înfăptuirea Imperiului n-ar fi fost imposibilă. Condițiile au fost însă potrivnice și fără intervenția înțeleaptă a Mitropolitului Șaguna era să dispară cu totul populația românească din Transilvania, iar cei rămași să-și piardă limba și credința. Cât de mulți au fost românii de pe aceste teritorii ne putem da seama și astăzi, căci, în ciuda exterminărilor, a deportărilor, a emigrărilor și a deznaționalizărilor, au mai rămas în afara României numeroase localități cu populație majoritar românească.

Să fi fost însă vremurile mereu potrivnice, de la înfrângerea Daciei de către romani și până în zilele noastre? Dar, chiar înainte de aceasta, Herodot, referindu-se la traco-geți, îi consideră cei mai numeroși după inzi, căci tracii populau pe atunci și Asia Mică, și ar fi putut să fie și foarte puternici, dar *nu erau uniți*. Având în vedere însă căderea Imperiului Roman, și de Apus, și de Răsărit, și mai târziu, apariția altor imperii, tot mai puternice și tot mai rele, unele chiar pe teritoriile traco-geților de odinioară, s-ar părea că vremurile au fost într-adevăr potrivnice și a început să se vorbească adesea nu despre lipsa dorinței de unire a românilor, ci de „miracolul” supraviețuirii lor, chiar și prin Munții Pindului, în care grecii mergeau la „vânătoare de valahi”.

Cum de s-a ajuns totuși la Unirea din 1918, de la care am sărbătorit anul trecut 95 de ani? Au prins românii, în sfârșit, momentul prielnic? Da, ni se spune adesea, s-au adunat la Alba Iulia, la 1 Decembrie, și au hotărât unirea provinciilor românești din Imperiul Austro-Ungar cu Regatul României. Dar toți românii au fost de acord cu Unirea, nu doar cei de la Alba Iulia, numai că, după ultimele statistici, aproape 1500000 de români, dintre care peste 600000 de militari, n-au mai putut să-și exprime acordul, căci ei și-au dat viața pentru Marea Unire.

A fost acesta un moment prielnic pentru români? Evident că nu. Dovada o constituie și poziția înțeleaptă de neutralitate, adoptată de Ion I.C. Brătianu și oficializată la Consiliul de Coroană de la Sinaia din 3 august 1914, față de situația în care se găsea România după declanșarea războiului de către Austro-Ungaria împotriva Serbiei. Se profila un război al marilor puteri: Germania, Austro-Ungaria, Italia, Turcia, pe de o parte, și Antanta: Marea Britanie, Franța, Rusia și apoi Statele Unite, pe de alta. Micile state nici nu mai contau. Cu toate acestea, ele erau atrase de unele sau de celelalte cu tot felul de promisiuni. În cazul României, vecină cu două puteri beligerante, Austro-Ungaria la nord-vest și Rusia la răsărit, plus Turcia, aliată cu Bulgaria la sud, în ciuda oricărei oferte, avea soarta pecetluită. Numai că soarta popoarelor, ca și soarta persoanelor, nu poate fi hotărâtă de nicio putere terestră. Cel puțin aceasta a fost dreapta credință a românilor, care ar putea să explice și „miracolul” supraviețuirii lor.

Este curios cum fiecare dintre etapele care au pregătit Marea Unire, pot fi caracterizate prin sintagmele rostite de către unii sau alții dintre conducătorii de atunci ai României. După prima, „*Neutralitate cu orice preț*”, a urmat a doua: „*Neutralitate, dar până când?*”. Au fost luate în considerație promisiunile celor două tabere, cea acceptabilă fiind promisiunea Antantei de recunoaștere a drepturilor asupra teritoriilor locuite de românii din Austro-Ungaria. Noului rege al României, Ferdinand I, Nicolae Filipescu, din Liga pentru Unitatea Politică a Tuturor Românilor, i-ar fi urât: „*Să te încoronezi la Alba Iulia, sau să mori pe câmpia de la Turda!*”. Oricum, la 17 august 1916 a fost semnată Convenția Politică și Militară cu Antanta, iar în Articolul 4 erau fixate viitoarele granițe ale României reîntregite: la Apus pe Tisa, la Sud pe Dunăre și la Răsărit pe Prut. Ion I.C. Brătianu se îndoia de respectarea acestei promisiuni de către puterile semnatare. Oricum, la 28 august 1916, armata română a pus în practică îndemnul: „*Treceți, batalioane române, Carpații!*”.

Hotărârea fusese luată: „*Acum, ori niciodată!*”. Dar România era înconjurată realmente de forțe puternice adverse, la sud, germanii, turcii și bulga-

rii, la nord, trupele germane și austro-ungare, iar la răsărit, trupele rusești care erau, mai degrabă, ostile României și așteptau pasive sfârșitul acesteia.

Ce fel de război putea să fie acesta? Și ce fel de alianțe putea să aibă România cu Franța, Anglia și Statele Unite care erau la celălalt capăt al lumii? Sau cu Rusia, care îi răpise Basarabia în 1812?

Și ce fel de război putea să poarte România cu armata adunată în grabă, cu soldați neinstruiți și dotare tehnică net inferioară, fără ofițeri cu experiență militară și fără aprovizionare corespunzătoare?

Ce-i drept, entuziasmul era mare, iar înaintarea până în preajma Sibiului s-a făcut ușor, cu intrarea triumfală în toate orașele și sprijinul populației românești, după care a început retragerea din nord și înfrângerile succesive din sud, până la pierderea Dobrogei, sub privirea îngăduitoare a trupelor rusești.

Trebuie să menționăm totuși faptul că trupele adverse, mai ales cele germane, aveau în dotare tunuri și mitraliere grele, un fel de tanchete și chiar avioane, și temutele grenade, dar, în ciuda „puterii de foc“, erau împrejurări în care, spre deosebire de zilele noastre, când nici nu mai apuci să-ți vezi adversarul, nu mai putea fi utilizată dotarea tehnică, ci conta mai mult entuziasmul tineresc al luptătorilor sau motivația acestora, pe care trupele străine de pe teritoriul românesc nu puteau s-o aibă. Dacă românii, înaintând sau retrăgându-se, își apărau teritoriul, străinii își apărau doar viața. Așa se face că, în ciuda înaintării lor și a retragerii românilor, victoriile erau, de cele mai multe ori, ale acestora. Ceea ce trebuie să spunem că a dus, și din partea conducerii militare străine și din partea trupelor acestora, la măsuri extrem de dure și la practici care încălcau flagrant regulile de comportament militar civilizat.

Pe unele dintre acestea le cunoaștem foarte bine și n-ar trebui să le uităm niciodată. Să începem cu „masacrul din gara Bartolomeu“. Este vorba de apărarea Brașovului de către o parte din ostașii Regimentului 45 (Vlașca). Se primise ordin de retragere, după ce intrarea în oraș fusese apărată timp de două zile împotriva trupelor germane de către căpitanul Cristescu Sava, până când ostașii români au rămas fără muniție, adăpostiți de terasamentul căii ferate. Pe timpul nopții, în spatele lor, au fost instalate două mitraliere în flancurile terasamentelor și militari germani și austro-ungari cu grenade și armele pregătite. Fără somație, au fost uciși toți ostașii români; cei care scăpau de mitraliere, erau loviți cu grenade

sau împușcați. Aceasta era, evident, o răzbunare care putea fi evitată.

Un ofițer inamic a făcut câteva fotografii, care s-au păstrat, cu soldații căzuți. Interesant este faptul că pe drumul paralel cu terasamentul se făcuse un fel de promenadă, pe care se plimbau doamne cu pălării de epocă, câteva fetițe și mulți civili. Un ofițer, în prim plan, trecea râzând pe lângă cadavre, cu mâinile în buzunarele mantalei.

În anul 1920, la Bartolomeu era ridicat un monument la capătul unui cimitir având 18 morminte comune cu osemintele a 455 de ostași eroi, printre care și căpitanul Cristescu Sava, trei căpitani și trei locotenenți necunoscuți. Pe troița de la capătul șirului de morminte erau scrise cuvintele Reginei Maria: „*Nu trebuie să-i plângem pe eroi, ci să-i lăudăm în cântece...*“. Cimitirul a fost desființat de comuniști în 1972. Astăzi se vede numai monumentul, pe care a rămas stingher un vultur cu aripile ușor desfăcute.

Bătălia de la Podul Jiului (27 octombrie, 1916) a rămas în amintirea locuitorilor din Târgu Jiu, datorită stranieții sale și a ecoului pe care l-a avut. Rămas fără apărare, din cauza unor manevre ale trupelor românești, Podul Jiului a fost apărat eroic, cu multe jertfe, de către o companie de miliție, ajutată de către civili tineri și bătrâni, cercetași și sergenți de stradă, care au reușit să determine retragerea unui batalion austriac. S-a remarcat, cu această ocazie, și infirmiera Ecaterina Teodoroiu, numită mai târziu „Eroina de la Jiu“. Dar luptele au continuat până în 29 octombrie 1916, în jurul orașului Târgu Jiu, trupele germane și austro-ungare fiind oprite și n-ar fi reușit să treacă de armata română, dacă nu s-ar fi primit ordinul de retragere. Numărul ostașilor căzuți la datorie a fost însă imens (peste 3.000), printre ei numărându-se și generalul Ion Dragalina.

Impresionat de jertfele de sânge din aceste bătălii, sculptorul Constantin Brâncuși a realizat monumentele de la Târgu Jiu într-o viziune, după interpretarea filosofului Constantin Noica, biblică, prin simbolizarea celor cinci cărți ale lui Moise, care nu înseamnă altceva decât ajutorul Bunului Dumnezeu oferit eroilor gorjeni și românilor în Primul Război Mondial.

A fost, într-adevăr, un război cu totul deosebit. Și am putea spune, fără să greșim prea mult, că acesta a fost războiul nostru, cu toate că nu ne-a fost cu nimic prielnic și ne-a dus, mai ales după căderea capitalei, la un pas de a fi șterși din cartea de istorie.

S-au spus multe despre motivele care ne-au condus spre dezastrul aproape sigur, multe retrageri

necugetate, prea multă atenție acordată capitalei, jertfirea unor trupe numai pentru asigurarea „grosului” armatei, unele ambiții ale comandanților și multe ordine greșite. Câte ceva din toate acestea s-a spus și despre evenimentul cunoscut sub numele straniu de „Șarja de la Prunaru”, de la care avem ca amintire cimitirul cu peste 300 de eroi, din Regimentul 2 Roșiori, căzuți la datorie în 28 noiembrie 1916.

Este vorba despre zona Drăgănești-Vlașca, în care se găseau trupele germane, turce și bulgare, după trecerea Dunării și ocuparea orașului Giurgiu. Intenția acestora era de a opri retragerea trupelor române pentru apărarea capitalei, mai precis a Diviziei 18 infanterie. Pentru „acoperirea” acesteia, generalul a hotărât atacarea inamicului în zona satului Prunaru cu Brigada 43. Aceasta era să fie însă încercuită și distrusă de o manevră a unui batalion german, care a reușit să plaseze, ferit de ceață și întuneric, zeci de mitraliere nevăzute cu care a atacat brigada românească. Contra lor a fost trimis Regimentul 2 de Roșiori, care s-a năpustit asupra mitralierelor, pierind cu cai cu tot, dar reușind până la urmă cu trupurile lor să oprească mașinile morții și să împiedice orice deplasare peste mormanele de cadavre. S-au mai auzit oare, în toate războaiele, despre asemenea fapte? *„Dar câte altele-au mai fost,/Pe care nimeni nu le știe,/Căci timpul peste ele-a pus/Lespedea uitării pe vecie”.*

Au rămas, însă, monumentele acelea, ciudate pentru vizitatorii străini, în multe sate și orașe, și chiar mai multe în unele localități, cu „paserile” acelea, care, în credințele populare, reprezintă sufletele eroilor, și inscripțiile lor cutremurătoare: *„Spuneți generațiilor viitoare că noi am dat jertfa supremă pe câmpul de onoare”.*

Totuși, nu se poate spune că în fiecare localitate s-au dat lupte. Ceea ce nu înseamnă însă că n-au

existat eroi care au căzut la datorie pornind din satele lor spre câmpurile de bătaie de peste munți și văi. Dar unii s-au mai și întors, invalizi sau nu, ca să povestească despre tovarășii lor de arme și despre vitejia lor, și câte mame nu și-au plâns feciorii, și câte neveste, soții, și câte fete, iubiții, și cum i-au îngropat, în sicrie goale și le-au sădit pe morminte copacii vieții și ai morții, pentru sute și sute de mii de eroi.

În Comuna Drajna (de Jos, de Sus și Ogretin) sunt mai multe monumente ridicate în cinstea eroilor din Primul Război Mondial, deși la Drajna nu s-a dat nicio bătălie. Ele sunt ridicate în cinstea ostașilor plecați din localitate. Despre unii dintre ei nu se mai știe pe unde au căzut în lupte, ci numai contingentul sau anul morții și regimentul din care făceau parte. Ceea ce impresionează însă este numărul acestora: din Drajna de Jos, 146; din Drajna de Sus, 106; din Ogretin, 117, în total 369 dintr-o singură comună. Apar și nume de familie care se repetă chiar de patru și cinci ori. Au fost deci familii din care au pierit toți tinerii.

În afara monumentelor din fiecare sat, locuitorii din comuna Drajna au înălțat pe dealul numit Piscul Domnului o cruce, asemănătoare celei de pe Caraiman, de 25 de metri, care domină Valea Teleajenului, în amintirea celor aproape 400 de eroi.

Nu, n-a fost prielnic Primul Război Mondial pentru noi, dar pentru Unirea noastră a fost, iar semnul prin care am învins a fost și va rămâne Crucea.

Tradiția românească spune că nicio ctitorie nu se poate ridica fără o jertfă. Cea mai mare ctitorie românească a fost Unirea din 1918, iar acesteia i s-a adus și cea mai mare jertfă de sânge. Nimic nu este însă mai frumos și mai înălțător decât jertfa pentru țară. Dar cel mai frumos o spune tot poetul: *„Dulce et decorum est pro patria mori!”*

Discurs istoric și relativism postmodern

Acad. Alexandru Zub

Mai întâi, o mică precizare despre titlu. Prima sintagmă, *discurs istoric*, este echivalentă cu istoriografia; a doua, *relativism postmodern*, indică un fenomen situat în prelungirea modernității, cu elemente noi, susceptibile de interpretări diverse¹. Trebuie să adaug apoi că mă voi limita, în cele ce urmează, numai la câteva elemente de cadru, pe care le socot utile într-un moment ca acesta.

Cei familiarizați cumva cu tabloul istoriografiei din epoca modernă își amintesc poate că, pe la jumătatea secolului XX, slujitorii domeniului au înțeles să pună „bemoli” la „cheia” discursului profesat. O făceau sub impuls rațional, într-o epocă de relativism în expansiune, însă ținând seama și de experiențele marilor înaintași ai istoriei ca discurs.

Dacă am înțeles bine, gândul inițiatorilor acestui nou simpozion *Penser l'Europe*, el ar putea fi exprimat, eventual, prin sintagma *Istoria la răspântie: încotro?* De câteva decenii, o asemenea întrebare s-a pus și se reformulează mereu, motivată de o criză pe care un istoric englez de seamă, J.H. Plumb, o exprima sub forma *Crisis in the humanities* (London, 1964). Istoricul, în acest sens, e chemat să dezvăluie trecutul, să adâncească cunoașterea de sine a omului prin identificare imaginativă. El trebuie să răspundă la acuza de inadecvate, confuzie, verbiage steril, comportându-se ca un „scientist”, deși are atâtea rezerve el însuși². Poate e cazul să amintim aici „disputa” *ad-rem* din piesa lui Edward Albee, *Who's Afraid of Virginia Woolf*, sau cea închipuită de Hermann Hesse în *Glasperlenspiel* (*Jocul cu mărgelile de sticlă*), unde găsim această reflecție, la fel de sceptică pe cât de stimulativă: „Cine ia în considerare istoria, acela trebuie să aducă cu sine, după opinia mea, cea mai mișcătoare și proaspătă încredere în puterea ordonatoare a spiritului nostru și a metodelor noastre; dar, pe de altă parte, și în ciuda acestui lucru, trebuie să trateze cu respect adevărul inefabil, realitatea, unicitatea evenimentului. A te îndeletnici cu istoria, conchide Hesse, presupune convingerea că năzuiești spre ceva imposibil și totuși necesar și de maximă importanță. A te îndeletnici cu istoria însemnează a te lăsa în seama haosului și a-ți păstra totuși credința în ordine și sens. O atare

misiune, insistă autorul, *n-ar fi doar serioasă, ci și tragică*”³.

Nu era ceva nou o asemenea atitudine, dacă ne gândim la un Paul Valéry sau chiar la A.J. Toynbee, veniți din alte zone ale culturii pentru a impulsiona totuși reflecția istorică. În genere, această reflecție, bazată pe achiziții îndelungi și anevoioase, invită la o remodelare a instrumentarului disponibil, fie acesta conceptual sau metodologic.

De la Auguste Comte încoace, se admite ideea de ruptură adusă de societatea industrială față de vechea ordine. În acest sens, „*absolutului i s-ar opune relativul sau măsurabilul, solidarităților comunitare individualismul, ierarhiilor calitatea de cetățean, imaginarului pozitivul*”⁴. Familia, națiunea, religia au fost puse sub semnul disputei ideologice, dacă nu chiar al negației *de plano*. Totuși, istorici de anvergura lui Lucien Febvre, Jacques Le Goff sau Paul Veyne au ajuns la concluzii pozitive, îndobște asumate și de istoricii mai noi. Maurice Agulhon, Antoine Prost, Mona Ozouf, Pierre Nora, e.g., sunt amintiți consensual, ultimul citat fiind și inițiatorul unei serii de *ego-istorie* și al unei sinteze colective *Locuri ale memoriei*, de vast orizont profesional⁵. „Arhivele sensibile”, sintagmă nouă, caracteristică, au fost și ele puse la lucru⁶.

La începutul anilor '90, din secolul trecut, lumea părea că se destramă definitiv, sistemul capitalist se confrunta cu o criză aparent insurmontabilă. Dar se înșela, ca de atâtea ori în istorie, căci realitatea e mereu mai complexă, mai aptă de redresare, iar ansamblul aventurii cronotopice a omului se sustrage mereu înțelegerii noastre. Ansamblul este „treaba”, opera Creatorului divin, singurul cu acces la „dese-nul din covor”⁷, metaforă binecunoscută în sfera umanistă. Se pot înțelege, până la un punct, filosofii momentului, însă mesajele lor nu trebuie asumate în grabă⁸.

Condamnând „*filosofia lirică a absurdului*”, istoricul H.-I. Marrou constata, în chiar anul marilor contestații, 1968, că acea „*filosofie lirică*”, plină de carențe, n-a rămas fără replică. „*La cealaltă extremitate a evantaiului doctrinal a trebuit să ducem, între timp – conchide istoricul-filosof –, aspre lupte*

împotriva altor filosofii, dogmatice, convinse că dețin secretul istoriei atât în totalitatea ei, cât și în conjunctura prezentă. Pe seama sensului istoriei, și-au lichidat adversarii, opozanții, deviaționiști, cu o rigoare implacabilă. Nicăieri tirania n-a fost mai apăsătoare, călăul mai crud, decât în țările în care oamenii s-au crezut interpreții sau agenții destinului⁹.

Din aceeași linie de gândire fac parte, de exemplu, Jean Daniélou, Joseph Ratzinger, Karl Wejtyla, binecunoscuți ca teologi și arhieri, dar mai ales un Pierre Chaunu, pentru care „*Clio (reste) au cœur de tout, justiciable et juge de l'essentiel*”¹⁰.

Schimbările trepidante de pe scena lumii impun reacții rapide și bine calculate, ținându-se cont de marea complexitate a factorilor implicați. În acest caz, recomandă un eminent istoric, „*înțelepciunea s-ar impune ca unitate de măsură*”¹¹. Măsură, iată cuvântul magic ce se poate degaja din lunga și convulsivă experiență a istoriei, cuvânt ce trimite la acea „tradiție dinamică” de care s-a vorbit cândva, cu temei, fără a se ignora totuși dreptul oricui, individ sau comunitate, de a inova în spirit meliorist. În felul ei, istoria a măsurat întruna și a devenit chiar „cliometrie” în viziunea unor specialiști care dispun de un instrumentar adecvat. Se măsoară în fel și chip, de la metoda Carbon 14, indispensabilă în arheologie, la cartografiile din avion sau chiar din satelit, până la cele exprimate în unități infinitezimale, astăzi în plină expansiune. Statistica, în pofida precarității ei, a ajuns de neocolit în cercetările istorice, ca și în alte domenii ale „umanioarelor”. Mari istorici, precum F. Braudel, P. Chaunu, au folosit-o cu un succes eclatant, alături de numeroși confrăți, mai ales de la E. Labrousse încoace. O fecundă școală, condusă de P. Chaunu, valorifică totodată *istoria cantitativă* și *istoria serială*¹², ultima sintagmă evocând tacit teoria propusă de A.D. Xenopol la finele secolului XIX, pe temeiul căreia a fost ales, se știe, membru extern al Institutului Franței¹³.

Filosoful Jean Fourastié a inițiat la Academia Franceză o suită de conferințe sub titlul *Quelle image de la condition humaine donne aujourd'hui l'histoire?*¹⁴, chestiune pusă, chipurile, de un extra-terestru și bucurându-se de câteva răspunsuri, între care cel formulat de Pierre Chaunu, la 25 iunie 1979, din care cităm un pasaj revelator: „*Je ne m'étais jamais posé la question sous cette forme. En vérité, je me demande plus volontiers: à quoi servent les historiens? Depuis plusieurs années, je suis un pèlerin de plus un plus nerveux, un observateur*

anxieux, chaque jour davantage, des événements. Non pas de ceux qui font la une des journaux, mais de ceux qu'un historien de la longue durée est habitué à discerner sous l'écorce des choses. Il m'a semblé que l'histoire pouvait être un instrument utile de l'analyse du présent et que les historiens pourraient peut-être rédiger un codicile au mode d'emploi des grands ordinateurs des prospectives qui ne prévoient rien”¹⁵.

Suita de crize prin care lumea a trecut în tot secolul XX, crize manifeste sub noile forme și în noul secol, impun reflecții adecvate și în zona instituțiilor formative. Istoricii bine plasați în domeniu s-au intersectat întotdeauna cu latura didactică, profesând la catedră și elaborând chiar manuale, cum s-a întâmplat, dintre români, cu A.D. Xenopol, Gr. Tocilescu, I. Lupaș etc. A.D. Xenopol, autorul unei sinteze pragmatice și al unui sistem teoretic, a scos o întreagă serie de manuale, folosind chiar sintagma de „istorie raționată”, pentru a semnala un mod specific de abordare a domeniului. Ch. Seignobos, cunoscut ca autor al unei introduceri în istorie, a scris și *O istorie sinceră a poporului francez*, cam atunci când și N. Iorga proceda la fel, elaborând un text sintetic pe care F. Braudel avea să-l folosească la propria lui sinteză, ultima, privitoare la identitatea Franței. Însă, înainte de acest lucru, ambițios și original, Braudel a făcut să apară o *Gramatică a civilizațiilor* (1863), ca manual pentru clasele terminale.¹⁶ Va ajunge însă, deloc surprinzător, să propună, la finele carierei, pentru clasele mici, „*o istorie tradițională, istoria-poveste*”, făcând chiar și un experiment de acest fel la Chateaufallon, puțin înainte de a se stinge, când a propus o „lecție model”, așa zicând, cu o temă de strictă aplicație, un „asediu”, pentru care existau destule date precise, concrete, verificabile.¹⁷ Abia pentru clasele terminale consimțea Braudel să recomande teme ca acelea prescrise de „*l'histoire nouvelle-nouvelle*” sau de „*l'histoire nouvelle-nouvelle-nouvelle*”. Să se observe ironia marelui istoric la adresa unor discipoli, obsedați de înnoirea discursului istoric cu orice preț.¹⁸ Același istoric se întreba, la final de carieră, discutând cu colegi de breaslă, dacă „*scopul istoriei constă în a povesti trecutul sau a colabora la unificarea științelor, la realizarea a ceea ce eu numesc interștiință*”. Mai mult, insista venerabilul pontif, „*sunt hotărât să sacrific istoria pentru a încerca să salvez științele umane*”¹⁹, acea „*maison des sciences de l'homme*” pe care o edificase cu geniu și trudă.

Misiunea istoricului, ca interpret al experiențelor acumulate de omenire, în timp și spațiu, se arată a fi tot mai greu de împlinit și presupune un orizont mereu deschis. În plină criză balcanică, la 1912, N. Iorga a vorbit la Casa Școalelor despre „nevoia înnoirii cunoștințelor istorice în învățământul secundar“, făcând un amplu excurs în domeniu, spre a-i convinge pe slujbașii școlii că trebuie să controleze mereu „orizontul științei“ profesate²⁰. A trecut un secol de atunci, un lung și dramatic secol, la capătul căruia ne putem întreba noi înșine câți dintre „dascălii“ de azi mai au asemenea exigențe. La intrarea în orice clasă de școală, îndemna Iorga, ar trebui să stea înscrisă vechea deviză latină: *Maxima debetur pueris reverentia*, adică „să nu zici necuviințe față de copii“²¹. Respectul pentru copii trebuie să înceapă însă cu respectul de sine, în sens uman, dar mai ales profesional, fiindcă „știința istorică, în timpul nostru, se înnoiește“ mereu, substanțial, masiv, impunând celui care o slujește, la catedră sau în cercetare, deplină responsabilitate²². În suta de ani ce s-a scurs de la acele îndemnuri, situația istoriografiei s-a tot complicat, așa spune monstruos, până la incapacitatea practică de a cuprinde și folosi totul rezonabil, cu intenția de a reconstitui cât mai fidel trecutul studiabil²³. O informare cât mai amplă, dublată de o critică onestă, dacă nu și severă, ar putea fi de mare folos corpului didactic. Nu mai puțin utilă ar fi „cultura istorică, lucru de căpetenie pentru un popor la care trecutul are poate mai multă valoare față de prezent decât la alte neamuri și la care o înnoire istorică poate să producă cele mai folositoare efecte pentru sufletul național“²⁴.

Peste un sfert de secol, în plină (altă) criză, același spirit răscolitor care era N. Iorga a conferențiat la Liga Culturală (1939) despre „sensul învățământului istoriei“, constatând că acest domeniu de extremă însemnătate nu era tocmai bine înțeles, din cauza unui „formalism vechi“, dar și a unei prețioase înnoiri asumate de unii. „Importantă au în istorie – conchidea vorbitorul – două lucruri: s-o înțelegi ca dezvoltare, și să înțelegi, să judeci, să iubești sau să condamni sufletește pe aceia care au jucat un rol în istorie; să-i tratezi ca oameni vii, pe care i-ai întâlnit înaintea ta, ai avut a face cu ei, i-ai lăudat, i-ai osândit; să-i auzi vorbind, să-i vezi mergând“²⁵. Nu era prea mult? Nu vădea, ardentul istoric, o mare iluzie profesională? El va merge încă mai departe, prezentându-și experiența ca o „istoriologie umană“, în care totul se întâmplă ca în vechile tragedii, reclamând din partea istoricului și „talent poetic“²⁶.

Totul invită la abordări lucide și curajoase, care nu sunt posibile decât în limitele unui profesionalism bine vegheat. Istoricul este, în felul său, un specialist al „măsurii în toate“, deviză preluată, desigur, de la antici și reînnoită cu fiecare generație de slujitori ai lui Clio. Curios e că actuala criză are între cauzele ei directe, sesizabile, excesele produse în industria construcțiilor. Împrumuturi excesive, făcute la bănci și neacoperite, au dus la urmări tot mai grave, afectând și alte sectoare, până la economia globală²⁷.

Într-o carte ce a stârnit deja mult interes, *Die Mächte der Zukunft: Gewinner und Verlierer in der Welt von Morgen* (Berlin, Goldman, 2006), fostul cancelar al Germaniei Helmut Schmidt observa că în treburile (se poate citi *crizele*) lumii, excesul de pesimism împiedică rațiunea, în timp ce excesul de optimism stimulează false certitudini și devine neproductiv²⁸. Lumea devine tot mai complexă, căutările ei reclamă atenție din partea factorilor responsabili, luciditate analitică și înțelepciune decizională.

Experiența directă, personală, reclamă mereu apelul la imensele depozite ale cercetării, imposibil de cuprins pe cont propriu, fie și cu instrumentele atât de sofisticate din zilele noastre. Un istoric de prestigiu, a cărui viață se suprapune, aproape, peste secolul XX, își previne breasla în termeni ce merită a fi consemnați. „*Malheureusement, l'Histoire ne connaît pas de progrès linéaire et elle ne dispose pas d'une panacée valable pour l'ensemble de l'humanité. Cela est particulièrement vrai pour un siècle fou, comme celui qui s'achève, parmi tant d'enthousiasmés et tant des craintes*“²⁹.

O asemenea reflecție, făcută de un istoric a cărui biografie coincide în mare cu secolul prin care trecuse³⁰, secol evocat, cu alte experiențe și de unii contemporani, între care Günther Grass, Czesław Miłosz, N. Djuvara trebuie amintiți e.g. Rezultă din vasta „literatură“ a temei o nevoie tot mai acută de a restabili încrederea în acea istorie pe care Goethe, la timpul său, o socotea sursă de entuziasm benefic pentru individ și pentru comunitate. Ea ar necesita, firește, un alt cadru analitic³¹.

Note

¹ A. Marga, *Relativismul și consecințele sale*, Cluj-Napoca, EFSE, 1998; *Crizele modernității târzii*, București, EAR, 2012.

² J.H. Plumb, *Crisis in the humanities*, London, 1964, p. 33.

³ H. Hesse, *Jocul cu mărgelile de sticlă*, traducere I. Roman, București, EPLU, 1969, pp. 159–160.

- ⁴ J.-P. Daviet, *Cuvânt înainte* la Monique Segré (ed.), *Mituri, rituri, simboluri în societatea contemporană*, Amacord, Timișoara, 2000, p. 5.
- ⁵ P. Nora (ed.), *Les Lieux de mémoire*, I–III, Gallimard, Paris, 1997.
- ⁶ N. Gêrôme, *Archives sensibles*, Ed. de l'ENS Cachan, Cachan, 1994.
- ⁷ Expresia lui Henry James, reluată de Thornton Wilder (*Ziua a opta*) și de N. Manolescu (*Desenul din covor*).
- ⁸ H.-I. Marrou, *Teologia istoriei*, Institutul European, Iași, 1995, p. 9.
- ⁹ *Ibidem*.
- ¹⁰ P. Chaunu, *Pour l'histoire*, I, Paris, 1984, pp. 125–156: „Clio rămâne în inima oricărui lucru, justițiabilă și judecătoare a esențialului” (trad. n.).
- ¹¹ D. Berindei, *Neliniști*, în „Cultura”, 29/15 august 2013, p. 30.
- ¹² P. Chaunu, *L'histoire dans tous ses états*, Perrin, Paris, 1984, pp. 114–119.
- ¹³ A.D. Xenopol, *Les principes fondamentaux de l'histoire*, Paris, 1899; ed. II, *Theorie de l'histoire*, Paris, 1908.
- ¹⁴ P. Chaunu, *op. cit.*, pp. 615–662.
- ¹⁵ *Ibidem*, p. 615: „Nu mi-am pus nicicând problema sub această formă. În fond, mă întreb mai degrabă la ce servesc istoricii? De mulți ani, sunt un pelerin tot mai nervos, un observator tot mai neliniștit, cu fiecare zi, față de evenimente. Nu de cele din care zărele fac una, ci de acelea pe care un istoric al lungii durate e deprins a le discerne de sub coaja lucrurilor. Mi s-a părut că istoria poate fi un instrument de analiză a prezentului și că istoricii ar putea să redacteze un codicil ca mod de folosire a marilor ordinoare de perspective care nu prevăd nimic” (trad. n.).
- ¹⁶ F. Braudel, *Grammaire des civilisations*, Paris, 1963 (1987).
- ¹⁷ F. Braudel, *Une leçon d'histoire*, Paris, 1986.
- ¹⁸ M. Aymard, *Braudel enseigne l'histoire*, în *Grammaire des civilisations*, par Fernand Braudel, Arthaud-Flammarion, Paris, 1987, p. 13.
- ¹⁹ *Ibidem*, p. 221.
- ²⁰ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ed. III, București, 1944, pp. 99–123.
- ²¹ *Ibidem*, p. 105.
- ²² *Ibidem*, p. 107.
- ²³ *Ibidem*, p. 113.
- ²⁴ *Ibidem*, p. 123.
- ²⁵ *Ibidem*, p. 307.
- ²⁶ *Ibidem*, p. 348.
- ²⁸ Apud A. Marga, *op. cit.*, p. 17.
- ²⁹ F. Fejtő, M. Serra, *Le passager du siècle: guerres, révolutions, Europes*, Hachette, Paris, 1999, p. 364: „Din nefericire, istoria nu cunoaște un progres linear și nu dispune de un panaceu valabil pentru toată lumea. Acesta e adevărat îndeosebi pentru un secol smintit precum cel care se încheie, printre atâtea entuziasme și atâtea temeri.” (trad. n.)
- ³⁰ *Ibidem*.
- ³¹ Unele reflecții utile sub acest unghi se pot găsi la Ioan-Aurel Pop, *Criza scrisului istoric sau criza conștiinței publice?*, în „Punctul critic”, 1/2010, pp. 11–19; Ștefan Melancu, *La crise de l'esprit et des valeurs européennes*, în „Transilvanian Review”, XXII, 1, 2013, pp. 104–111.

Loialitate și prejudecată: reginele medievale de la frontierele creștinătății

*Florian Dumitru Soporan**

Evul Mediu este identificat de percepția aproape oficializată prin recursul la autoritatea scrisului istoric cu un timp al stagnării culturale și al imobilismului social¹, iar conduita și opțiunile individuale erau circumscrise normelor și intereselor care guvernau multiplele solidarități ce asigurau funcționalitatea comunităților umane medievale². Această preconcepție s-a constituit prin apelul la date ale istoriei culturii care valorizau precedentele antichității clasice și inovațiile spectaculare ale Renașterii și Umanismului, la realități ale istoriei economice și sociale, care conferă secolelor medievale statutul de cezură între două momente de grație ale istoriei omenirii. Caracterul preponderent agrar al economiei europene în Evul Mediu, nivelul redus al relațiilor de schimb și precaritatea axelor de comunicație sunt factori de natură să amplifice autosuficiența vieții comunitare și să inhibe manifestări de dinamism și inițiativă individuală, în afara limitelor unei geografii regionale și în absența transformărilor social-politice și competiției economice propriie secolului al XIX-lea³. Cultura scrisă medievală a contribuit ea însăși la conturarea unei imagini contradictorii prin paradigmele etice cu care a operat. Teoria societății celor trei Ordine, cu viziunea sa conservatoare asupra ierarhiei sociale a însemnat, cel puțin la nivelul ideologiei canonice, o atitudine mefientă în legătură cu succesul personal, reputat în afara carierei predestinate prin apartenența familială⁴. Pe de altă parte, geografiile simbolice cu care operează imaginarul contemporan și mai recente ideologii antisistem propun reprezentarea istoriei medievale ca o succesiune de fapte eroice, investite cu finalități normative în relație cu potențialii receptori ai mesajului identitar. Deși pornesc de la premise diferite și parțial contradictorii, cele două imagini ajung la o finalitate similară, restituirea unilaterală a realităților medievale. În ambele abordări, participanții la actele de fondare a structurilor etatice

și eclesiastice sunt aproape exclusiv figuri masculine⁵, conducători politici sau spirituali, validați prin acte de excepție, menite să certifice legitimitatea noilor creații și propria autoritate asupra pământului și oamenilor, exprimată prin cele două atribute ale puterii medievale, capacitatea de a recompensa prin beneficii funciare și aceea de arbitraj al litigiilor. Sursele profilului cultural medieval constituie prin caracterul eclectic al provenienței lor o ilustrare a momentului de sinteză pe care studiile medieviste din ultima jumătate de secol l-au dat acestui interval cronologic. Sintezei etnice, inițiate odată cu sedentarizarea populațiilor migratoare pe solul fostelor provincii romane și transpusă în planul noii ordini spirituale⁶ și morale stabilite la finele primului mileniu creștin, îi corespunde o osmoză culturală ce implică elemente ale scrisului clasic de expresie latină, dominat de *pater familias*, paradigmele textelor vetero-testamentare cu discursul despre autoritatea sacră a conducătorului familiei și tradițiile gentilice indo-europene, prin excelență patriarhale. Lumea rezultată în urma acestei acumulări de valori și practici perpetua în teorie imaginea unității clasice, restaurată prin idealul moral creștin al Cetății lui Dumnezeu propuse de Sfântul Augustin, dar viabilitatea sa se datora existenței particularismelor familiale, sociale și jurisdicționale⁷, aflate în raporturi specifice unele cu altele și cu forurile generatoare de legitimitate. Invocarea constantă a normelor stabilității sociale și a idealului moral medieval în scrierile redactate de oamenii bisericii și în prelegerile expuse în universități demonstrează în ultimă analiză limitele transpunerii acestor construcții ideologice în realitatea efectivă a societății medievale, aflate pe coordonatele unei proprii dinamici. Alături de amplele mișcări de populație declanșate de cruciade, de refondarea vieții urbane sau de speculația juridică și religioasă, căsătoriile mixte care au implicat exponenți ai dinastiilor conducătoare ale statelor

*Cercetător științific, Centrul de Studii Transilvane al Academiei Române

creștine oferă șansa unei recuperări oportune a Evului Mediu ca istorie socială și de moravuri. Chiar dacă fenomenul acestor prime cazuri de căsătorii mixte din punct de vedere etnic nu reprezintă un fenomen de masă din rațiunile invocate mai sus, la care se adaugă mefiența față de contaminarea cu influențe străine proprie imaginarului medieval⁸, angajamentele perfectate la nivelul *establishment*-ului politic și social creează cadrul de manifestare a unor trenduri de mobilitate socială și spațială. Reflecția istoriografică are astfel ocazia deciptării resorturilor morale individuale sau colective, care catalizau solidarități, conflicte sau disidențe.⁹ Seria de renașteri culturale medievale și recuperarea unor texte patristice a însemnat valorizarea prezenței istorice a femeii, invocate prin exemple de martiraj și sanctitate. Un aspect care a interesat mai ales istoria dreptului a avut în vedere poziția femeilor de condiție nobilă în relație cu patrimoniul familial, iar soluțiile propuse de legislațiile structurilor medievale de putere ilustrează caracterul, mai mult sau mai puțin, permisiv al acestora. Aprofundarea analizei reglementărilor ce vizau moștenirea titlurilor și mai ales a fiefurilor în cadrul familiilor nobile demonstrează existența unor particularități ale practicilor legislative, rezultate din experiențele asimilate în urma apartenenței etatice, iar cazul Angliei secolelor XI–XII este cel mai relevant din acest punct de vedere¹⁰. Chestiunea care și-a asigurat primatul în atenția scrișului istoric în ultimele două secole a vizat istoria politică, influența reginei asupra deciziilor și suveranului, sau consecințele de ordin juridic ale unor titluri de legitimitate pe care aceasta le aducea dinastiei căreia îi aparținea prin căsătorie. Exemplul cel mai spectacular de gestiune a unor alianțe matrimoniale ca premisă a consolidării unor structuri etatice devenite componente esențiale ale echilibrului de putere la începutul epocii moderne este cariera exponenților Casei de Austria în a doua jumătate a secolului al XV-lea¹¹. Analiza globală a acestora demonstrează o relație de interdependență între dezvoltarea instituțională a statului teritorial medieval și ascensiunea politică a reginei, de la factor de influență la actor al echilibrului de putere, cu agendă și inițiativă proprie. Impactul acestui trend inovator, activizat oarecum împotriva paradigmei politice ale Evului Mediu, a determinat reacții antinomice la nivelul discursului public și al stării de spirit a observatorului instruit, de la geneza unor atitudini xenofobe sau la preliminarea stereotipiilor discursului misogin, la expresii ale solidarității entuziaste și

loialității necondiționate din partea supușilor. Raportarea la regină s-a dovedit provocatoare pentru conservatorismul Evului Mediu dintr-o dublă perspectivă, aceea a femeii investite cu responsabilități politice și sociale și aceea a elementului străin din punct de vedere etnic. Inițiativele lor, sau cele care le-au fost atribuite, încorporează o dimensiune inovatoare, de dinamizare a raporturilor din cadrul elitei nobiliare și se identifică aproape în fiecare caz cu politicile de schimbare. O alianță matrimonială îndeplinește în Evul Mediu și rolul de catalizator al unor transferuri de resurse umane sau de competențe, dar activează și competiția internă între loialității reginei și exponenții intereselor locale. Acest complex de contradicții a pus în cauză funcționalitatea unor afinități considerate esențiale pentru grila medievală de valori, precum solidaritățile pe orizontală care îi uneau pe membrii categoriilor sociale privilegiate sau fidelitatea față de suveran.

Din punctul de vedere al metodei, o abordare generală a problemei trebuie să aibă în vedere o reconstituire a unor cazuri particulare, determinate de variabile, precum contextul social-politic și etnic regional sau etatic, capacitățile personale ale celor implicate și ale partenerilor politici, sau acuratețea surselor aflate la dispoziția istoricului. Dacă pentru a aprofunda limitele permisivității sociale am aplica raportul centru-periferie propus de specialiștii în istorie economică¹², vom constata că factorii care inhibau implicarea femeilor în acțiunea politică au fost cu deosebire activi în centrul agrar al noii Europe medievale, în statele succesoare ale Imperiului Carolingian, dar impactul lor se diminuează în regiunile de frontieră ale creștinătății apusene. O diferență considerabilă în această privință a fost remarcată de observatorii contemporani și în relație cu lumea creștină de rit grec, care își asuma programatic tradiția clasică romană. Cariera împărăteselor și influența exercitată de femeile din familiile nobile în politica și viața civică a Bizanțului erau mai surprinzătoare pentru prelații occidentali în mare măsură decât diferențele între ritul grec și cel latin, neglijabile la începutul secolului al X-lea. Primele manifestări ale circumspecției mediilor ecleziastice germane față de ambițiile politice ale unei principese bizantine coincid cu perfectarea unei căsătorii mixte, menite să reglementeze disputele dintre Bizanțul dinastiei Macedonene și imperiul restaurat în Occident de succesorii ducilor saxoni. Conduita împărătesei Teophano și inițiativele politice avute pe durata perioadei în care a exercitat

puterea pe durata minorității fiului său, Otto al III-lea (983–1003) sunt consemnate în termeni aspri în cronicile contemporane¹³. Ecourile acestei percepții ostile au afectat și aprecierile la adresa împăratului, discipol erudit al papei Silvestru al II-lea¹⁴, susținător al parteneriatului dintre sacerdoțiu și imperiu. Studiile medieviste mai recente au reevaluat semnificațiile pe termen lung ale deciziilor sale politice, iar moderația sa este considerată esențială pentru apariția regatelor Ungariei și Poloniei. Cariere literare, precum cele ale Anei Comnena, sau rolul femeilor în formarea unor clerici și intelectuali de la Constantinopol generau mefiența cavalerilor și prelaților francezi și germani aflați în drum spre Țara Sfântă. Comentariile cu privire la efeminarea și imoralitatea grecilor sunt un loc comun al relatărilor participanților la primele cruciade care găsesc în aceste stări de lucruri noi capete de acuzare la adresa religiei și moralei publice bizantine. Femeia, ca factor de pierdere, are aici semnificații similare cu cele utilizate de apelurile la cruciadă împotriva ereziei valdense din Longuedoque. Criza politică și deprimarea economică pe care le-a parcurs Imperiul Bizantin începând cu prima jumătate a secolului al XIII-lea coincid cu revirimentul atitudinilor exclusiviste, ca urmare a radicalizării discursului confesional, iar prezența publică a femeii se circumscrie unor rigori mai stricte chiar decât în Occidentul latin. O ilustrare a diversității realităților sociale medievale este însă caracterul permisiv față de implicarea în decizia politică a femeilor la popoarele scandinave. Biografiile unor lideri, precum Olga de Kiev, cea care a inițiat creștinarea rușilor, au fost considerate un argument pentru descendența varegă a acestora¹⁵. Fenomenul poate părea impropriu unor populații rămase în memoria surselor medievale prin angajamente militare, dar este pe deplin compatibil cu disponibilitățile dinamice ale vikingilor și cu nevoia de stabilitate socială și patrimonială pe care femeile o asigurau în comunitățile în curs de sedentarizare¹⁶. Această abordare pragmatică a ierarhiei familiale a fost transplantată la diverse niveluri în toate zonele în care exponenții clanurilor scandinave au fondat structuri politice mai durabile.

Regina ca vector de inițiativă politică și catalizator al unor reacții culturale și identitare a realizat cea mai spectaculară carieră în statele din spațiile-frontieră ale *christianitas*. Aici, stabilizarea etnică și spirituală specifică Evului Mediu s-a finalizat în succesiunea celui de-al doilea val al migrațiilor și a

presupus forme și actori diferiți, în raport cu fostele provincii romane. Este cazul structurilor etatice dezvoltate în Europa Centrală, ca urmare a convertirii la creștinism a cehilor, polonezilor și maghiarilor, dar mai ales a Angliei regilor Plantageneti, unde inițiativele politice ale reginelor au determinat, alături de disponibilitățile către disidență ale aristocrației, geneza unei noi relații între putere și societate.

În ceea ce privește Europa Centrală, regina ca factor de putere s-a aflat într-o poziție intermediară în raport cu situațiile menționate mai sus, în sensul că limitele teoretice ale funcțiilor sale se raportau la paradigmele franceze și germană. Această opțiune este consecința transplantării structurilor sociale care a însoțit trecerea de la uniunile tribale supuse autorității liderului militar la statul medieval, condus de suveranul creștin asistat de foștii membri ai clanurilor, deveniți parte a unei ierarhii nobiliare preluate în circumstanțe specifice fiecărui caz în parte de la foștii inamici¹⁷. Momentul integrării ireversibile a populațiilor slave și maghiare în ordinea politică și confesională a creștinătății este considerat un rezultat al convergenței a două fenomene complementare, refacerea economică și morală a Occidentului în succesiunea Marii Spaime de la sfârșitul primului mileniu și opțiunea fermă a unor conducători ai celor vizați de misiunea creștină. În plan concret, demersul inițiat sub auspiciile papalității a activat o serie de dispute de autoritate între factorii implicați. Opțiunile Sfântului Scaun care privilegiau persuasiunea au fost puse în acord cu interesele puternicelor episcopate bavareze care preferau convertirea prin cruciadă¹⁸, postulată de precedentele carolingiene. Din perspectiva liderilor noilor națiuni creștine, dificultăți acceptării unei credințe oficiale într-o limbă necunoscută majorității locuitorilor s-a adăugat necesitatea de a-și demonstra loialitatea față de biserica romană, forul care le consacra de acum autoritatea asupra țării și poporului. Soluția aleasă a fost integrarea dinastiei fondatoare în sistemul alianțelor familiale care asigurau legitimitatea politică. Apariția reginelor străine în istoria națiunilor central-europene este, așadar, parte a actelor de fondare a statelor, atât de frecventate de discursul identitar. Botezul și consacrarea liderilor păgâni coincid sau sunt urmate de contractarea unei alianțe matrimoniale cu o dinastie creștină din proximitate, pentru care aducerea la credință a rudelor de dată recentă echivala cu un drept de patronaj spiritual, susceptibil de a căpăta și consecințe în plan politic. Creștinismul a captat loialitatea unora din soțiile și

fiicele dinastilor slavi apuseni¹⁹, încă înainte ca actul convertirii să fi devenit o opțiune ireversibilă. Viețile Sfinților Kiril și Metodie, ca și cronicile bavareze, menționează importanța contribuției Sfintei Ludmila, venerată ulterior ca una din figurile patronale ale națiunii cehi. Tradiția cunoaște un alt exemplu de succes în a doua generație a ducelor din familia Przemisl, de această dată în Polonia vecină, unde convertirea ducelui Mieszko I și înființarea episcopiei de Gniezno s-a realizat cu asistența ducelui Boleslav al Boemiei și cu căsătoria dinastului polonez cu fiica acestuia, Dubrovka²⁰. Cronica lui Thietmar of Merseburg menționează că ducesa cehă a fost însoțită în noua sa patrie de numeroși prelați și artizani cehi, iar aceste influențe sunt observabile la nivelul lexicului limbii polone vernaculare. Alianța dinastică nu a întârziat să-și demonstreze și însemnătatea patrimonială, criza dinastică din Boemia primelor decenii ale secolului al XI-lea îi va prilejui noului rege Boleslav cel Viteaz revendicarea moștenirii sale materne²¹. Chiar dacă oscilațiile loialității nobililor cehi și ostilitatea împăratului german vor determina eșecul acestei inițiative, avem de-a face cu prima tentativă de a reface unitatea politică a slavilor apuseni, de această dată sub auspiciile legitimității succesiunii feudale. O altă căsătorie dinastică va antrena consecințe similare la frontierele răsăritene ale regatului Piaștilor, iar intervenția militară în ajutorul ginerelui său Sviatopolk va provoca primul conflict între ruși și polonezi. Episodul a fost investit de cronistica rusă cu semnificații identitare, datorate coincidenței cu momentul asasinării cnezilor Boris și Gleb, martirii bisericii ortodoxe ruse. Repetatele înrudiri între casele domitoare ofereau ocazia unei mai accentuate mobilități teritoriale și sociale, prin trecerea unor nobili sau prelați în serviciul unei curți sau al alteia. Noii veniți au stabilit la rândul lor legături familiale transfrontaliere, dar aspirau și la o poziție economică asigurată prin acordarea de domenii funciare. Competiția dintre nobilii cehi și polonezi pentru oficii și privilegii a fost suficient de puternică pentru a inhiba repetatele tentative de unificare a celor două regate, reluate din inițiativa dinastiei Przemisl, odată cu proclamarea regatului Boemiei. Naționalismul medieval prelimina apariția solidarităților corporative premoderne și afirmarea așa-numitelor națiuni nobiliare. Sursele sale se originează în atitudini xenofobe inerente proximității teritoriale, dar și afirmarea unui drept al elitelor locale, care își afirmă legitimitatea accesului la oficiile laice și ecleziastice

din teritoriul pe care îl controlau efectiv. Prezența reginelor germane și a anturajului acestora catalizau reacții ostile din partea cronicarilor cehi și polonezi, cenzurate în parte de loialismul dinastic și de oportunitățile deschise de relațiile strânse cu Imperiul, așa cum a fost cazul revendicării succesiunii posesiunilor dinastiei Babenberg. Căsătoria regelui Otto al II-lea al Boemiei (1253–1278) cu o descendentă a unei familii princiere rutene genera apeluri ale clericilor în vederea protejării drepturilor unor nativi cehi la demnitățile ecleziastice²². Tema influenței nefaste a reginei străine a făcut însă cea mai spectaculară carieră în cronistica maghiară. Problema și-a avut originea în efectele alianței dinastice care a preliminar creștinarea regatului și a fost inspirată de influența reginei Gisela, fiica ducelui Heinrich al Bavariei, asupra regelui Ștefan cel Sfânt. Perfecțarea acestui aranjament era destinată să pună capăt disensiunilor dintre unguri și bavarezi care impietau asupra convertirii acestora din urmă, iar prelații și războinicii germani sosiți în regat au avut o contribuție esențială la victoria regelui asupra contestatarilor săi păgâni²³. Cronicarii germani evidențiază participarea activă a reginei la convertirea soțului său și la fondarea primelor centre monastice din Ungaria, dar autorii maghiari medievali au criticat implicarea sa în disputele din familia regală²⁴, încheiate cu mutilarea unor arpadieni și exilul altora în statele vecine. Succesiunea puterii în favoarea lui Petru I de Orseolo, ginerele venețian al regelui și disprețul anturajului său german față de unguri adaugă noi argumente pentru raportarea critică la regina germană, nevoită să-și petreacă ultimii ani de viață la o mănăstire din Passau. Conduita reginelor germane, rutene sau cumane este un *leitmotiv* cronicistic pe durata repetatelor crize dinastice din Ungaria arpadienilor. Contestarea drepturilor regelui Bela al II-lea de către pretendentul Boris Arpad duce la convocarea unei adunări a nobilimii care să-l declare pe acesta bastard, precum și notații cu privire la imoralitatea națiunii rutene²⁵. Influența reginei Gertrude de Meran și mai ales uzurparea unor bunuri ale Coroanei în beneficiul rudelor sale germane sunt principalele capete de acuzare la adresa regelui Andrei al II-lea, iar ostilitatea publică determină asasinarea acesteia, un act evident de *nota infidelitatis*, săvârșit chiar de cei mai înalți oficiali ai regatului²⁶. Sfârșitul confruntării dintre suveran și nobilii regatului este consfințit prin proclamarea Bulei de Aur, cheia de boltă a libertăților nobilimii maghiare. Secolul al XIII-lea marchează în istoria

Ungariei momentul în care conștiința identitară maghiară își articulează un discurs de legitimizare a drepturilor politice în raport cu regalitatea, bazat pe descendența hunică, pe rolul fondatorilor celor 108 clanuri nobile maghiare în recucerirea patriei, definită în actele oficiale ca frontieră a creștinătății²⁷. Acest mesaj cu finalități politice încorporează și o dimensiune xenofobă, destinată să submineze poziția regelui și a aliaților săi străini ca apărător al țării și să confirme autoritatea adevăraților fii ai națiunii. Acuzația principală adusă regelui Ladislau al IV-lea Cumanul și aceea care a asigurat sprijinul papalității pentru adversarii săi a fost preferința sa pentru femeile cumane și riscul ca influența acestor convertiți recent la creștinism să determine recăderea Ungariei în erezie. Evoluția loialităților dinastice pe durata secolului al XIII-lea ar sugera că sursele acestei ostilități sunt de căutat mai curând în reacțiile naționalismului medieval corporativ decât în *backgroundul* misogin, dat fiind profilul etnic și instituțional al statelor central-europene și incompatibilitatea între toleranță și normativele medievale²⁸.

Asemeni Europei Centrale, regatul Angliei este rezultatul efortului de stabilizare instituțională inițiat de unii factori de putere seculară, plasat sub auspiciile papalității. Cucerirea normandă a presupus și transplantarea elitei sociale de pe continent, iar competiția dintre cavalerii franco-normanzi, beneficiari ai majorității domeniilor funciare confiscate de la învinși și vechea aristocrație anglo-saxonă a putut fi reconstituită prin apelul la sursele contemporane. Perpetuarea unor tradiții cu privire la succesiunea dinastică sau factori subiectivi au asigurat moștenirea Coroanei și descendentelor regale, iar angajamentele matrimoniale ale suveranilor au adăugat acestui pluralism și unul jurisdicțional. Apanagiile dobândite prin căsătoria cu moștenitoare ale unor fiefuri aflate sub jurisdicția regelui Franței nu au determinat consolidarea monarhiei, iar cazul domniei lui Henric al II-lea Plantagenet (1154–1189) și al căsătoriei sale cu Elienor of Aquitaine este cel mai cunoscut exemplu în acest sens, atât prin consecințele sale politice și familiale²⁹, cât și prin semnificațiile culturale³⁰. Momentul istoric care consemnează prima tentativă de succes a unei regine medievale de a prelua efectiv puterea și de a propune o viziune cu totul nouă asupra guvernării coincide cu biografia celui mai interesant produs politic al dinastiei Capet, prințesa Isabella de Franța, fiica regelui Filip al IV-lea al Franței, căsătorită cu regele Edward al II-lea (1307–1327). Recuperarea acestui

subiect pentru istoria științifică are de înfruntat provocările unei competiții dificile cu istoria de popularizare și cu ficțiunea literară, cu producții mai accesibile și tributare, mai curând interesului publicului pentru picanterii, decât rigorii academice. Astfel de împrejurări, care au generat circumspecția autorilor unor sinteze de istorie, sunt contrabalansate de certe beneficii științifice și, în primul rând, de legitimitatea interesului pentru înțelegerea profundă a unei realități istorice în detaliile recognoscibile ale mentalului individual și colectiv și al istoriei moravurilor. Discursul aproape oficial despre regina Isabella este o sumă a stereotipurilor atitudinilor misogine medievale sau moderne. Rechizitoriul elaborat de autorii de cronici, scrieri moralizatoare și de biografii secolelor următoare, a rezumat toate acuzațiile aduse femeii, de la infidelitate și relația cu nobilul Roger Mortimer, la depunerea și asasinarea regelui, fără a ignora extravaganța, acumularea de bunuri, aroganța și cruzimea³¹. Etica și spiritul critic proprii meseriei de istoric impun o serie de amendamente majore la această lectură parțială, care tinde să se substituie realității, așa cum poate fi reconstituită prin interpretarea fidelă a sensurilor încorporate de succesiunea inițiativelor personale și publice ale reginei. Percepția negativă asupra conduitei acestui remarcabil personaj istoric își are originile în contextul ideologic și cultural al epocii. Ultimele secole ale Evului Mediu care se suprapun cu începuturile Renașterii corespund unor crize structurale ale societății, manifestate prin perioade de depresiune economică, instabilitate socială și politică, schimbări la nivelul pietății individuale și colective, amplificate de atmosfera generală de insecuritate și pesimism³². Din perspectiva comportamentelor publice, difuzarea unor teze ale speculației teologice prin intermediul mendicanților și al predicilor în limbile vernaculare preliminară un trend general de contestare a reperelor instituționale, radicalizarea cuvântului scris și volatilitatea loialităților. Entuziasmul pentru inovații sociale și spirituale alternează cu apeluri la autoritatea tradiției și accese colective de panică³³, iar caracterul violent al acestei intrări a societății în istorie are drept protagoniști și victime individualitățile. Lumea ideilor reflectă, la rândul ei, această accelerare a ritmului istoriei, iar în contextul competiției dintre Sfântul Scaun, statul teritorial și centrele regionale de putere, se conturează primul proiect de federație a statelor europene, ca premisă a unei cruciade de succes³⁴. O altă componentă a acestei imagini își are originea în circum-

stanțele proprii istoriei Angliei. Preluarea efectivă a puterii de către Edward al III-lea s-a definit ca o restaurare a ordinii de drept și o renunțare la experimentele politice precedente, iar beneficiarii patronajului cultural al Curții au produs opere socotite emblematice pentru apariția sentimentului național englez medieval³⁵. O regină franceză atât de activă în afacerile publice ale regatului era prea puțin compatibilă cu exigențele acestui profil identitar, sau cu afinitățile celor angajați în Războiul de 100 de ani. Pentru autorii francezi, descendența regală a Isabellei a asigurat fundamentele de drept pentru pretențiile engleze la Coroana Franței și a provocat în consecință dezastrele pe care le-a cunoscut regatul pe durata a mai mult de un secol. În lipsa unor mărturii scrise care să ofere și punctele de vedere ale protagonistei în legătură cu controversile pe care acțiunile sale le-au generat în succesiunea imediată a faptelor, o analiză obiectivă a acestora trebuie să pornească de la constatarea că începuturile carierei sale au loc în circumstanțe specifice Evului Mediu. Căsătoria cu prințul moștenitor al Angliei, susținută activ de Sfântul Scaun, era un act politic destinat să pună capăt litigiilor de ordin jurisdicțional între țara sa de origine și cea de adopție. Notațiile cronicarilor menționează impresia pozitivă pe care apariția la Curte a noii regine și natura sa carismatică au produs-o asupra supușilor, iar acestor calități li s-a adăugat o fermă conștiință a misiunii și un remarcabil instinct politic. Actele din primii ani ai existenței sale engleze se circumscriu paradigmatelor reginei medievale și constau, în primul rând, în acțiuni de caritate, patronaj al artelor și literelor și eforturi pentru stabilirea păcii interne. Rațiunile primelor sale intervenții în politica regatului sunt de căutat mai curând în specificul echilibrului politic din Anglia și în incapacitatea factorilor locali de a găsi soluții acceptabile pentru un acord în beneficiul interesului general. Disputele dintre suveran și vasalii săi și rolul acestora din urmă în recunoașterea succesiunii au contribuit la consolidarea rolului instituțiilor reprezentative prin reglementări legale, precum *Magna Charta Libertatum*. Escaladarea contestației pe durata domniei lui Henric al III-lea a impus succesorului său imediat, regele Edward I încercarea de externalizare a conflictelor cu baronii săi, printr-o politică de expansiune spre vest și nord, în Wales și Scoția. Chemarea la luptă pentru apărarea țării dobândește o frecvență fără precedent în proclamațiile regale în anii 1285–1306³⁶, iar tema luptei împotriva dușmanilor externi și interni ai regelui este reluată și în pri-

mii ani ai domniei lui Edward al II-lea. Războiul oferea monarhiei ocazia fidelizării elitei nobile prin exercitarea rolului său esențial și mai ales prin accesul la *fiefuri* obținute pe seama învinșilor. Pe de altă parte, această opțiune crea oportunități de succes unor individualități legitimate politic prin succesul faptelor de arme și prin acumularea de resurse economice și administrative. Reușita puterii centrale depindea exclusiv de capacitățile personale ale regelui și lăsa șanse considerabile unor contestatari potențiali. Riscurile acestei politici s-au făcut simțite chiar la începutul domniei lui Edward al II-lea, pe care preferința echivocă pentru o serie de compioni și instabilitatea mentală l-au plasat în poziția de catalizator al opoziției. Scrisul istoric a relevat argumentele utilizate de exponenții acestei mișcări pentru a-și legitima insurgența: incapacitatea de conducător militar și activarea reacțiilor homofobe ale publicului³⁷. O altă coordonată importantă pentru desfășurarea evenimentelor a fost încercarea constantă a aristocrației de a-și instituționaliza controlul asupra țării prin intermediul unor instituții *ad-hoc* și al unor reglementări legislative dezbătute în Parlament. Pe durata acestor conflicte care au degenerat în războaie civile, supraviețuirea autorității regale și chiar succesele sale militare au fost în primul rând victoriile reginei, care și-a demonstrat capacitățile de negociator și singur actor politic rațional, precum și talentul de a capitaliza în beneficiul cauzei proprii afecțiunea supușilor. Pe durata primului deceniu și jumătate a prezenței sale în Anglia, aceasta a reușit sistematic să asigure un suport real pentru Coroană prin activarea conexiunilor sale familiale europene și engleze, demonstrând caracterul funcțional al acestei solidarități medievale. Disponibilitățile sale pacifiste i-au asigurat respectul legaților papali și al tuturor baronilor englezi moderați, iar simpatia de care s-a bucurat din partea poporului a fost demonstrată de răspunsul la chemarea la mobilizare, destinată pedepsirii ofensei aduse reginei prin refuzul accesului în castelul Leeds în 1321³⁸. Criza politică care a afectat în egală măsură stabilitatea regatului și poziția reginei este rezultatul unor circumstanțe imprevizibile, generate de instabilitatea emoțională a regelui care a compromis șansele restaurării ordinii interne, odată cu eliminarea opoziției insurgente, demonstrând totodată imposibilitatea unei soluții în limitele cadrului legitimității medievale. Opțiunea pentru exilul în Franța, intervenită în contextul unei noi misiuni de pace care urma să pună capăt războiului

pentru posesiunile engleze din Gasconia, reprezintă punctul de turnură în cariera politică a reginei Isabella, devenită leader al opoziției la adresa regimului soțului său, dominat în fapt de favoriții din familia Spencer și care se remarcase prin abuzuri și exproprieri de bunuri ale contestatarilor. Acțiunea la capătul căreia regina ajunge conducătorul *de facto* al Angliei demonstrează calitățile acestui geniu politic medieval și încorporează semnificații superioare unei simple uzurpări a puterii. Campania militară este precedată de un demers de legitimare, printr-un discurs care clama responsabilitatea regelui pentru distrugerea căsniciei și pierderea respectului supușilor, iar reprezentanții de drept ai acestora se recomandă a fi exilații aflați în anturajul reginei și al prințului moștenitor. Aceleași disponibilități de mediator au asigurat suportul diplomatic, prin contractarea unei căsătorii oportune a moștenitorului tronului cu contesa Philippa de Hainaut, iar resursele militare au fost asigurate de expertiza lordului Roger Mortimer și a facțiunii conduse de Henry de Lancaster. Campania din toamna anului 1326 are mai curând aspectul unui marș de eliberare, forțele care au debarcat la Norwich servind mai curând ca escortă, iar confruntările au dimensiuni modeste, exceptând scurtul asediu de la Bristol. Relatările de epocă oferă date esențiale pentru reconstituirea profilului etic al reginei, care pe durata campaniei a achitat personal valoarea bunurilor rechiziționate de ostașii săi³⁹. Preluarea efectivă a puterii a presupus articularea unui proiect politic original, menținând totuși noua situație în sfera dreptului civil și asigurându-și suportul moral și efectiv al unor oameni ai bisericii. Episcopul de Hereford, Adam Orleson va pleda cauza reginei în cadrul Parlamentului, convocat să ia act de abdicarea lui Edward al II-lea⁴⁰. Chiar dacă sub aspect formal, participanții la aceste evenimente se plasau în limitele practicilor Evului Mediu, atitudinea lor preliminară un nou tip de relație între putere și societate, erorile monarhului în viața publică și în cea personală fiind de natură să-i anuleze drepturile suverane. Ideea va rămâne în subtextul speculației teologice a universitarilor de la Oxford și va fundamenta teoria magistrului Jan Hus despre responsabilitatea conducătorilor comunității creștine⁴¹. Caracterul inovativ al politicilor noi guvernări genera o serie de vulnerabilități, tocmai datorită legitimității contestabile de care dispunea regența, aflată aproape constant sub presiunea unor facțiuni și cu interese divergente. Opțiunea pentru restaurarea autorității de stat și opoziția potențială

faceau din prezența regelui depus o sursă de instabilitate. În corespondența cu acesta, regina insistă asupra necesității de a fi respectată voința Parlamentului, iar istoricii continuă să dezbată circumstanțele morții sau asasinării acestuia din urmă, survenită probabil la castelul Berkeley în 1327⁴². Episodul poate implica responsabilități morale, dar nu diminuează semnificațiile revoluționare ale viziunii politice care a inspirat actele politice ale noii puteri. Cunoașterea istorică dispune de date parcimonioase în legătură cu evenimentele anilor 1327–1330, limitate aproape exclusiv la seria de conspirații și violențe însoțite de trecerea bunurilor Coroanei în posesia foștilor rebeli, sau represaliile violente împotriva unor aliați căzuți în dizgrație, dintre care execuția lui Edmund of Kent a suscitat vii controverse în epocă. Caracterul implicat al scrisului medieval nu permite stabilirea indubitabilă a responsabilităților personale ale liderilor în aceste acte și în aprecierea lor nu putem ignora disponibilitățile către violență ale unei societăți obișnuite să ignore chiar și regulile minime ale războiului în Evul Mediu. Importante pentru semnificațiile demersului politic cu care s-a identificat regenta sunt deciziile sale de politică externă, caracterizate de aceeași abordare pragmatică. Afirmarea se probează prin efortul constant de restabilire a încrederii în autoritatea Coroanei în relație cu creditorii acesteia, menținerea unui parteneriat eficient cu factorii de putere din Țările de Jos, rămase constante în memoria instituțională a diplomației britanice. Capacitățile creative și curajul de a lua decizii raționale, cu riscul pierderii suportului popular, s-au manifestat cu ocazia perfectării, în 1328, a Tratatului de la Northampton, care viza încheierea războiului cu Scoția. Reglementările statuuau renunțarea la pretențiile engleze asupra coroanei Scoției, în schimbul unei despăgubiri financiare și stabileau o primă alianță dinastică cu familia Stuart⁴³. Înțelegerea prefigura soluțiile care vor determina, în ultimă instanță, formarea Regatului Unit și procura pe termen scurt un posibil aliat pentru Anglia, în condițiile în care experiențele anterioare demonstraseră imposibilitatea de a repurta în Scoția un succes similar celor din Țara Galilor, iar naționalismul medieval scoțian cataliza loialitatea locuitorilor în serviciul independenței politice⁴⁴. În plan intern, decizia marca renunțarea la practica stabilității interne prin implicarea în conflicte externe care să aplatizeze contestațiile potențiale, dar consecința internă a fost pierderea suportului unei părți însemnate a foștilor loialiști. Cei care prin încheierea păcii

își pierdeau fiefurile scoțiene au reacționat în maniera tradițională a revoltelor medievale, iar susținătorii regenței s-au angajat cu fermitate în reprimarea acestora. Angajamentele militare au împiedicat demararea unor politici reformiste în privința administrației locale, rămase în stadiul de proiect, cu efecte limitate la organizarea Londrei, sau tendința de a substitui represaliile violente împotriva rebelilor prin sancțiuni financiare, măsuri aplicate ulterior și de alți suverani englezi de succes. Încercarea de a obține, prin negocieri și demersuri juridice, recunoașterea drepturilor regelui Edward al III-lea la tronul Franței nu au putut soluționa criza politică rezultată din incompatibilitatea dintre agenda realistă și proactivă a Isabellei și perspectiva medievală a elitelor politice engleze medievale. Opțiunea acesteia din urmă s-a impus în 1330, când o conspirație organizată chiar în jurul regelui pune capăt regenței. Execuția lordului Mortimer, preluarea efectivă a puterii de către Edward al III-lea semnificau revenirea la ordinea medievală, iar regina-mamă părăsea afacerile publice, dedicându-se acțiunilor caritative⁴⁵, preocupărilor culturale și religioase și tentativelor de restabilire a păcii între Anglia și Franța. Cariera sa politică revenea sub auspiciile sub care începuse, dar în pofida conciziunii sale și a caracterului controversat pe care i l-a conferit dezbateră istoriografică, acest episod reprezintă o primă tentativă de transformare a mecanismelor politice și instituționale ce guvernau societatea medievală în însăși esența sa arhetipală, familia regală. Dinamica evenimentelor preliminară evoluției ale Renașterii și epocii moderne, triumful individualității de excepție în fața normelor, al spiritului asupra stereotipiei, al inovației asupra dogmei, chiar dacă mijloacele utilizate și opțiunile morale subliniază mai curând dificultățile care stăteau în calea viitoarelor dezvoltări social-politice.

Regatele din Europa Centrală nu au cunoscut astfel de experiențe, iar reginele acestora nu au generat proiecte de asemenea anvergură, dar semnificațiile politice și morale pe care le-au activat în conștiința supușilor au avut un rol decisiv în procesul succesiunii dinastice⁴⁶. Primul deceniu al secolului al XIV-lea marchează desherența dinastiei Przemisl în Boemia și a Arpadienilor în Ungaria. Dacă acestea din urmă și-au consolidat apartenența la *christianitas* prin intermediul unor alianțe matrimoniale cu dinastii europene, cu acest prilej asistăm la un proces de preluare adversă a patrimoniilor acestora. Factorii de inițiativă au fost tot instituțiile care promovau o viziune universalistă, imperiul și

papalitatea, ambele aflate în defensivă în relație cu statul teritorial ca pol de capacitate a loialităților sociale în Occident. Aceasta din urmă a susținut pretențiile dinastiei d'Anjou asupra Coroanei maghiare, dar accepțiunea nobilimii, devenită parte a țării legale conform Teoriei Sfintei Coroane, a fost obținută prin invocarea descendenței lui Carol Robert din vechii și sfinții regi ai Ungariei. Cultul reginelor arpadiene a cunoscut o amplă difuzare în sudul Franței și Regatul Neapolelui, unde angevinii au dispus de apanagii. Împăratul Henric al VI-lea de Luxemburg a asigurat recunoașterea fiului său Ioan ca rege al Boemiei prin perfectarea căsătoriei cu Elisabeta Przemisl, singura supraviețuitoare a vechii dinastii cehe. Tema sanctității dinastice, generatoare de legitimitate poate fi urmărită la nivelul propagandei profese de noii actori politici din regiune, dar capacitatea sa de sugestie activă loialitățile nobililor și poporului. Pericolul în care s-a aflat ultima reprezentantă a dinastiei Przemisl, expusă represaliilor regelui Ioan de Luxemburg, determină o reacție de protest de amploare a praghezilor, fapt ce demonstrează, o dată în plus, nivelul conștiinței identitare a națiunii cehe medievale⁴⁷. Căsătoriile au continuat să încorporeze semnificații politice și să servească drept instrument în arsenalul diplomatic al puterilor regionale. Este cazul alianței ungaro-polone, destinată să echilibreze parteneriatul ceho-german soldat cu pierderea Sileziei de către regatul restaurat al Piaștilor. Căsătoria regelui Carol Robert d'Anjou al Ungariei cu Elisabeta, fiica regelui Cazimir al III-lea al Poloniei a determinat stabilirea unei uniuni personale a celor două țări, precedată însă de negocieri ale regelui Ludovic I cu nobilimea poloneză, puțin dispusă să accepte concurența maghiarilor la demnitățile regatului și pretențiile acestora în teritoriile rutene. Importanța loialismului dinastic s-a făcut simțită și pe durata *interregnelui* din cele două regate, când cele două fiice ale fostului rege Ludovic devin esențiale pentru legitimarea pretențiilor la succesiunea angevină⁴⁸. Căsătoria cu Maria va asigura legitimitatea regelui Sigismund de Luxemburg în Ungaria, iar căsătoria fiicei acestuia din urmă cu ducele Albrecht de Habsburg a asigurat dimensiunea legală a preluării Ungariei și Boemiei în seria titlurilor deținute de Casa de Austria. Opera politică și administrativă a succesorilor dinastiilor d'Anjou și Luxemburg a însemnat un prim experiment integrist durabil, aflat constant în centrul dezbaterii istoriografice în legătură cu eficiența și vulnerabilitățile sale. La rândul său, Jadwiga va consfinți aducerea la credință și pe tronul Poloniei a soțului său,

ducele Lituaniei Jogaila, devenit regele Vladislav Iagiello și fondatorul *commonwealth*-ului polono-lituanian.

Alianțele familiale încheiate între membri ai dinastiilor care au guvernat regatele aflate la frontierele lumii creștine occidentale medievale au avut o contribuție majoră la geneza unor forme și experimente etatice pe care istoria, statornica învățătoare a vieții, le-a prezervat în expresia propriei specificități, în raport cu formula socotită clasică pentru Evul Mediu și dezvoltat, statul teritorial centralizat și monarhia absolută. Analiza informațiilor succinte în legătură cu prezența în viața publică a reginelor medievale oferă ocazia unei perspective mai complete asupra sensibilităților sociale, opțiunilor etice, a conflictelor și solidarităților etnice și sociale, fără a sacrifica importanța datelor personale, o imagine mai profundă în raport cu simpla succesiune a faptelor.

Note

- ¹ C. Pomian, *Europe et son nations*, Paris, 1980, pp. 24–26.
- ² H. Kohn, *The Modernity of Nationalism*, în volumul *Nationalism in the Middle Ages*, ed. C. Leon Tipton, New York, 1972, p. 8.
- ³ E. Gelner, *Nations et nationalismes*, Paris, Gallimar, 1994, pp. 23–25.
- ⁴ G. Duby: *The Three Orders: the Feudal Society Imagined*, Chicago University Press, Chicago, 1981, *passim*.
- ⁵ Pentru o abordare mai recentă a dimensiunilor spiritului patriarhal în Europa, vezi Sussan D. Amussen & Allyson M. Poska, *Restoring Miranda: the Gender and Limits of European Patriarchy*, în „Journal of Global History”, Cambridge University Press, Volume 7, Issue 03, 2012, pp. 342–363.
- ⁶ J. Le Goff, *Medieval Civilisation, 400–1500*, translated by Julia Barrow, Oxford-Blackwell, 1988, p. 23.
- ⁷ J. Huizinga, *Men and Ideas: essay on History: the Middle Ages, the Renaissance*, New York, Evanston, London, 1970, p. 86.
- ⁸ J. Le Goff, *The Medieval World imagining*, Chicago, 1981, pp. 53–57.
- ⁹ G. Duby, *The Lady, the Knight and the Priest: the Making of Modern Marriages in Medieval France*, New York, Pantheon, 1981, *passim*.
- ¹⁰ În legătură cu particularitățile legislative care supraviețuiesc în așa-numitul teritoriu guvernat de *danelaw*, vezi Marc Bloch, *La société féodale*, Paris, 1939, pp. 76–69.
- ¹¹ Jean Berenger, *L'Histoire de l'Empire des Habsbourgs, 1273–1918*, Paris, Fayard, 1990, pp. 104–105.
- ¹² F. Braudel, *Le civilization materielle, economie et capitalism*, vol. II, *Les jeux du change*, Paris, 1979, pp. 23–26.
- ¹³ C. Diehl, *Les figures bysantines*, vol. II, Paris, 1908, pp. 36–37.
- ¹⁴ Beate Fricke, *Jesus Wept! On the History of Anthropology in Christianity: a New Reading of a Miniature from the Gospel Book of Otto III as Kippfigure*, in RES, vol. 59/60, 2011, pp.

182–205.

- ¹⁵ D. Obolenski, *The Byzantine Commonwealth: Eastern Europe: 500–1453*, London, 1971, pp. 34.
- ¹⁶ J. Jochens, *Women in the Old Norse Society*, Ithaca, 1995, pp. 28–30.
- ¹⁷ W. Urban, *Christianisation and the Rise of Christian Monarchy, Scandinavia, Central Europe and Rus' C'*, in „The Catholic Historical Review”, 95, 2009, pp. 116–118.
- ¹⁸ S. Platonov, *Histoire de la Russie*, Paris, 1931, pp. 57–59.
- ¹⁹ J. Cloczowski, *The Church and the Nation: the Example of the Mendicants in Thirteenth Century Poland*, în „Faith and Identity: Christian Political Experience”, Oxford, 1990, p. 41.
- ²⁰ M. Kantor, *The Origin of Christianity in Bohemia: Sources and Commentary*, Evanston 111, Northwestern University Press, 1990, 99, pp. 143–154.
- ²¹ J. Dlugosz, *Annales seu Cronica Incliti Regni Poloniae, Liber Secundus*, Warsawie, 1964, p. 237.
- ²² F. Dvornik, *Les slaves. Histoire et civilization. De l'antiquite aux debuts de l'epoque contemporaine*, Paris, 1070, pp. 9–11.
- ²³ Cronicile medievale apreciază Victoria asupra lui Kopany drept o izbândă a teutonilor asupra ungurilor. Vezi Engel Pal, *The Realm of Saint Stephen: a Medieval History of Hungary, 998–1526*, London, Seattle, 2001, p. 34.
- ²⁴ J. M. Back, *Roles and Functions of Queens in Arpadian and Angevin Hungary*, în *Medieval Queenship*, ed. E. Carmi Parsons, 1994, pp. 14–15.
- ²⁵ *Scriptores Rerum Hungaricarum*, Budapest, 1937, pp. 237–238.
- ²⁶ W.Z. Kosztolnyik, *Hungary in the Thirteen Century*, New York, 1996, pp. 29–31.
- ²⁷ Nora Berent, *Defense de la Chrentiente et naissance d'une identite: Hongrie, Pologne et Peninsule Iberique au Moyen-Age*, în „Annales, Histoire Sciences sociales”, 5, september-octomber 2003, pp. 10010.
- ²⁸ L. Loomis R, *Nationality at the Council of Constance: an Anglo-French Dispute*, in „American Historical Review” XXXIV, nr. 3, 1933, pp. 509–511; Bob Scribner, *Tolerance and intolerance*, p. 11.
- ²⁹ R. V. Turner: *Elleanor of Aquitaine and her Children: an Inquiry into Medieval Family Attachment*, în „Journal of Medieval History”, 14, (1988), pp. 321–335.
- ³⁰ J.-M. Bienvenu, *Alinor d'Aquitaine et fontevraud*, în „Cahiers de civilization medievale”, XXIX, (1986), pp. 15–27.
- ³¹ A. Weir, *Isabella, She-wolf of France, Queen of England*, London, 2005, pp. 34 et sqq.
- ³² J. Huizinga, *The Autumn of Middle Ages*, London, 1996, pp. 23–26.
- ³³ J. Delumeau, *La peur en Occident, XIV-XIIIe siècle*, Paris, 1972, vol. II, pp. 76–91.
- ³⁴ J.-B. Duroselle, *L'idee de l'Europe dans l'histoire*, Paris, Deleon, 1965, pp. 13–15.
- ³⁵ V. H. Galbraith, *Language and Nationality*, în *Nationalism in the Middle Ages*, ed. C. Leon Tipton, New York, 1972, pp. 45–47.
- ³⁶ K.E. Barnaby, *England*, in volumul *Nationalism in the Middle Ages*, ed. C. Leon Tipton, New York, 1972, pp. 99–106.
- ³⁷ În legătură cu înclinațiile regelui ca motiv al dramaturgiei renascentiste, vezi Jean Delumeau, *La civilization de Renaissance*, Paris, 1969, p. 342.

³⁸ Sophie Menache, *Isabelle of France, Queen of England – a Reconsideration*, in „Journal of Medieval History“, 10, 1984, p. 129.

³⁹ Agnes Strickland, *The Lives*, p. 192.

⁴⁰ Agnes Strickland, *Lives of the Queens of England*, Philadelphia, 1902, p. 192.

⁴¹ F. Smahel, *La revolution hussite: une anomalie historique*, Paris, 1985, pp. 52–59.

⁴² I. Mortimer, *The Death of Edward II in the Berkeley Castle*, in „English Historical Review“, 120, 2005, pp. 1175–1220.

⁴³ E. Stone, *Treaty of Northampton, 1328*, in „Journal of Historical Association“, 1953, *passim*.

⁴⁴ E. Kurtis, *A History of Ireland*, Dublin, 1936, pp. 135–136.

⁴⁵ Lisa Hilton, *Queens Consorts in England in the Middle Ages*, London, 2005, p. 127.

⁴⁶ A. Vauchez, *Sainthood in the Later Middle Ages*, Cambridge, 1987, pp. 35–37.

⁴⁷ J. Dlugosz, *Annales, Liber Nonus*. vol. III, p. 52.

⁴⁸ O. Halecky, *Jadwiga of Anjou and the Rise of East Central Europe*, New Jersey, 1991, pp. 23–25, *Peoples from Eastern Europe*.

Arhitectura emergenței

Gheorghe Ștefan

Membru corespondent al Academiei Române

Dintotdeauna, principala provocare în domeniul cunoașterii a fost înțelegerea *emergenței*, ca principalul proces responsabil pentru devenirea existențială¹. Pe rând, emergența viului, a psihicului, a conștiinței, a socialului, a conștiinței, reprezintă obiectul unor abordări mai mult sau mai puțin speculative. În același timp, științele structurale oferă teorii consistente de tip *reducționist*, atunci când explică procesele chimice prin mecanisme fizice, viul prin chimia structurilor macromoleculare. Reducționismul funcționează foarte bine atunci când o realitate complexă este explicată, cu acuratețe acceptabilă, printr-o realitate mai puțin complexă². Dificultăți fundamentale apar atunci când lanțul existențial³ este parcurs de la simplu spre complex. Reducerea complexității la simplitate, în procesul cunoașterii, se realizează cu o pierdere asumată, pe când deducerea complexității din simplitate, în procesul devenirii existențiale, presupune un adaos responsabil pentru noul ce apare. Reducționismul este un proces mental, pe când emergența este un proces existențial fundamental. Se pare că lanțul existențial este parcurs de la simplu spre complex, sub incidența unor procese complexe profunde pe care vom încerca să le identificăm, măcar parțial, în cele ce urmează.

O dificultate la fel de mare întâmpinăm atunci când ne întrebăm dacă noul, mai complex, emerge sau este numai rezultatul unei actualizări, al unei „dezvăluiri” ce aduce la suprafața lucrurilor realități profunde de mai mare complexitate. Este parcurgerea ascendentă a lanțului existențial un proces de „individuație” prin emergență, sau este unul de actualizare a unei potențiale complexități ascunse? Poate avem de a face, în egală măsură, cu procese de actualizare și cu procese emergente. Oricât ar fi de tentantă și considerarea unei profunzimi complexe, în cele ce urmează ne vom concentra numai asupra procesului emergenței. Ne asumăm astfel o simplificare, pe care promitem să o depășim în alt stadiu al demersului prin care încercăm să redăm *complexității reale* locul uzurpat astăzi de *complexitatea aparentă*, promovată sub egida unui reducționism ubicuu.

Abordarea arhitecturală

Cunoașterea formal-structurală folosește *reducționismul* ca principal mecanism explicativ. Cunoașterea pur *fenomenologică* acționează, de regulă, pentru uz individual (ce uneori radiază în comunități). *Structural-fenomenologia*, propusă de Mihai Drăgănescu, este calea care permite formelor neformale să contribuie la sporul cunoașterii. O face prin considerarea *arhitecturilor existenței*. Structural-fenomenologia, ca atitudine filosofică, și *abordarea arhitecturală*⁴, ca metodă cognitivă asociată, oferă contextul în care credem că emergența poate fi abordată.

În planul cunoașterii, secolul XX a fost unul al luptei filosofice dintre pozitivismul formal-structural (filosofia analitică inițiată de lucrările lui Gottlob Frege) și fenomenologia integrativă (bazată pe formele luate de metoda fenomenologică inițiată de Edmund Husserl). Nu a învins niciuna dintre doctrine. S-au creat numai premisele unei noi căi, „intermediare”: calea *arhitecturală*. Nu ca o soluție, ci ca o nouă formă de actualizare a comportamentului noetic, ce se adaugă celorlalte două, pe care, eventual, le „împacă”. Abordarea arhitecturală consideră obiectele supuse cunoașterii numai din perspectiva setului de funcțiuni pe care acestea le prezintă la interfața cu mediul. Arhitectura unui obiect este independentă de detaliile structurale interne (aceeași arhitectură suportă actualizări structurale diferite) și se manifestă independent de mediul în care funcționează (plenitudinea fenomenală a existenței este în mare măsură eludată). Conexiunile structurale interne ale obiectului și realitatea în care este conectat sunt neesențiale, oferind posibilitatea investigării unor comportamente cu o complexitate mai mare decât structuralismul o permite, dar mai mică decât cea la care fenomenologia aspiră.

Suntem dintotdeauna, dar mai ales în contemporaneitate, confrunțați cu probleme dintre cele mai diferite, manifeste în cele mai diferite contexte. Încercăm să facem față acestor confruntări în stări mentale interne de o diversitate încă și mai mare. Nu putem avea pentru toate aceste cazuri același tip de *atitudine mentală*. Ne-am dezvoltat, în consecință, o

multitudine de abordări desfășurate într-un *spațiu al atitudinilor*⁵ **mentale**: SAM = [structural, arhitectural, fenomenologic].

Orice atitudine se poziționează într-un „punct” al SAM, în care obiectul investigat poate fi înțeles ca un „amestec” potrivit ponderat de *fenomen*, *arhitectură* și *structură*. La limită, se pot imagina atitudini pur structurale, pur arhitecturale sau pur fenomenologice. Dar acestea sunt cazuri ideale, mai curând aspirații nesăbuite, greu de atins. Ori de câte ori credem că abordarea noastră este numai de un anumit tip, suntem victimele unei orbiri provenite dintr-o limitată înțelegere de sine. Confruntările filosofice ale secolului anterior (și nu numai) provin cel mai adesea și din obsesia practicării unei singure atitudini, însușită de discreditarea oricărei alteia ca posibilă.

Cunoașterea integrală este tocmai cunoașterea care, pentru fiecare obiect pe care-l accesează, alege și punctul cel mai potrivit din SAM, astfel încât de fiecare dată este exersată cea mai bine ponderată combinație de atitudine fenomenologică, atitudine arhitecturală și atitudine structurală. Orice obiect există în raport cu mentalul nostru ca fenomen, ca arhitectură sau ca structură, cu o pondere care depinde de tipul de interacție ce se produce între obiect și minte. Modurile de interacție dintre minte și obiect dau multitudinea de relații în care fiecare minte intră. Poate rezulta cunoaștere de tip științific, la o extremă, sau o formă de meditație la altă extremă. Intermediar, ne putem aștepta la diferite forme de creație artistică, tehnologică, ..., sau de înțelegere a *proceselor emergente*, prin parcurgerea lanțului ființării în sens ascendent.

Mecanismele emergenței

Arhitectura emergenței, pe care încercăm să o conturăm succint, acționează numai în anumite condiții, se folosește de anumite mecanisme și se bazează pe proprietăți fundamentale ale existenței. O vom specifica preliminar, prin componentele ei și prin sugerarea modului cum acestea interacționează în procesele emergente.

Enunțăm și descriem pe scurt componentele arhitecturii emergenței, așa cum le înțelegem acum, în stadiul incipient de meditație asupra acestei probleme. Pe măsură ce această modalitate de abordare va fi folosită, poate vor apărea noi componente, ce se vor adăuga celor inițiale sau le vor substitui. Pentru început sugerăm cinci componente arhitecturale capabile să ofere spațiul conceptual în care emer-

gența, ca proces existențial fundamental, să fie dezvoltată:

- *complexitatea* – caracterizează cantitativ spațiul emergenței;
- *nelinearitatea* – caracterizează calitativ spațiul emergenței;
- *conexiunea inversă* (pozitivă & negativă) – specifică tipuri de conexiuni;
- *nonlocalitatea* – asigură cuplarea la plenitudinea existențială;
- *informația* – permite acțiunea înțelesurilor.

Ponderea pe care aceste componente o au depinde de procesul emergent și de poziția acestuia pe lanțul existențial.

Complexitatea

Mediul în care emergența devine posibilă trebuie să posede o diversitate structurală suficient de mare ca noutatea să se poată prefigura. Nu ne putem aștepta la fenomene emergente în structura simplă a unui cristal sau într-un fluid cu o compoziție chimică foarte simplă. Complexitatea, în sensul minimizării prezenței structurilor foarte ordonate, este o caracteristică a mediului în care ceva nou să se poată organiza prin reducerea complexității sau prin creșterea ei condiționată.

Menționăm că ne referim la o realitate complexă în sensul *complexității algoritmice*⁶, ce consideră complexă numai o entitate descriabilă printr-o secvență simbolică având ordinul de mărime al dimensiunii în aceeași gamă cu ordinul de mărime al dimensiunii entității descrise. Astfel, absența unui *patern* dominant este caracteristica realităților complexe.

Diversitatea structurală se referă atât la *compoziția* mediului, cât și la *conexiunile* ce se stabilesc între componentele sale.

Pentru emergență, complexitatea este cea care oferă „șansa”. Într-o realitate suficient de extinsă, complexitatea permite amorsarea celor mai diferite comportamente. La limită, spre exemplu, spunem că în zgomotul pur se află toată muzica lumii noastre, totul este să poată fi declanșat procesul prin care ea să se separe.

Dar emergența este, poate, mai mult decât selecție, poate și pentru simplul fapt că realități cu complexitate maximă (realități strict aleatoare) pur și simplu nu există (sau dacă există, atunci sunt inaccesibile).

Nelinearitatea

Natura lucrurilor se manifestă *sensibil* prin nelinearitate. Luăm termenul de „sensibil” într-un sens

aproape literal. Modul cel mai simplu al realității de a reacționa la înțelesuri este dat de nelinearitate, ca proprietatea de a reacționa la un stimul, în funcție de „conținutul” manifestat chiar și în cea mai simplă formă: ca „amplitudine”. Linearitatea ideală a răspunsului la un stimul nu pune în evidență la nivelul receptorului decât, cel mult, prezența stimulului, nu spune nimic receptorului linear despre mărimea stimulului.

„Norocul realității” este că linearitatea este o idealizare, introdusă de mintea cunoscătoare, atât de predispusă la simplitate, și nu are nici, un corespondent efectiv în existența reală. Neliniaritatea este o formă de manifestare a complexității inerente a proceselor existențiale și a capacității lor de a fi informațional sensibile. Să luăm drept exemplu un proces economic care, finanțat sub un anumit nivel nu produce niciun profit, finanțat suficient produce profitul scontat, iar suprafinanțat poate aduce pierderi. Răspunsul sistemului economic nu este (aproximativ) proporțional cu stimulul decât într-o plajă îngustă și bine delimitată. Nivelul finanțării va determina nu numai funcționarea sistemului economic, dar va „transmite” și o informație suplimentară care va permite modificarea *nivelului* activității sistemului: câștigul relativ va fi maxim pentru o plajă foarte îngustă în care nivelul de finanțare va trebui să se înscrie.

Conexiunea inversă, pozitivă și negativă

Buclele de reacție au fost riguros studiate mai întâi în cadrul științelor tehnice. Chiar dacă, într-un mod preponderent calitativ, conexiunea inversă a fost sesizată în foarte multe domenii și de multă vreme, ingineria controlului a fost cea care i-a dezvăluit toate subtilitățile. Suntem obișnuiți să evidențiem când reacții pozitive *generative*, când reacții negative de *control*, dar ne punem rar în situația de a analiza cazul cel mai spectaculos al efectelor combinate pe care le produc cele două tipuri de reacții. Combinarea celor două tipuri de conexiune inversă poate fi responsabilă, în anumite condiții, de *generarea controlată* a unor procese. Arhitectura emergenței va folosi tocmai acest caz limită pentru amorțirea și întreținerea proceselor emergente.

Nonlocalitatea cuantică

Singurul fenomen fizic care ne dă speranța plenitudinii existenței este nonlocalitatea dezvăluită de mecanica cuantică. Albert Einstein a intuit-o în 1935⁷, dar nu a crezut-o posibilă, John Bell a reformulat-o în 1964⁸, astfel încât un experiment să fie posibil, Alain Aspect, în 1982⁹, a dovedit-o pentru

prima oară experimental, dar aproape nimeni nu reușește încă să se acomodeze mental cu existența ei¹⁰. Atunci când pe lanțul ființării se ajunge la nivelele superioare, emergența nu se mai poate produce fără speranța cuplării la plenitudinea existențială, speranță încurajată de interpretări posibile ale non-localității cuantice (*quantum entanglement* în literatura de limbă engleză). Integrarea realității emergente este cu atât mai importantă cu cât nivelul la care procesele emergente se produc este mai ridicat. Atunci când emerg entități conștiente, spre exemplu, devine foarte importantă „conectarea” acestora prin și la sensuri fenomenologice profunde, chiar dacă modul în care această „conectare” are loc nu ne este încă, sau nu poate fi, perfect limpede.

Formulăm ipoteza că nonlocalitatea cuantică este posibilă datorită informației pure (fenomenologice, în sensul lui Mihai Drăgănescu care o vedea nelegată de un suport structural) ce se manifestă la cele mai profunde paliere ale existenței. Fenomenalitatea pare a fi astfel condiționată de nonlocalitatea ce acționează conferind plenitudine celor ce devin superior prin emergență.

Informația

Ca ființe umane, trăim dintotdeauna într-o simbiotică relație cu cele mai diverse forme de manifestare a informației. Straniu este faptul că-i dăm importanță numai de puțină vreme, de când am început să o folosim explicit în sistemele tehnice ce-i sunt dedicate. Și mai ciudat este faptul că sistemele informatice ne-au creat multora dintre noi impresia că informația există și acționează numai prin intermediul acestui suport tehnologic. Informația lumii omului, mai ales în era computațională, obturează existența, mult mai extinsă și mai subtilă a informației la toate nivelurile și în mai toate ascunzișurile existenței¹¹.

În universul nostru, *informația este o structură sintactic ordonată ce acționează prin înțelesul asociat*. Mihai Drăgănescu¹² distinge între informația *sintactică*, cea *semantică* și cea *fenomenologică* în funcție de tipul de înțeles ce intră în joc: *sintaxa pură*, *semnificațiile* (de context sau de referință), sau *sensul* fenomenologic. Emergența beneficiază, în funcție de poziționarea pe lanțul ființării, de toate aceste trei tipuri de informație.

Informația este responsabilă de complexitatea existenței. Structurile pur fizice nu pot depăși un anumit nivel al complexității. Ele sunt responsabile de extinderea existențială, pe când informația conferă înțelesurile complexe de care existența este impregnată și dinamizată.

Cum funcționează arhitectura emergenței

Noul emerge numai într-un mediu cu o *complexitate* ce depășește un anumit prag. Complexitatea mediului M permite realizarea unei multitudini de conexiuni ce se pot închide și sub forma unor *conexiuni inverse* cu caracter pozitiv (generativ) și a altora de tip negativ (de control). Dacă, spre exemplu, efectul unei reacții pozitive (dependente de paramentru p) amorsează o evoluție care, prin efectul unei bucle de reacție negativă (dependente de paramentru n) tinde să se stabilizeze (pentru o valoare p_0 a paramentruului p și o valoare n_0 a paramentruului n), atunci emerge un comportament, E , cu anumite caracteristici (n_0, p_0) , ce pot avea descrieri formale mai mult sau mai puțin elaborate. Important este că există o pereche de valori (n_0, p_0) pentru care $E(n_0, p_0)$ se manifestă cuasi-stabil (pentru mici variații în jurul valorilor (n_0, p_0) procesul E este întreținut). Reacția pozitivă este *compensată dinamic* de reacția negativă într-o vecinătate cât mai mică a „punctului” (n_0, p_0) . În majoritatea cazurilor este prezentă și o sursă de energie.

Comportarea mediului M în funcție de parametrii procesului pe care-l facilitează – p și n în exemplul nostru – este datorat *nelinearității*.

În cazul general, procesul emergent se bazează pe mai multe reacții negative și mai multe reacții pozitive, astfel încât comportamentul emergent depinde de actualizarea mai multor parametri: $E(n_0, n_1, \dots, p_0, p_1, \dots)$. Funcționarea dinamic stabilă în „punctul de coordonate” $(n_0, n_1, \dots, p_0, p_1, \dots)$ este asigurată de neliniaritatea comportamentului multiplilor căi de reacție. Efectul stabilizator apare, atunci când apare, pentru că buclele pozitive produc pentru $(p_0, p_1, \dots)$ un efect ce compensează dinamic efectul pe care-l produc buclele negative pentru $(n_0, n_1, \dots)$. Cu cât procesul emergent este mai complex, cu atât numărul buclelor implicate este mai mare, rezultând un număr mai mare de parametri caracteristici asociați.

Pentru primele verigi în lanțul existențial, emergența este dominată de mecanisme de tipul celui descris anterior, în care *informația* și *nonlocalitatea* nu joacă un rol evident important. Dar, pe măsură ce se avansează pe lanțul existențial, ponderea proceselor informaționale și contribuția nonlocalității cresc. Deplasarea utilă a unei celule în mediul din care-și extrage hrana, spre exemplu, este posibilă datorită semnelor pe care aceasta le primește din mediu,

semne care acționează informațional. Buclele care se închid în mediile evaluate au un caracter din ce în ce mai dominant informațional. „Maturizarea” pe lanțul existențial presupune creșterea rolului conexiunilor informaționale în detrimentul celor fizice. Pe măsură ce omul și comunitățile umane s-au dezvoltat, comportamentele psiho-socio-economice au început să evolueze din ce în ce mai mult și sub imperiul circuitelor informaționale. Noile achiziții comportamentale la nivel social rezultă din procese ce emerg sub influența unor bucle de reacție preponderent informaționale.

În măsura în care rezultatul unui proces emergent are componente inerent fenomenologice (greu sau imposibil de redus arhitectural sau structural), nonlocalitatea este cea care permite realizarea conexiunilor sensice profunde. Buclele responsabile de emergențe inerent fenomenologice se închid prin realitatea profundă folosind nonlocalitatea, sau fenomene similare nedescoperite încă. Conștiința, conștiința, fenomenele experiențiale transpersonale (experimentul filosofic, meditația, percepția artistică intensă, momentul creației autentice, ...) emerg prin echilibrul subtil al conexiunilor inverse ce nu pot eluda nonlocalitatea, conectarea la plenitudinea existențială prin câmpul informațional fenomenologic.

Note

¹Acest text a fost publicat într-o primă versiune în limba engleză: Gheorghe Ștefan, *The Emergence and its Architecture*, în vol. *Școala de microelectronică. Volum de lucrări dedicate profesorului acad. Mihai Drăgănescu cu ocazia aniversării vârstei de 80 ani*, Ed. Rosetti Educational, 2009, pp. 12–21.

²Motiv pentru care ne-am creat greșitul reflex mental de a accepta imaginea unei simplități fundamentale, care poate justifica manifestări superficiale complexe.

³În sensul ce rezultă din textul seminal al lui Arthur O. Lovejoy: *The Great Chain of Being: A Study of the History of an Idea*, Harvard University Press, 1936.

⁴În *Arhitectură și structură în sisteme deschise și introduse* (preprint, ICCI, București, 1978) Mihai Drăgănescu propune folosirea conceptului de arhitectură cu un sens filosofic care permite acomodarea în cadrul aceluiași discurs a formelor formale cu formele neformale prin flexibilitatea mediatoare pe care „funcționalitatea la o anumită interfață” o oferă.

⁵Deosebesc *atitudinea de intenționalitate*. Cea de a doua urmărește o țintă, pe când prima se referă la modalitatea de atingere a țintei. Ele sunt corelate, în sensul că unei intenționalități date, într-un context dat îi poate corespunde o atitudine ce optimizează calea de atingere a țintei.

⁶Gr. Chaitin, *Algorithmic Information Theory*, în „IBM J. Res. Develop.”, iulie, 1977.

⁷A. Einstein, B. Podolsky, Nathan Rosen, *Can Quantum-Mechanical Description of Physical Reality Be considered Complete?*, „Physical Review 47”, (1935).

⁸J. Stewart Bell, *On the Einstein-Podolsky-Rosen Paradox*, „Physics“, 1, pp. 195–200 (1964).

⁹A. Aspect, P. Grangier, and G. Roger, *Experimental Realization of Einstein-Podolsky-Rosen-Bohm Gedankenexperiment: A New Violation of Bell's Inequalities*, „Physical Review Letters“, vol. 49, Iss. 2, pp. 91–94 (1982).

¹⁰B. Clegg, *The God Effect. Quantum Entanglement, Science's Strangest Phenomenon*, St. Martin's Press, 2006; Luisa Gilder, *The Age of Entanglement. When Quantum Physics Was Reborn*, Alfred A. Knopf, Pub., 2008.

¹¹Lumea a treia a lui Popper se referă numai la produsele informaționale ale gândirii umane, cum ar fi teoriile științifice,

producțiile mitice și literare, instituțiile sociale, operele de artă. Realității carteziene formată din *res extensa* și *res cogitans* îi este astfel adăugată o componentă ce rezultă din acțiunea realității cognitive. Dar această componentă nu acoperă decât o parte din ceea ce conceptul de informație considerăm că reprezintă. Popper, prin evidențierea limitativă pe care o propune, pune ochelari de cal celor care caută să înțeleagă rolul pe care informația îl are în existență. Imaginea popperiană limitează această căutare la lumea omului numai.

¹²M. Drăgănescu, *Information, Heuristics, Creation*, în I. Plauder (ed): *Artificial Intelligence and Information Control System of Robots*, Elsevier Publishers B. V. (North-Holland), 1984.

Despre cercetarea științifică și finanțarea acesteia – implicații pentru România

Petre T. Frangopol

Membru de onoare al Academiei Române

Daniel David*

I. Introducere

Acest text succint de politică a științei se bazează pe o prezentare a autorilor (și discuțiile asociate acesteia) efectuată în cadrul unei mese rotunde organizate de „Revista de politică științei și scientometrie”: *Universitățile și Cercetarea din România, Încotro?*, în cadrul Universității din București (în 4 decembrie 2013). Textul reia integrativ teme și idei de politică a științei prezentate de autori de-a lungul timpului în diverse contexte academice (inclusiv în publicații de popularizare a științei, de politică a științei și scientometrie), pe care le particularizează asupra modului în care ar trebui făcută finanțarea cercetării românești în anul 2014.

II. Fundamente ale cercetării științifice

Cercetarea științifică este un demers prin care generăm cunoștințe pentru a rezolva probleme teoretice și/sau practice. Problema reprezintă o discrepanță dintre starea inițială (ce știm) și starea scop (ce dorim să știm). Așadar, un demers de cercetare începe cu definirea unei probleme. Problemele pot să fie deja definite (existente) sau nou-create. Adesea, un demers inovativ de cercetare, cu impact major, este legat de modul în care știm să inventăm probleme relevante, nu doar să rezolvăm problemele existente (David, 2006).

Atunci când problemele pe care le rezolvăm sunt mai ales teoretice, demersul de cercetare se înscrie în ceea ce numim cercetare fundamentală (sau de bază, sau exploratorie). Cercetarea fundamentală generează cunoștințe declarative inovative care susțin noi paradigme și împing cunoașterea la noi frontiere. Ele pot să nu aibă aplicații practice directe și/sau imediate. Implicațiile practice pot veni mai târziu și/sau imediat (spre exemplu, prin noi soluții

aplicative în noua paradigmă creată). În plus, cercetarea fundamentală este cadrul în care se formează resursa umană de cercetare, specialiștii care vor implementa apoi diverse tipuri de cercetare. Definirea problemelor teoretice ține, mai ales, de cercetător și/sau de comunitatea științifică (*academic freedom in research*) și se pot realiza în formate diverse: disciplinar, multi-, inter- și transdisciplinar. Politicile publice în domeniu pot influența agenda cercetării fundamentale, fără însă a o trasa direct. Asta și deoarece, deși problemele sunt definite, în cercetarea fundamentală multe dintre probleme sunt „slab definite”, adică starea finală nu este specificată întotdeauna în mod operațional, ci uneori este mai vagă, pe parcursul cercetării putându-se schimba starea finală vizată, în funcție de rezultatele obținute în procesul cercetării științifice.

Atunci când problemele pe care le rezolvăm sunt practice, vorbim de cercetare aplicativă. Cercetarea aplicativă este de mai multe tipuri (vezi pentru detalii David, 2006; OECD, 2002).

Primul tip special de cercetare aplicativă este cercetarea translațională. Cercetarea translațională încercă să rezolve problemele practice făcând apel la cunoștințele derivate din cercetarea fundamentală. Așadar, în acest context, cercetarea fundamentală alimentează prin idei și resursă umană cercetarea aplicativă de tip translațional. Problemele practice, rezolvabile prin cercetare translațională sunt definite, de cele mai multe ori, de politicile publice în domeniu, fără ca asta să anuleze posibilitatea cercetătorului și/sau comunității științifice să-și definească, la rândul lor, probleme practice de interes. Adesea, astfel de probleme practice sunt complexe. Dată fiind complexitatea problemelor, acest tip de cercetare nu se realizează doar în format disciplinar,

ci mai ales în formate de tip multi-, inter- și/sau transdisciplinar (vezi și David, 2006; OECD; 2002).

Al doilea tip de cercetare aplicativă este cercetarea de tip dezvoltare (cercetare-dezvoltare). Cercetarea-dezvoltarea încearcă să rezolve problemele practice prin generarea de cunoștințe proceduralizate în forma prototipurilor de produse (în forma complexă incluzând și tehnologiile) și/sau de servicii. Atunci când aceste prototipuri se dovedesc viabile, generalizarea lor pe scară largă, prin cercetare, poartă numele de inovare (dezvoltare-inovare). Atenție, cercetarea de tip dezvoltare și inovare nu se reduce la servicii, adică la simpla aplicare a unor cunoștințe deja existente; ele implică un demers de cercetare care generează cunoștințe noi, chiar dacă uneori noutatea poate să fie contextuală, particularizând în mod inovativ cunoștințe anterioare la un alt context. În plus, aceste cunoștințe proceduralizate pot să nu fie derivate din cercetarea fundamentală, ci să fie soluții noi la problemele practice existente. În acest context, cercetarea fundamentală are, mai ales, rolul de a asigura resursa umană înalt calificată și/sau de a rafina și dezvolta unele cunoștințe proceduralizate inovative descoperite prin cercetare de tip dezvoltare-inovare. Definirea problemelor practice în acest context este adesea făcută de actorii din mediul socio-economic, în funcție de necesitățile și interesele lor (vezi și David, 2006; OECD, 2002).

III. Finanțarea cercetării științifice

Într-o lume cu resurse nelimitate, toate tipurile de cercetare ar trebui susținute din bani publici.

Ce facem însă într-o lume cu resurse publice limitate, așa cum, practic, sunt toate țările acestei lumi? În ce investim banii publici?

Evident că banii publici trebuie investiți acolo unde rezultatele sunt de relevanță publică. Acest lucru se întâmplă în cercetarea fundamentală unde rezultatele pot duce la inovații de marcă și/sau la resursă umană înalt calificată, care apoi ne poate asigura un avantaj competitiv. De asemenea, acest lucru se întâmplă în cercetarea aplicativă de tip translațional, unde problemele sunt adesea definite prin politici publice. În cercetarea aplicativă de tip dezvoltare-inovare, problemele sunt definite de agenții economici, aceștia fiind și principalii beneficiari. În acest caz, banii publici pot completa stimulativ mediul socio-economic, fără însă a fi principala sursă de finanțare.

Uniunea Europeană și-a propus prin Agenda Lisabona ca în 2010 să devină cea mai avansată eco-

nomie și societate bazată pe cunoaștere. În acest sens, foarte multe resurse financiare au fost alocate cercetării aplicative de tip dezvoltare-inovare, cu impact economic și societal direct. Adesea, această alocare s-a făcut în dauna cercetării fundamentale și/sau a celei aplicative de tip translațional. În scurtă vreme, s-a observat că rezultatele cercetării europene nu sunt cele scontate, soluțiile practice neavând anvergura și avantajul competitiv al celor americane și/sau japoneze, care se bazează pe idei inovative (ale cercetării fundamentale) și pe resursă umană înalt calificată. În acest context, nu este de mirare faptul că, evident, în 2010 Uniunea Europeană nu a putut deveni cea mai avansată economie și societate bazată pe cunoaștere! (pentru detalii vezi David, 2010). Pentru a corecta aceste greșeli, s-a acordat un rol mai mare cercetării fundamentale (prin European Research Council) și cercetării aplicative de tip translațional, prin teme și probleme definite de sus în jos (spre exemplu, de Comisia Europeană). Sigur, cercetarea aplicativă de tip dezvoltare-inovare a continuat să fie susținută (inclusiv în programul „Horizon 2020”), dar nu în dauna celorlalte tipuri de cercetare și cu implicarea tot mai clară, administrativă și financiară, a agenților economici.

IV. Finanțarea cercetării științifice în România

Finanțarea cercetării științifice în România ar trebuie să urmeze modelele din țările dezvoltate pe care să le adapteze însă contextului național. Spre exemplu, când mediul socio-economic este slab, a investi bani publici în cercetarea de tip dezvoltare-inovare poate însemna pierdere însemnată de resurse. În condițiile unui astfel de mediu socio-economic, dacă se susține cercetarea aplicativă din bani publici, aceștia trebuie să fie focalizați pe cercetarea aplicativă de tip translațional. Așadar, banii publici din România ar trebui ghidați spre cercetarea fundamentală, care va asigura idei inovative și resursă umană înalt calificată și spre cercetarea aplicativă de tip translațional, care va rezolva problemele practice definite prin politici publice. Cercetarea aplicativă de tip dezvoltare-inovare trebuie încurajată să se dezvolte, prin politici economice (de exemplu, scutire de impozit pentru profitul investit în cercetarea și/sau pentru angajarea de cercetători), fără însă ca banii publici dedicați cercetării științifice din România să acopere finanțarea care ar trebui să provină practic din mediul socio-economic.

Note

1. D. David, *Metodologia cercetării clinice. Fundamente*, Ed. Polirom, Iași, 2006.

2. D. David, *Theory versus outcome-based research in Europe: Lisbon strategy and the flourish of pseudo-science?*, Asociația Ad-Astra

(http://www.ad-astra.ro/posts/view_post.php?post_id=1429%26lang=en&lang=ro), 2010.

3. D. David și P. Frangopol, *Sinteză asupra mesei rotunde „Universitățile și Cercetarea din România, Încotro?”* (vezi la <http://danieldavidubb.wordpress.com/2013/12/06/universitatile-si-cercetare-din-romania-incotro/>), 2013.

4. OECD, *The measurement of scientific and technological activities. Proposed standard practice for surveys on research and experimental development. Frascati Manual*, OECD, 2002.

Un laborator mixt franco-român dedicat cercetării în matematică

*Radu Purice**

La 17 martie 2008 s-a semnat la Paris, la sediul CNRS, un acord între CNRS și Academia Română privind crearea unui laborator european asociat, dedicat matematicii și modelării matematice cu acronimul LEA Math-Mode. La 29 noiembrie 2011, în urma analizei rezultatelor obținute în prima perioadă de patru ani de funcționare, activitatea LEA Math-Mode a fost prelungită pentru o a doua perioadă de patru ani: 1 ianuarie 2012–31 decembrie 2015.

Laboratorul European Asociat, ca formă structurată de cooperare științifică propusă de CNRS

Să începem prin a face o extrem de sumară prezentare a CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique), principala instituție guvernamentală franceză dedicată finanțării cercetării științifice de vârf. Acesta a fost creat în 1939 prin decret-lege și a fost reorganizat după al Doilea Război Mondial pentru a fi orientat în mod clar spre cercetarea fundamentală. În prezent, CNRS are în subordine peste 1100 de unități de cercetare cu peste 11 300 de cercetători (printre care 18 laureați Nobel și 11 medaliați Fields) și un buget de 3,4 miliarde de euro. O componentă importantă a activității CNRS este finanțarea colaborărilor științifice internaționale, cu a căror organizare se ocupă Direcția Europa Cercetării și Cooperare Internațională (DERCI), care asigură CNRS un loc de primă mărime în construcția spațiului european al cercetării. Colaborările internaționale ale CNRS sunt structurate pe cinci nivele:

- convenții bilaterale;
- Proiecte Internaționale de Cooperare Științifică (PICS), care își propun să aducă împreună echipe de cercetare având deja o experiență de lucru în comun;
- Grupuri de Cercetare Internaționale (GDRI), care își propun realizarea de rețele cu participarea

mai multor laboratoare din două sau mai multe țări în jurul unui proiect științific comun;

- Laboratoare Internaționale (respectiv europene) Asociate (LIA, respectiv LEA), care își propun crearea unui institut virtual sprijinit, în special, pe două institute puternice, unul din Franța și celălalt din străinătate, având un buget anual și propunând un număr de proiecte comune de cercetare; acestea prefigurează, de multe ori, organizarea unei Unități Mixte Internaționale, forma cea mai avansată de structurare a colaborării științifice propuse de CNRS;

- Unități Mixte Internaționale (UMI), care reprezintă laboratoare mixte, cu un buget, o listă de personal și o agendă de lucru proprii, realizate în comun cu țara parteneră și având un corespondent instituțional în Franța.

Remarcăm că, în prezent, LEA Math-Mode este singurul LEA cu România și că, în trecut, a mai existat doar un singur alt LEA cu România în domeniul nanosistemelor (LEA SMARTMEMS, 2009–2012).

Să mai amintim în această scurtă descriere că, în momentul de față, CNRS este structurat sub forma a zece institute, fiecare dedicat unui anumit domeniu științific, existând un Institut Național al Științelor Matematice și al Interacțiunii dintre ele (INSMI). Fiecare astfel de institut are propriile sale instrumente și acorduri de colaborare științifică internațională după modelul descris mai sus. Să remarcăm, plecând de la informațiile existente pe pagina de web a INSMI¹, că, în momentul de față, acesta are în întreaga lume 16 PICS (trei în Europa), șase GDRI (cinci în Europa), un LEA (Math-Mode în România), patru LIA (Japonia, Uruguay, Mexic, Magreb) și șase UMI (Canada, Brazilia, Chile, Rusia, Austria, Olanda).

**Dr., director adjunct, Institutul de Matematică „Simion Stoilow“*

Cooperarea științifică franco-română în domeniul matematicii

Să începem prin a remarca faptul că, în conformitate cu analiza producției științifice făcute de SCImago Journal & Country Rank² în matematică, pentru perioada 1996–2012, Franța ocupă poziția patru în lume după SUA, China și Germania, având o deosebită tradiție în ceea ce privește cercetarea în acest domeniu. În acest context, este remarcabil faptul că cercetarea de matematică în România s-a dezvoltat – încă de la formarea sa, la sfârșitul secolului XIX – în strânsă legătură cu școala de matematică franceză, începând cu doctoratul susținut de Spiru Haret la Sorbona, în 1878. Să mai amintim apoi tezele de doctorat susținute de Dimitrie Pompeiu la Sorbona în 1905 sub îndrumarea lui Henri Poincaré, de Traian Lalescu în 1908 și de Simion Stoilow în 1916, ambele sub îndrumarea lui Émile Picard, sau cursurile susținute de Gheorghe Țițeica la Sorbona în anii 1926, 1930 și 1937. După aceste începuturi, care aveau să creeze o punte solidă între cele două școli de matematică, în perioada dificilă a anilor 1950–1990, legăturile dintre matematicienii români și cei francezi au continuat și au avut loc vizite în România ale unor personalități ale matematicii franceze, cum ar fi Jacques Hadamard, Alexander Grothendieck, Louis de Branges, Alain Connes, Armand Borel și alții. Tot în această perioadă a început procesul de emigrare a elitei românești, proces care a afectat profund și elita matematicii, ducând la apariția în principalele țări occidentale (SUA, Franța,

Germania) a unei puternice diaspore active în cercetarea și învățământul de matematică. Astfel, în Franța avem în prezent peste 40 de profesori de matematică activi, sau care au activat, în cele mai puternice centre de cercetare, cum ar fi universitățile din Paris (Jussieu, Orsay, Palaiseau, Versailles, Cergy-Pontoise etc.), Lyon, Lille, Nisa, Grenoble, Nancy, Poitiers, Perpignan, Marsilia, Angers etc. După 1990, pe lângă fenomenul de emigrare, care a continuat și continuă și în prezent, am asistat la reluarea tradiției doctoratelor în matematică efectuate în mari centre din Franța și mai recent în cotutelă. Aș remarca aici un grup de tineri care și-au terminat studiile de specialitate în cele mai importante centre din Franța (École Normale Supérieure, École Polytechnique), după care au revenit în România, și în anul 2000 au pus bazele unei instituții de învățământ de nivel masteral, orientat spre cercetarea de vârf în matematică, după modelul École Normale Supérieure de la Paris. Această Școală Normală Superioară din București, ale cărei cursuri în matematică au început în 2001, funcționează și astăzi, având legături deosebite cu surorile ei din Franța: École Normale Supérieure de la Paris și respectiv de la Cachan și cu alte centre importante din Franța.

După deschiderea permisă de schimbarea politică din 1990, membri ai elitei diasporei române de matematică din Franța au inițiat o serie de proiecte de colaborare și în special de formare a tinerilor matematicieni de vârf în centre importante din Franța. Trebuie amintit aici programul de burse inițiat prin

eforturile doamnei prof. Doina Ciorănescu (Université Pierre et Marie Curie de Paris) în colaborare cu Serviciul Cultural al Ambasadei Franței din România și ale atașailor de cooperare universitară aflați la București, program de care au beneficiat în perioada 1990–2005 câteva zeci de tineri, dintre care mulți sunt acum specialiști apreciați în mari centre de cercetare din România, Franța și SUA.

După 1990, cooperarea franco-română în domeniul matematicii s-a dezvoltat în aproape toate direcțiile de cercetare din matematică, concentrându-se în special pe geometrie algebrică, geometrie diferențială, topologie, algebre de operatori, ecuații cu derivate parțiale, modelare matematică și fizică matematică. În toate aceste direcții de cercetare au existat colaborări bilaterale și s-au susținut teze de doctorat.

În domeniul fizicii matematice au existat mai multe acorduri de colaborare bilaterale între IMAR și CPT-Marsilia în perioada 2000–2006, iar în perioada 2000–2008, IMAR a fost nod al rețelei CNRS din cadrul Proiectului GDRE Mathematics and Quantum Physics. În 2004 s-a finalizat teza de doctorat a domnului dr. Valeriu Moldoveanu în cotutelă între Universitățile din București și respectiv Marsilia II.

În domeniul ecuațiilor cu derivate parțiale și al modelării matematice a mediilor continue, prin eforturile deosebite ale doamnei prof. Doina Ciorănescu și ale profesorilor Yvon Maday și Marius Iosifescu, s-a inițiat, în 1992, o serie de colocvii franco-române de matematici aplicate ce se desfășoară din doi în doi ani, alternativ în România și în Franța. Această serie de colocvii a ajuns la cea de a 12-a ediție ce va avea loc în perioada 25–30 august 2014 la Lyon. În prezent, organizarea Colocviului franco-român este unul dintre principalele obiective ale LEA Math-Mode. Tot în acest domeniu, a existat în perioada 2006–2008 un PICS, Mathematiques et Applications (PICS 3450), care a fost „nucleul” în jurul căruia s-a construit actualul LEA Math-Mode, iar anul acesta s-a finalizat teza de doctorat a domnișoarei dr. Valeria Lupașcu realizată în cotutelă între IMAR și Universitatea Paris Nord.

Activitatea LEA Math-Mode

Așa cum se vede și din succinta prezentare din secțiunea precedentă, în anii 2000–2007 s-a înregistrat o creștere accentuată a numărului de proiecte științifice comune franco-române în matematică și aplicațiile ei. S-a pus atunci problema găsirii unei forme instituționale de colaborare cât mai adecvate

acestei situații. Cu ajutorul unui număr de colegi francezi – printre care i-aș numi în special pe profesorii Doina Ciorănescu, Christian Peskine și Bernard Helffer – a prins contur propunerea de organizare a unui LEA pe matematică și aplicațiile ei, care să fie extrem de deschis atât ca tematică, dar și ca personal, adresându-se tuturor matematicienilor activi din România, indiferent de afilierea lor la un centru sau altul. La baza laboratorului a fost pus un parteneriat între două centre de cercetare puternice: Laboratorul de matematică al Universității Paris Sud (UMR 8628 al CNRS) în Franța și Institutul de Matematică „Simion Stoilow” al Academiei Române (IMAR) în România, parteneriat creat pe baza unui acord între cele trei instituții tutelare: CNRS, Universitatea Paris Sud și Academia Română. Laboratorul are o structură extrem de suplă, activitatea sa științifică fiind gestionată de un Consiliu științific internațional și de un executiv format din doi codirectori: unul francez și unul român. Finanțarea laboratorului se face la paritate de partea franceză prin CNRS și de partea română prin Academia Română și prin parteneriatul dintre Institutul „Simion Stoilow” și Grupul SOFTWIN. Monitorizarea activității laboratorului este făcută de un comitet director numit de către instituțiile tutelare, care analizează din doi în doi ani rapoartele anuale de activitate redactate de cei doi codirectori, rezultatele obținute și gestiunea financiară a fondurilor acordate.

Activitatea laboratorului constă din trei axe principale:

- finanțarea de proiecte de cercetare comune franco-române pe teme de matematică propuse de echipe formate din două-șase persoane, având unele afiliere la un centru de cercetare din România și altele afiliere la un laborator al CNRS;

- participarea la organizarea și finanțarea unor manifestări științifice implicând în mod substanțial matematicieni din Franța și din România și în special a Colocviului franco-român de matematici aplicate;

- organizarea și finanțarea de cicluri de lecții pe teme actuale de matematică în centre de cercetare din România.

Începând din anul 2011, Consiliul științific al LEA a luat decizia de a dezvolta inițiativa Colocviului franco-român, organizând în anii dintre edițiile acestuia consacrate matematicilor aplicate câte un *workshop* dedicat unor alte direcții active în cooperarea franco-română în matematică. Astfel, în 2011, a fost organizat un *workshop* franco-român de geometrie complexă, iar în 2013, în colaborare cu

GDRE franco-italian GREFI-GENCO un *workshop* de geometrie necomutativă.

Începând cu anul 2013, Consiliul științific al LEA a luat hotărârea de a participa, alături de Școala Normală Superioară din București, de IMAR și de Universitatea București, la organizarea unor școli de vară anuale dedicate unor direcții actuale în matematicile aplicate, ca punct de plecare pentru un program de masterat în matematici aplicate în colaborare cu centre de primă importanță din Franța. Prima astfel de școală va fi organizată în perioada 1–11 iulie 2014 la București, fiind dedicată calculului științific și metodelor matematice în științele vieții.

În analiza făcută în anul 2010, Comitetul director a apreciat rezultatele deosebite obținute de LEA Math-Mode și a făcut recomandarea către conducerea instituțiilor tutelare de a se acorda o prelungire de încă patru ani activității acestuia, pe lângă perioada normală de patru ani pentru care a fost semnat acordul de înființare. În mod special, această prelungire a fost acceptată, și în 29 noiembrie 2011 s-a semnat la București la sediul Academiei Române un act adițional prin care activitatea LEA Math-Mode se continuă în perioada 1 ianuarie 2012–31 decembrie 2015.

Realizări ale LEA Math-Mode

Până în prezent, au fost finanțate 31 de proiecte comune de cercetare având durate între un an și patru ani. Tematicile abordate au fost foarte diverse, mergând de la algebră, geometrie și topologie, până la ecuații stocastice și modelare matematică în studiul unor materiale cu proprietăți speciale și în dinamica populațiilor. Un fapt important este că au fost finanțate echipe de cercetare având reprezentanți din aproape toate centrele mai importante din țară; astfel, pe lângă IMAR și Institutul „Octav Mayer” de la Iași, au participat la proiecte matematicieni de la Universitățile din București, Iași, Cluj-Napoca, Craiova și Timișoara. Din Franța au fost implicați specialiști de la 21 de universități. Rezultatele acestor cercetări au fost publicate în 30 de lucrări deja apărute (dintre care una în *Annals in Mathematics*) și în alte 29 de lucrări aflate în diverse stadii de pregătire sau publicare. Tot ca o consecință a cercetărilor

comune făcute în unele din aceste proiecte a fost redactarea a două monografii: *Koszul Cohomology and Algebraic Geometry* de Marian Aprodu și Jean Nagel (apărută în „American Mathematical Society Lecture Series”) și *Mathematical Models in Contact Mechanics* de Mircea Sofonea și Andaluza Matei. Au fost sprijinite parțial stagiile de cercetare la IMAR a doi studenți doctoranzi din Franța și un stagiu de cercetare la IHES Paris al unui doctorand de la IMAR. LEA Math-Mode, în colaborare cu Școala Normală Superioară din București, a organizat cinci cicluri de lecții:

- *Aplicații ale calculului stocastic în finanțe*, susținut de prof. Fabrice Baudoin de la Universitatea „Paul Sabatier” din Toulouse;

- *Modele stocastice în genetica populațiilor*, susținut de prof. Olivier Mazet de la Universitatea „Paul Sabatier” din Toulouse;

- *Teorie spectrală*, susținut de prof. Bernard Helffer de la Universitatea Paris Sud;

- *Spații de funcții și introducere în ecuații cu derivate parțiale*, va fi susținut de prof. Bernard Helffer de la Universitatea Paris Sud;

- *Analiza pe varietăți*, va fi susținut de prof. Petre Mironescu de la Universitatea Lyon 1.

Așa cum este prevăzut în acordul său de înființare, LEA Math-Mode a participat la organizarea și finanțarea a trei ediții ale Colocviului franco-român de matematici aplicate (cea din 2008 de la Brașov, cea din 2010 de la Poitiers și cea din 2012 de la București) și este implicat în organizarea și finanțarea ediției din 2014 de la Lyon. În plus, pe lângă cele două *workshop*-uri, din 2011 și 2013, de care am amintit mai înainte, LEA Math-Mode a mai participat la organizarea a trei *workshop*-uri tematice (*Analiză stocastică și Potențial* în 2008, *Ecuații cu derivate parțiale* în 2010 și *Probabilități și probleme conexe* în 2012), precum și a Conferinței internaționale *Experimental and Theoretical Methods in Algebra, Geometry and Topology*.

Note

¹ <http://www.cnrs.fr/insmi/spip.php?article219>

² http://www.scimagojr.com/countryrank.php?area=2600&category=0®ion=all&year=all&order=itp&min=0&min_type=it

Mărturii istorice (II)

Intrarea în tunel. Bun venit la N.K.V.D.*

Radu Ciuceanu**

Ancheta la ruși nu ar fi trebuit să însemne o surpriză. Doar pentru asta făcusem drumul până aici. Mai întâi, mi-am auzit numele şuierat. Chiar pocit. Deznaționalizat, dintr-o răsuflare *Ciucenski*. N-avea rost să fac pe surdul. De ce să prelungesc o așteptare care mi-ar fi lărgit inutil golul din stomac? Peste ochi mi-au fost puși aceiași ochelari orbi. Brațul gardianului m-a condus ferm pe scări, până la etaj. Am pășit apoi pe ceva moale. Părea să fie un covor. Nu voiam să rețin niciun detaliu. Oricum, tot nu mi-ar fi folosit la nimic în viitor. Cât despre prezent, bățile inimii erau din ce în ce mai accelerate.

Cred că trecuse de miezul nopții. Când am plecat din celulă, învățătorul mi-a strâns puternic brațul. Ochii săi deveniseră aproape rugători. Mă implorau parcă să nu uit tot ce-mi spusese. Dar oare îmi spusese ceva sigur, palpabil, logic, strâns? Eram încă buimac, cu ochii cârpiți de somn. Apropierea de cumpăna supremă m-a trezit de-a binelea. Următoarele minute, sau zeci de minute, urmau să hotărască încotro voi merge. Halucinant îmi părea gândul că la această răscruce inexorabilă eu eram un simplu spectator. De departe, îmi veneau în pavilioanele urechilor cuvintele basarabeanelui: „*La ruși, la sovietici, contează mai puțin ce-ai făcut și mai mult ce impresie le faci*“.

Desigur, nici dincolo, la români, jocul nu era mai puțin periculos. Miza supremă era aceeași: viața, viața ta. Dar, cel puțin, aveai cărțile în mână și le foloseai după voință, sau după cum te tăia capul, sau după cât te ținea osul. Aici, jocul era între orbi. Nu zăreai nimic, doar plusai, iar de-ți sufla cineva, bine sau rău, atunci ori crăpai, ori luai drumul lung al lagărelor de muncă. Asta mă scotea din țâțâni. Măcar să știu că am făcut o greșală și că m-am curățat din pricina mea. Dar, să mă uit în ochii lor, să le spun câteva cuvinte, iar ei să hotărască dacă mai am dreptul la viață, sau trebuie să fiu dat la câini, asta nu, asta mirosea a alt tărâm și continent, mirosea a Asia, a China, a Orient.

Ochelarii mi-au fost smulși cu mâini dibace, i-am privit clipind pe cei din fața mea. Erau patru. Trei la o masă lungă; ultimul, la un birou mic, în colțul încăperii. Distanța până la ei, câțiva pași. Lumina albă, difuză, nesupărătoare, interior plăcut, la prima vedere. Mobilier vechi, combinat cu gust. Pe jos, un covor mare, persan. Am sărit cu privirea de la unul la altul, să le prind mutrele și gradele. Ajunsesem la al treilea de la stânga la dreapta, când mi-am auzit numele, de data asta pomenit alături de cel al tatălui, într-o formulă specific rusească. Evantaiul deschis al privirii se oprise pe primul din stânga. Părea cam la amiaza vieții. Avea un cap mare, frunte lată, ochii adumbriți de o pereche de ochelari subțiri cu ramă de metal. Vorbea fluent româna, cu un accent rusesc aproape imperceptibil. Se pare că aveau la dosar datele mele și ale părinților. Acum, nu făceau altceva decât să le confrunte. M-a surprins că știau exact data nașterii tatălui meu, și nu pe aceea de pe piatra de mormânt în care se strecurase o greșală. Cunoșteau cu precizie toate rudele mele de grad apropiat. Mai mult decât atât, chiar și pe prietenii familiei îi aveau la dosar. Răspundeam bâțâind mereu din cap și încercând să-i văd și pe ceilalți. Al doilea de la masă ocupa o poziție centrală și avea trei stele mari pe epoleți. Polcovnic, am gândit, asta va conduce ancheta. Se uita însă cu un aer ce părea absent. Probabil că asta o fi tactica, mi-am zis. Purta și el aceeași coafură rusească. Măinile mari, niște labe de urangutan, se lăfăiau pe masă. Al treilea, la capătul opus, stătea în profil și părea cufundat în lectura unui dosar cu coperti colorate. Avea nasul puternic coroiat, un ten închis și puteai să juri că-i de pe meleagurile Armeniei. Așteptam ca al patrulea să-mi pună o întrebare, pentru a avea un motiv să-mi întorc capul și să-l văd.

Întrebările erau puse cu glas scăzut, aproape molcom, fără stridențe, dar cu persuasiune. Fiecare membru al familiei era luat în primire, scuturat în tot ce făcuse. Nu avusesem pe nimeni care să se anga-

*Intrarea în tunel, *Memorii*, vol. I, Editura Meridiane, București, 1991 (Capitolul XXIV „Bun venit la NKVD“)

**Prof. dr., director, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului

jeze într-o politică militantă. Nici de stânga, nici de dreapta. Cel mult, taică-meu simpatizase, în tinerețe, cu socialiștii români. Rușii voiau să știe tot. Când întrebările ieșeau din cusăturile dosarului, traducătorul îl informa imediat pe colonel. Acesta își lăsa ușor capul în jos, spunând invariabil: „Tac, tac“. Ajuns la unchiul meu, profesorul Daniel, întrebarea a fost pusă la obiect.

– De unde știe să vorbească rusește? Nu cumva s-a născut în U.R.S.S.?

Colonelul avea o voce gravă, baritonală, pomeții, aprinși; era ras proaspăt, fălcile, căptușite de grăsimi. Capul părea o bilă pe care puteai oricând s-o dai de-a rostogolul pe masă. Întrebarea fusese ticluită și i-am prins de îndată șiretlicul. Am răspuns prompt, fără să stau pe gânduri, privindu-l drept în ochi pe tălmaci. Era imposibil ca ei să nu fi aflat că unchiul meu nu știa rusește, ci bulgară, și că părinții lui se născuseră în secolul trecut, în sudul Dunării, pe valea Timocului. În plus, prea mulți ofițeri ai armatelor victorioase și eliberatoare trecuseră prin cabinetul său, căutând leacuri pentru achizițiile venerice, ca să-mi închipui că ei nu-i aflaseră obârșia. Aveau date și în privința fratelui tatălui meu.

– Ce-a făcut polcovnicul Ciuceanu, atunci când noi v-am ajutat să rezistați trupelor germane? – a întrebat personajul central, mișcându-se zgomotos pe scaun, cu ochii ținți la mine.

– Răspunde! Câți ruși, câți soldați din tânăra armată roșie a omorât colonelul cu artileria lui?

– Nu știu.

M-am gândit la fabula cu *Lupul și mielul*. Ce le pasă ăstora de ce-a făcut unchiu-meu? Pe vremea aia, nici nu eram născut. Sau, poate, se gândesc că trebuie să plătească cineva pentru faptele de arme ale lui nea Vasile?

– Nu știi, sau faci pe prostul?

Am dat din umeri, spunând încetișor:

– Nu cred că a făcut-o din proprie inițiativă. La război, ordinele se primesc și se execută.

Rusul nu s-a lăsat convins de argumentul meu și a insistat:

– A primit „Mihai Viteazul“ pentru asta? I s-a dat decorație? Și pământ?

– Nu, nu pentru asta, i-am răspuns sec, încrucisându-mi privirile cu ale colonelului. A fost decorat pentru Mărășești.

Colonelul a făcut din nou un „tac, tac“ și a pus prima întrebare de baraj:

– Burghez, burghez?

– Cine? – am întrebat eu, poate cu tonul ridicat.

– Eh, tu, voi toți...

Cumpăna mea a stat în aer o fracțiune de secundă. Am răspuns răspicat:

– Da! Burghez!

Colonelul m-a întrebat insidios:

– Bogați?

I-am răspuns:

– Dimpotrivă, săraci!

„Tac, tac“, făcu el din nou. Și a sărit din nou la tata.

– De ce a rămas în timpul ocupației germane în Craiova, în spatele frontului?

– Nu știu. Bănuiesc că a primit ordin, am replicat eu contrariat. Nu știam ce să mai cred. Prologul mi se părea lung și cu un hățiș de întrebări, care aveau mai mult darul să-l sperie pe anchetat, decât să-l informeze pe anchetator. Eram, pur și simplu, uluit de bogăția amănuntelor, de amploarea informațiilor. „Am băgat-o pe mânecă!“ Mă întrebam dacă nu cumva arestarea noastră fusese ordonată chiar de ruși, după ce ne ținuseră câteva luni sub observație.

Au trecut apoi la întrebări despre mama:

– Ce relații avea? Ce influență în cercurile din Craiova?

– Niciuna. Și-a crescut copiii în văduvie și atâta tot.

Tălmaciul a tradus. Dar, colonelul și-a aruncat din nou ochii pe dosarul cu scoarțe colorate, întrebându-mă agasat:

– Ce-a făcut mama dumitale în timpul războiului împotriva Uniunii Sovietice?

– Nimic. Ce-ar fi putut să facă o femeie care avea de crescut copii?

– Nu ești sincer, mi-a plesnit-o în față tălmaciul. Mama dumitale a luptat împotriva noastră.

Mi-a venit atunci să-i trântesc în față că minte și că la noi n-au fost duse ca vitele pe front să moară în tranșee, cum s-a întâmplat la ei. Colonelul mă țin-tuise cu ochii lui mici, insistând:

– În ce organizație sau armată a fost înrolată?

Am făcut ochii mari și cred că ar fi continuat să crească dacă nu-mi aduceam aminte de un lucru. În timpul războiului, odată cu bombardamentele americane, se formaseră, sub egida Consiliului de Patronaj, grupe de tinere voluntare pe lângă spitalele de campanie și punctele de tranzit. Câteodată, riscându-și viața, mama lucrase și ea în gara Craiovei, alături de o altă doamnă, în cadrul acestui voluntariat, ajutând, ospătând, îngrijind trupele, răniții și ostașii români. M-am corectat și le-am dat dreptate, menționând însă că a fost vorba de asistență medicală, care n-are de-a face cu armata sau regimul politic.

– Și tu? Ce-ai făcut în timpul războiului?

Mi-am stăpânit vocabularul. Le-aș fi trântit în față: „*Ce naiba puteam să fac la șaisprezece ani?!*” Am dat doar din umeri, deși în miezul inimii dospea dorința să-i cârlesc una colonelului peste ochii ăia mici și înfundați în grăsime.

– N-am făcut parte din Munca Tineretului Român, pentru că n-aveam vârsta cuvenită.

Mă luase gura pe dinainte. Mi-am dat seama imediat pe ce pantă alunecoasă căzusem. Replica mi-a sunat imediat.

– Da, dar dacă n-ai făcut tu parte, a făcut fratele tău.

Munca Tineretului Român, organizație de muncă, dar și de pregătire paramilitară condusă de un intim al mareșalului, generalul Emil Pălăngeanu, furnizase armatei române brațe de muncă în zonele de acțiune militară, ca și cadre tinere pentru școlile de ofițeri și subofițeri. Am virat strâns, ocolind capcana.

– În 1944, fratele meu a dat examen la Politehnică și a intrat printre primii.

Colonelul a mai făcut un „tac“, și-a scos pachetul de țigări și, printre rotocoalele de fum, se uită la mine cu ochii lui gălbui, inexpressivi. Pe câți n-o fi trimis la moarte butoiul ăsta de osânză, cu mutra lui placidă? Interogatoriul continuă. Începusem să le prind mijloacele și să mă apropiu de metodă. Mă luaseră cu rude, cu prieteni, pe cercuri largi; acum începeau să le strângă; în mijlocul lor voi rămâne eu, cu ai mei, și, în cele din urmă numai eu singur.

– Unde erai? – continuă colonelul, prin prelungirea sa sonoră, tălmăciul – la 23 august, când trupele sovietice au eliberat România de fasciști?

Mi-a sărit imediat țandăra.

– Într-un sat de munte! Numai că la 23 august trupele sovietice se băteau încă în Moldova...

– Kak Moldova?! – l-am auzit de colonel murmurând și interogându-l din priviri pe tălmăci. Răspunsul i-a venit imediat, dar colonelul s-a făcut că nu pricepe.

– Spune precis unde erai, când a capitulat România?

I-am răspuns de îndată, fără să bănuiesc mina pusă sub pașii mei.

– La Corbeni, în județul Argeș. Eram cu familia mea. Am plecat de acolo după evenimente.

– Câți ani aveai atunci?

La naiba, a izbucnit gândul.

– Doar v-am mai spus o dată, șaisprezece și jumătate, am răspuns pe un ton ușor malițios.

Colonelul iar a buchisit dosarul. Vorbea scurt, iar tălmăciul se pare că avea greutate cu traducerea.

– Și ce s-a petrecut acolo? Să nu faci pe prostul! Știi, sau nu?

De data asta, nu-ul avea valoare. Acolo, la Corbeni, nu se petrecuse nimic esențial.

– Nu?! – a făcut tălmăciul, uitându-se la colonel. A urmat o tăcere în care îmi puteam număra pulsațiile inimii. M-am uitat triumfător și la unul, și la altul.

– Nu s-a petrecut nimic. Aș fi știut. Eram la vârsta când observi orice.

Tălmăciul n-a mai tradus. S-a zborșit la mine:

– Nu mai fă pe copilul de țâță! La șaisprezece ani, mii de tineri au îmbrăcat uniforma în Uniunea Sovietică și au murit pentru patrie. Adu-ți aminte bine ce s-a petrecut și ce-ai făcut.

Mi-am scuturat zadarnic tolba amintirilor. Nu cădea nimic. Aveam convingerea că, cel puțin acum și aici, rușii mergeau la cacialma. Dar, mă înșelam amarnic. Întrebarea care a urmat m-a scos din minți. Aplecat peste masă, tălmăciul, după ce colonelul îi șoptise ceva, a început să urle la mine:

– Nu știi că acolo a fost lagărul de prizonieri sovietici? Faci pe prostul? Ce-ați făcut cu bravii ostași ai armatei sovietice?

Am rămas perplex. Într-adevăr, eram în cofă. Memoria mea era de vină. Pur și simplu, nu funcționase. I-am dat drumul îndărăt, încercând să recompun momentele eliberării. Peste un lagăr în care se aflau cinci, șase mii de prizonieri sovietici, căzuse ca un trăsnet vestea armistițiului. Reacțiile au fost variate, de la trupa care-i păzea, până la cei care erau păziți. Rușii au luat cu asalt gheretele santinelor, au pus mâna pe arme, acolo unde au putut, și au început să jefuiască populația din comună. Țștia au fost primii. Pe urmă, a urmat gloata care s-a răspândit ca un torent, făcând blestemății, jafuri și violuri, pe unde-au ajuns. Partea comică a început odată cu apariția avangardei armatei sovietice, care s-a pus să-i culeagă. Auzisem de la săteni că foarte mulți luaseră drumurile de munte ale Făgărașului, în încercarea lor de a-și scăpa pielea.

– Și chiar nu știi nimic? Ce-au făcut jandarmii români care păzeau lagărul? – a insistat colonelul prin gura tălmăciului.

– Nu știu, i-am răspuns senin. Știam că, dimpotrivă, soldații români au fost pedepsiți, pentru că se lăsaseră dezarmați fără să opună rezistență.

– Al cui era satul ăla?

M-am uitat la ei nedumerit.

– Să te ajutăm noi? Era satul lui Antonescu! Dar cu Aldea, cu locotenentul Aldea, șeful lagărului, tu sau familia ta n-ați stat de vorbă?!

Aici ați zbârcit-o, mi-am zis eu. Mă cuprinsese o bucurie nespūsă, de parcă aș fi condus eu ancheta, și nu ei. Comandantul lagărului era un colonel, iar Aldea, fiul sau nepotul generalului Aldea, ținuse în frâu, cu trupa care-i mai rămăsese la dispoziție, grupurile de prizonieri ruși beți, puși pe jaf. Am răspuns la obiect.

– Eu nu l-am cunoscut. Și cred că nici familia mea.

Nu aveau ei de unde să știe că locotenentul fusese la gazda noastră din Corbeni. Acolo purtase discuții aprinse cu unchiul meu asupra „fericirii” care urma să vină de la răsărit. Mi-aduceam aminte cum, în noaptea aceea cumplită, adunați în jurul unui radio confecționat de noi, am auzit cu toții la ora zece mesajul Majestății Sale Regale, Mihai I. Lângă lămpile de gaz, ce filtrau lumina gălbuie, erau toți ai mei, chiar și câțiva invitați dintr-o comună învecinată, Brădet, de pe valea Nucșoarei. Pe lângă ei, se mai aflau câțiva ofițeri, jandarmi din garda lagărului. Reacția lor a mers pe două registre. Unul, de vârstă; celălalt, de informație. Ofițerii superiori s-au îmbujorat la față și au dat ordin să se deschidă sticlele de șampanie. Sosise, în sfârșit, pacea și ei se bucurau că rataseră ultima șansă de a-și mai pierde viața pentru un motiv care li se păruse de la început nebulos. A fost o bucurie spontană, zgomotoasă, care a durat încă două zile și a pierit în clipa când un grup de avangardă sovietic a dat buzna în lagăr. Ceilalți, cu excepția locotenentului Aldea, tineri și îndeosebi rezerviști, erau posomorâți, neparticipând defel la entuziasmul șefilor lor. Unul dintre ei, un căpitan scund, bine legat, proaspăt întors de pe front, nu și-a putut stăpâni mânia și le-a trântit-o în față: „*Să ne veselim, domnilor, cât mai avem timp, că nu vom găsi gaură unde să ne ascundem, când ne vor potopi tancurile sovietice!*”

Oare de ce-i interesează acum pe ruși episodul de la Corbeni, mă întrebam eu. N-am putut să răspund la această întrebare. Nici atunci, nici mai târziu. Era oare încă o manevră pentru a-mi dovedi că trecutul meu era transparent? Încercam, poate, în acest fel, să mă convingă să-mi desfac prezentul până în cele mai mici bucățele?

Interogatoriul continuă, cuprinzând cercuri mai largi de prieteni, rude mai îndepărtate. Din când în când, focurile de artificii lăsau loc unui proiectil, îndreptat direct către mine.

– Ce atitudine a avut tatăl dumitale față de partidele de dreapta?

Am luat-o și eu, ovreiește, printr-o contraîntrebare.

– Și dacă a avut, înseamnă că nu a fost un democraț? Așa îl știa tot orașul.

Tălmaciul însă n-a tradus. M-a avertizat din ochi să mă potolesc.

– Dar cu comuniștii?

Aflasem de la mama de simpatiile tatălui meu, vizavi de socialiști, și de disprețul profund față de reprezentantul în urbe al comuniștilor, Mihai Cruceanu; spre deosebire de Popescu Puțuri¹, orfan de război și elev sărac la Colegiul „Carol I”, pe care părinții mei aveau grijă să îl poftască la masă de câte ori se oferea prilejul. De aceea, am răspuns în doi peri, lăsându-i pe ei să tragă concluziile.

– Tata a avut vederi socialiste, și nu știu să fi avut relații cu partidul comunist. Poate, în timpul revoluției din 1907, când aduna bani pentru familiile celor uciși.

Trăgeam cu coada ochiului la celelalte două personaje care păstrau mai departe o muțenie desăvârșită. Cel din stânga colonelului, pare-se maior, își terminase lectura și se uita drept în față, cu ochi absenți, menținându-și profilul oriental. Celălalt, de la fereastra din spatele biroului, mi se părea personajul cel mai bizar. Cu trei stele mari pe epolet, cu mâinile așezate alene pe birou, cu o frunte lată, cu ochii vii, îmi urmărea fiecare mișcare. Țsta cine-o mai fi? Sau reprezentantul altui serviciu? Am observat însă că de câteva ori răspunsurile mele se bucuraseră de atenția lui și le consemnase pe hârtie.

Întrebările începuseră să mă înghesuie.

– Ce relații a avut tatăl tău cu evreii?

– Bune, am zis eu apăsător.

– Poți să dai nume?

Mi-a țâșnit pe buze numele unui doctor evreu, care fusese elevul tatălui meu, un doctor ORL-ist, pe care-l văzusem în timpul războiului de câteva ori, măturând zăpada pe străzi, spre marea consternare și revoltă a mamei. Am mai dat și alte nume, care-au fost notate de colonelul de la birou.

– Dar, de ce s-a avut bine cu evreii?

Iar am scăpat frâul:

– Nu numai cu evreii, dar și cu armenii, și cu toată urbea, am adăugat eu. Tata n-a avut dușmani, fiindcă a știut să se poarte ca dascăl, și am apăsător cuvintele, ca întemeietor de muzee.

Aș fi vrut să-l cenzurez pe tălmaci. Traducerea, atât cât mă pricepeam eu, ieșise mutilată. Aveam impresia că trebuie să ocolesc cuvântul democrat și socialist.

– Era mason? m-a întrebat repezit colonelul.

Am dat din umeri.

– Poate da, poate nu! Nu prea știu ce înseamnă asta.

În fond, nu prea știam ce să-i spun. Cam cum le-ar fi picat răspunsul meu? Habar n-aveam cu ce ochi văd sovieticii masoneria. Am lăsat-o în coadă de pește, dar rusul s-a ținut scai de mine.

– În 1940 nu v-au judecat legionarii, n-au venit pe acasă?!

– Nu! Nu am cunoștință de acest lucru.

– Dar, prin străinătate nu pleca taică-tu?

– Ba da, și des.

Colonelul oftă din nou, învâluindu-mă cu o privire satisfăcută.

– Aha, și cu ce bani?

Întrebarea mi s-a părut de-a dreptul stupidă. Am preferat să tac. Colonelul însă a insistat. Excedat, i-am răspuns.

– Cu banii lui, bineînțeles. Cu banii lui de profesor. Doar avea leafă mare.

Colonelul a părut însă nemulțumit și a cerut grabit explicații de la tălmaci. Nu știu ce i-o fi spus acesta, dar în discuție a intervenit atunci, pentru prima oară, și armeanul, așa cum îl botezasem, cel din capătul mesei. Fără să întoarcă capul către mine, i-a dat colonelului, după câte am înțeles, niște cifre. Pesemne salariul pe care îl avea un profesor român înainte de război. Colonelul și-a coborât pleoapele groase peste ochi, ca un broscoi, și m-a întrebat, revenind la unchiul meu, doctorul docent Daniel:

– Este bogat?

Am chibzuit și mi-am zis că nu are rost să le ascund o realitate, pe care de altfel ei o dibuiseră deja.

– Da! Și, ca să le-o iau înainte, am continuat:

– Când s-a căsătorit cu vara mea primară, avusesse deja două soții care-i lăsaseră moștenire o avere considerabilă.

– Și moșie? A fost moșier?

Am dat din cap spășit.

– Da! Ca s-o repar, am adăugat cu o superbă nai-vitate:

– Dar, nu se ocupa el de moșie. Avea un administrator.

Colonelul a sărit ca ars de la masă. Pentru prima oară l-am văzut cât era de înalt și spătos.

– Exploatator!

Și nu știu câte etichete a mai agățat pe fruntea unchiului, etichete pe care anemicele cunoștințe de limbi slave nu m-au ajutat să le decriptez. A făcut câțiva pași prin cameră, venind glonț către mine. Aha, mi-am zis, acum urmează asaltul. Mă uitam la namila din fața mea. Pe lângă el, păream o arătare firavă.

– Dar, Căraușu, doctorul Căraușu era moșier?

Colonelul avea cel puțin două palme peste nivelul ochilor mei și mă uitam la el printr-un racursiu. Eh, mi-am zis, iată ce zăcea în sufletul câinelui. Deci, aici au vrut să ajungă. M-au tot sucit, m-au tot învârtit, până când au crezut că sunt amețit de-a binelea și, pe urmă, pac cu întrebarea de baraj. Era de ajuns ca un singur neuron din căpățâna mea să fi fost teafăr, pentru a-mi șopti că aici vor ajunge, fiindcă în locul ăsta erau și ei vârați. Restul îi interesa mai puțin. Suprimarea unui șef de organizație și, în fond, a inițiatorului Mișcării Naționale de Rezistență Oltenia, îi alarmase, mai ales că autorii erau ostași îmbrăcați în uniforme sovietice, iar în privința mea, puteau crede orice și oricât. Făcusem o pauză fără voie.

– Vorbiți de doctorul Căraușu? Nu era moșier. Avea numai un petec de pământ la marginea Craiovei, parcă la Făcăi, o căsuță cu grădină. N-am fost niciodată acolo. Încolo, nimic.

– Dar, bani? Bani, de unde avea pentru organizație?

Am dat din nou din umeri. Colonelul a descris un arc pe covor și s-a întors de unde plecase. Acum parcă era altul. Devenise nervos. Sau mima, agitându-și brațele, cu ochii țintă spre mine.

Vorbea repede și răstit. Tălmaciul, om de meserie, împrumutase și el din tonalitatea polcovnicului, așa încât urechile mele prindeau în succesiune două urlate la care eram obligat să răspund.

– Când l-ai cunoscut pe doctorul Căraușu? De câte ori ai fost acolo? Ce-ai discutat cu el la sedințe? Câți bani ți-a dat doctorul Căraușu? Și arme? Ce fel de arme? Nemțești, rusești sau americane? Cum intrai la doctorul Căraușu? Aveați parole, semne? Dar familia lui? Copiii, nepotul? Ce-au știut?

O avalanșă de întrebări care m-au năucit. De multe ori, un răspuns simplu și adevărat îl scotea din minți, pe când o fentă sau chiar o minciună pe care ei n-o puteau dovedi îmi dădeau impresia că-i mulțumește, că-i satisface mai mult. Când le-am spus că doctorul Căraușu nu-mi dăduse arme – ceea ce era adevărat – au urlat toți trei la mine, potopindu-mă cu înjurături, care-mi deveniseră familiare încă de pe vremea când casa era rechiziționată de ofițeri sovietici.

– Tu, terorist, bandit. Ați vrut să trageți în clasa muncitoare și în armata sovietică.

Când, dimpotrivă, le-am servit o minciună bine camuflată, spunându-le că în casa lui Căraușu nimeni nu cunoștea planurile doctorului, m-au crezut imediat și au coborât tonul. Dar, poate că toate acestea fac parte din jocul unor profesioniști.

Cred că trecusem de mult pragul câtorva ceasuri. Interogatoriul intra în ceea ce numeam eu faza finală.

Obiectul: doctorul Cărăușu. Subiectul: persoana mea, cu tot ce făcusem, cu ce-mi aduceam aminte că făcusem, sau cu ce aveam de gând să fac. Începeam să le miros tactica. Cu toate că erau ruși, iar șahul la ei e un joc național, cu mine preferau domino-ul. Foloseau mișcări laterale, glisante, având toate același țel: eliminarea adversarului. Mă întorseseră pe toate fețele. Repetasem, de multe ori, aceleași răspunsuri pentru întrebări diferite. Se cădea să am toți senzorii deschiși și atenția să-mi fie centrată cu predilecție pe memorie și reproducerea ei. Îmi simțeam cum mă așteaptă după fiecare colț și vedeam cât de constanți sunt când, în ciuda torentului de întrebări, răspunsurile mele alternau numai în formă, păstrându-și însă conținutul real. Pentru a nu intra în capcana contraizcerii, adoptasem și eu limbajul telegrafic, rezumându-mă să răspund monosilabic, ori de câte ori întrebarea venea să dubleze o problemă deja pusă.

Se agățaseră acum de Cărăușu, însă vâsleau în pământ, fiindcă aici nu puteam ceda niciun pas. Fără doar și poate că pentru ruși, eu eram martorul de la locul crimei, adică omul care trebuia să vorbească, fiindcă a auzit, a văzut, știe. În ochii lor, tăcerea mea era de două ori condamnabilă: o dată fiindcă, presupunând că îl cunoșteam pe doctor, eu descopeream făptașii crimei. Al doilea motiv era mai grav și îi interesa direct: tot orașul și împrejurimile aflaseră de prezența jeepului cu ostașii sovietici la locul crimei. De aici încolo începea drama lor. Căci, chiar dacă ar fi acceptat apariția și implicarea unor ostași cu steaua la bonetă, ei nu puteau concepe că făptașii asasinaseră un om care era, sau ar fi trebuit să fie, sub supravegherea serviciilor de informații sovietice. Căci, ce semnificație avea pentru ei suprimarea doctorului Cărăușu în ajunul arestării noastre? Așa cum aveam să aflu mai târziu, siguranța băștinașă era obligată să-și verse icrele, raportând zilnic toate evenimentele comandamentului militar sovietic al regiunii și serviciilor de informații rusești. Rapoartele cuprindeau arestările, urmărirea, capturile, activitatea ilegală a partidelor politice și depistarea organizațiilor, cu sau fără iz terorist. Firul, deși sinuos, era continuu, fără întreruperi. Eliminându-se din plecare ipoteza jafului – portofelul și ceasul colonelului rămăseseră neatinse – inducția părea inevitabilă. Cui îi folosea amuțirea definitivă a doctorului Cărăușu? Tuturor, cu excepția extremelor. Acolo se găseau, pe o parte, organizațiile și camaraziile săi, care-și pierdeau una dintre cele mai importante pârgii de comandă, iar, la polul opus, adversarii lor de moarte, ocupanții și uneltele lor, adică serviciile de informații sovietice. La mijloc se strân-

geau toți bănușii, suspiecții, cei interesați ca moartea să acopere gura unui om ce-ar fi putut, în alte circumstanțe, să vorbească, să declare, să mărturisească. Insistența lor îmi confirma, fără tăgadă, că, în niciun caz, ordinul nu pornise din bârlogul ursului. Profesioniști, cu zeci de ani de luptă împotriva elementelor subversive, ei nu-și puteau îngădui cumplita eroare de a arunca la coș o lămâie înainte de a fi stors-o. Nu, nu ei au înfipt gloanțele în pieptul lui Cărăușu. Și asta o știau ei mai bine decât mine. Ce-i interesa însă, cu maximă urgență, era să meargă îndărăt pe șnur, să pipăie nodurile, să vadă legăturile.

Mai întâi, m-au luat pe portativul deja cunoscut:

– Să scoți uniforme de unde le-ai pus! Câți ați fost? De ce l-ați omorât pe Cărăușu? Ai vrut să-i iei locul? El era șeful, nu momâia de general. Tu erai cel mai tânăr. Te și vedeai îmbrăcat, cu stele pe umeri, comandând colonei. Hai, zi!

Făcusem debutul cu Vasilescu, iar repetiția la ruși a mers lesne. Am luat întrebările la rând și mi-am dat seama că m-ascultau de formă. Își făcuseră o judecată, cât de cât, asupra noastră. Poate că în ea intram și eu cu varianta uzurpării, care n-avusese prea multă trecere în ochii lor. Capacul însă l-a pus colonelul, când m-a întrebat, aproape urlând:

– De ce l-ai ucis pe Cărăușu?

Mi-am plecat ochii în privirile lui, răspunzând senin, dar cu toți mușchii strânși în mine:

– Eu nu-l puteam ucide.

– De ce? – s-a răstit polcovnicul, cu ochii injectați.

– Fiindcă mi-a fost prieten, i-am răspuns.

S-a uitat lung la mine. Mă simțeam cu totul pus în cântar. A mai scos un „tac, tac“, reflexiv și prelung. Pe urmă a sărit la alt carou, paralel cu asasinatul doctorului.

– Te întreabă tovarășul colonel, a tradus tălmaciul, împărtășind parcă și el un aer de ușurare, câți ofițeri sovietici au trecut prin casa doctorului Cărăușu, ce uniforme aveau și pentru ce erau acolo?

Ecranul mi s-a luminat dintr-o parte în alta. Aici era buba! Dacă noi nu-l omorâsem, dacă securitatea românească habar n-avea, atunci, cine ar fi putut să fie în acea mașină și în acele uniforme? Evident că niște ruși! Dar, ce fel de ruși?! Asta era întrebarea încinsă. Ei știau acum că prin cabinetul doctorului Cărăușu trecuseră ofițeri ai armatei sovietice și era firesc să facă o legătură între suprimarea sa și prezența acestor ofițeri, dintre care, probabil, câțiva îi furnizaseră doctorului informații asupra deplasării trupelor sovietice. Mi-aduceam aminte cu precizie că doctorul Cărăușu ne-a asigurat că nu există pro-

bleme în privința obținerii unui plan global, sau chiar detaliat asupra mișcărilor trupelor sovietice pe un teritoriu mai vast decât Oltenia. Nimeni nu putea atunci să-l întrebe ce surse va folosi.

Mai rămânea de elucidat mobilul suprimării. Probabil că ofițerii ruși care îl contactaseră pe Cărașu au prins de veste că organizația noastră e filată. Presimțind că membrii acesteia vor fi arestați foarte curând, s-au decis să acționeze. Și atunci, ce le rămânea de făcut? Să sfărâme veriga de legătură. Și asta probabil au și făcut. Cu maximum de fermitate și cu minimum de pericol. Cine ar fi îndrăznit să oprească un jeep încărcat cu bravi ostași ai armatei sovietice? Poate numai serviciile speciale ale armatei. Dar, tocmai ele au fost absente atunci. Mai rămânea în picioare o variantă, puțin atenuată. Doctorul își trăgea probabil informațiile de la ofițerii sovietici care se tratau la el, fără ca aceștia să aibă habar de adevărata sa față. Foarte plauzibil, dar în cazul acesta, dispărea cheia asasinatului. Cine ar fi avut interes să-l suprimă, dacă toate datele proveneau numai din indiscreții comise în timpul unor conversații? Asasinii trebuiau găsiți în altă parte, iar mobilul, schimbat. Aceste gânduri negre îi chinuiau, desigur, și pe cei din fața mea. În fond, de ce m-ar fi chemat aici, dacă totul le-ar fi fost clar?

– Au fost mulți la înmormântarea lui Cărașu? – a continuat colonelul, sorbindu-și tacticos ceaiul.

– Câteva mii, i-am răspuns.

Colonelul a dat pe gât ultima înghițitură, s-a ridicat de la masă și s-a apropiat încetitor de mine.

– Cine i-a adus?

Am răspuns înainte de a traduce tălmăciul.

– Au venit singuri, domnule, m-am scăpat. Singuri și nesiliți de nimeni.

Colonelul era la un pas de mine și mă studia intens. Aproape că nu mai era nevoie de tălmăci.

– Singuri? Câteva mii de oameni?

Atunci, parcă m-a îmboldit cel cu coarne să-i spun pe rusește „erau țărani“, dar am spus tot pe limba strămoșească:

– Au venit din satele din jur, din satele din județele Olteniei, ba chiar din Moldova și Transilvania.

Cred că de data asta tălmăciul i-a tradus colonelului absolut tot, fiindcă acesta dădea semne de nervozitate. Cu mâinile la spate, s-a apropiat amenințător de fața mea.

– Cine i-a organizat pe ăștia? Cine i-a organizat să vie?

Nu știi atunci cu ce m-a pocnit. Cu brațul de la spate? Cu o întoarcere a cotului în burta mea? Nu știi nici ce l-a supărat. Lovitura mi-a tăiat contactul

cu covorul. Am căzut greu, câțiva pași mai în spate. M-am dezmeticit, reluându-mi anevoie poziția ortostatică. Răsuflam poticnit, cu o senzație de leșin și vomă. Colonelul se întoarse la birou și se uită la mine cu un aer încruntat.

– La noi, nu se glumește ca la români. Răspunzi la ce te întrebăm. Fără aprecieri.

Pesemne că nu arătam prea bine. Mi-au lăsat un timp ca să-mi revin. Întrebarea următoare a fost tipic rusească, având amprenta unui popor, care, deși vede de-a-ndoaselea și gândește întortocheat, acționează întotdeauna ferm și la țintă:

– Crezi că asasinii au venit și ei la înmormântare?

N-am mai răspuns nimic. Mi-am încrucișat doar privirile cu cele ale colonelului, întrebarea a mai vibrat o dată în aer, pentru a se stinge după aceea de tot.

Trecuseră, pesemne, câteva ore bune și interogatoriul continua, fără ca rușii să dea vreun semn de oboseală sau de plictis. Armeanul venise și el la masă, în fața mea, și, din când în când, colabora cu colonelul, punându-mi întrebări în zig-zag, dar cu aceeași adresă: doctorul Cărașu.

Au trecut, pe urmă, la problema generalului. Păreau nemulțumiți și îi înțelegeam perfect. Dispariția lui Carlaonț de pe meleagurile românești, poate definitivă, îi îngrijora, rănindu-le, în același timp, și orgoliile. Surprinzător, a tășnit întrebarea de raport:

– Să ne spui nouă, cine era mai capabil dintre ei: generalul sau Hălălău?

Cu toate că mi-am declinat orice competență în aprecieri, colonelul a insistat.

– Cine era cu planurile? Hălălău sau generalul?

– N-a fost niciun plan, am replicat eu dârz. Păreri, da.

Colonelul a dat din cap amenințător.

– Și, după moartea lui Cărașu, cine a venit în locul lui?

– Nimeni, firește!

Intrasem pe un teren alunecos. Nu mai îmi dădeam seama ce voiau rușii. Se convinseseră că nu știam mare lucru în privința morții doctorului, sau credeau că încă trebuie să cotrobăiască în memoria mea? Când i-am auzit vorbind de depozitele de arme, valul bucuriei mi-a umflat arterele. Deci, s-au lămurit cu Cărașu, m-am gândit. Era problema numărul unu. Acum, ce urmează e mai mult umplutură. Până la încheiere, or să bată câmpii cu fel și fel de probleme. M-am recules, apoi, zicându-mi că tocmai asta ar dori și ei, să scape de mine, fiindcă nu aș mai prezenta niciun interes. Dar, nu era așa, iar colonelul, sporindu-și tonul și făcându-l ca un brici, mi-a șuiert:

– Ce depozite de arme ați avut și de unde le-ați luat? Răspunde scurt și fără floricele.

Cred că atunci am derapat cel mai mult. M-am uitat la el și pe un ton sigur i-am zis:

– Am făcut declarații complete la Securitatea română.

Parcă îi dădusem una peste ochi. A deschis fălcile și a bulbucat ochii într-un urlat continuu:

– Aici, nu ești la români, banditule, vierme alb, gardist ticălos! Aici ești la N.K.V.D. Cu declarațiile tale de la Securitatea românească ne ștergem la c...

Urletul său a continuat, înghițind traducerea. Colonelul rămăsese la masă, zguduind-o violent cu labele sale.

– Spune, unde le-ai ascuns? Ce arme s-au găsit la tine?

– O armă automată, dar era defectă.

– Rusească?

– Da!

S-a oprit prudent, fără să mă întrebe de unde o am. Știau și ei, pesemne, care era prețul unei bala-laici, al unei puști mitralieră, sau chiar al unui aruncător.

– Altceva?

– Altceva, nimic!

Pe loc, însă, mi-am adus aminte de trotil și credeam că am înfundat-o. Fie că nu-și mai aducea aminte, fie că lui Vasilescu nu-i convenise să pomească de un exploziv care putea arunca în aer chiar și un comandament sovietic, cert este că acum, colonelul bătea pasul pe loc. Eram obosit și capul îmi vâjâia ca o centrifugă. În plus, ochiul drept, care primise mai mult din lumina reflectorului de la ancheta non-stop, mă stânjenea acum de-a binelea. Gândeam cu febrilitate. Acum, ce mișcare or mai face? Se părea că epuizaseră subiectele cu încărcătură.

Spre faptul dimineții, când uitasem total de al patrulea personaj, cel de la biroul de lângă fereastră, a răsunat o voce.

– Ce planuri aveți voi, teroriștii?

Într-o românească stricăță, glasul mi se părea metalic ca pânza unui fierăstrău. Ceilalți, ca la comandă, s-au întors către cel pe care puteam să-l văd, în sfârșit, pe îndelete. N-am putut să-i număr stelele. Mă supărau ochii. După cele două dungi ale epoletului era ofițer superior; ras în cap, cu o mustață castanie și obrajii puțin căzuți. Ochii mari păreau obosiți. Fața osoasă, trupul costeliv îl transformau într-un lup bătrân, care își mai păstra însă colții, buni de sfârtecat. Întâi, am dat din umeri, pe urmă din cap, cufundându-mă apoi în muțenie. Individul nu s-a enervat. Și a continuat. Ceva îmi șoptea însă că mă

apropiam de sfârșitul spectacolului și că trebuia să fiu cu luare aminte la noul personaj intrat în scenă.

– Ce făceați voi, dacă erați liberi?

Mi-a vorbit rar, pocind cuvintele. Mă afluam din nou în dificultate. Ce naiba să-i spun astuia? Adevărul? Că ne pregăteam de luptă? Sau o minciună? Că regimul comunist ne-ar fi convins până la urmă de bunele sale intenții? Sau, ce altceva? Că ar fi urmat să ne ducem mai târziu, cu toții, la mânăstire să ne ispășim păcatele? Stăteam pe muchie și o simțeam adânc împlântată în mine. Atunci, am auzit parcă de departe șopotind cuvintele învățătorului: „*Ai grijă, pe ruși nu-i interesează ce-ai făcut, ci ce pari că ești*“. Răspunsul meu echivala cu o condamnare. La viață? La moarte? Am riscat. I-am zis plat, ca și cum aș fi răspuns la un salut:

– Am fi luptat.

Răspunsul nu l-a mirat. În cameră se lăsase o liniște desăvârșită. Individul cu mutră de lup mângâia o pipă între degete.

– Împotriva cui?

Altă cumpănă, și mai grea. Dar, acum nu mai puteam da îndărăt. N-aș fi fost numai nesincer, ci chiar imbecil. Căci, rușii doreau un lucru: să verifice printr-un răspuns tot ce le intrase în urechi preț de câteva ceasuri. Nu știu dacă atunci am văzut primejdia, i-am simțit însă răsuflarea. Am răspuns domol, fără emfază:

– Împotriva regimului comunist!

– Numai împotriva românilor?

Am mers mai departe, până în fundul prăpastiei.

– Și împotriva Uniunii Sovietice, dacă ar fi fost cazul!

Din partea cealaltă a venit întrebarea, ca o minge aruncată în colțul plasei:

– Cu ajutorul cui?

M-am bâlbâit ușor și am spus tare:

– Cu ajutorul americanilor!

Individului din spate, care cred că era totuși colonel, i-a înflorit un zâmbet larg pe buze. S-a ridicat de la birou și a ordonat scurt:

– *Vziati evo!*²

Note

¹ Popescu Puțuri a făcut parte din acel număr foarte res-trâns al comuniștilor de credință.

² Luați-l!

Discreția metalelor – profesorul Gheorghe Udubașa la 75 de ani*

Nicolae Anastasiu

Membru corespondent al Academiei Române

Fiecare moment aniversar, pentru fiecare dintre noi, este acoperit de emoție și de nevoia unei confesiuni. Mai ales, când evenimentul devine public, iar cei prezenți așteaptă cu nerăbdare bilanțul unei activități pe care și-o doresc asociată cu valoarea. Contextul evenimentului, pe care-l petrecem în spațiul academic, ne impune protocolul și ne obligă – în spațiul formalului – la cuvinte alese. Este ușor incomod atunci când ceea ce ai de spus despre un membru al Academiei Române la aniversarea sa de 75 de ani de la naștere, trebuie să se înscrie în regulile stricte ale discursului academic. Mai ales, când sărbătoritul îți este și coleg și prieten, când ai stat alături de el mai mulți ani în aceeași catedră sau în Secția de științe geonomice în care activezi.

Încep prin a-i ura domnului Gheorghe Udubașa „La mulți alți ani“ în fața provocărilor cu care se confruntă, a motivațiilor pe care le are, dar și a așteptărilor noastre, ale celor ce-i suntem apropiați și nu numai. Încercând să-mi creionez intervenția și căutându-i un titlu, a trebuit să-mi răscolesc memoria, pentru a putea defini trăsătura specifică a personalității sărbătoritului nostru. Și, de aceea, am găsit că expresia relevantă pentru persoană și moment ar putea fi *Discreția metalelor*.

Gheorghe Udubașa a fost, este și va rămâne expresia unei discreții cu care a urcat treptele confirmării în știință. A realizat acest lucru cu pedanterie și inteligență, prin căutarea ineditului în lustrul șlifurilor, prin bucuria modestă a descoperitorului de noi stări structurale, a noi legături chimice și prin pătrunderea în lumea metalelor, în cărțile pe care le inventariază, ca un pionier. Talentul său, marcat de perseverența unui spirit de observație tenace, l-a condus către acele noi specii minerale pe care și le-a trecut – și ni le-a trecut – în patrimoniu.

Domeniul său de investigație, căruia i s-a dedicat, a fost metalogenia, dar, așa spune eu, și metalografia. Între aceste extreme a petrecut mulți ani din viață, în aceste domenii a fost recunoscut, și-a câștigat notorietatea și a dobândit expertiza. Lumea meta-

lelor a fost și este pentru Gheorghe Udubașa universul în care și-a vărsat pasiunea. Calcografia – condiția reușitei în metalogenie – este știința prin care urmezi jocul nuanțelor, al efectelor speciale ce te conduc la un diagnostic mineralogic. A stăpânit și această lume.

Dar, care i-au fost, de fapt, împlinirile?

Pionieratul în geologie a însemnat pentru Gheorghe Udubașa munca pe care a depus-o sub îndrumarea academicianului Dan Giuscă și a profesorului Grațian Cioflica în perioada 1960–1970, când, ocupându-se de vulcanitele neogene din Munții Apuseni, de ofiolitele mesozoice din Perșani sau de ultrabazitele din Banat, a identificat listvenitele și le-a descris pentru prima oară în România. Studiile de petrografie i-au deschis terenul pentru înțelegerea și dezvoltarea conceptelor metalogenetice. Odată cadrul litologic însușit, au început căutările fazelor minerale din paragenezele descrise.

Urmându-și vocația, a identificat, astfel, prime ocurențe în România și Europa (mackinawit, heterolit, greigit, fayalit la Răzoare, kermezit în Țibleș etc). Arealele cercetărilor sale au fost și ele numeroase și

*Alocuțiune susținută la Sesiunea aniversară „Prof. dr. Gheorghe Udubașa, membru corespondent al Academiei Române – 75“ (9 decembrie 2013, Amfiteatrul „Ion Heliade-Rădulescu“ al Bibliotecii Academiei Române)

au vizat, în special, terenurile aurifere, lumea metalelor nobile în Munții Apuseni, la Săcărâmb, Coranda-Hondol în Carpații Orientali și regiunea Baia Mare (în Țibleș), în Carpații Meridionali în masivul Leaota etc. Probele sale au trecut prin analize speciale, întotdeauna aplicând tehnici de vârf ce impuneau rigoare, precizie, așa cum au fost analizele izotopice, spectroscopia Moesbauer, microscopia de reflexie. Pentru tephroitul și humitele manganifere de la Răzoare a primit Premiul „Ludovic Mrazec” al Academiei Române (1996).

Dar, extinzându-mi sfera analizei și încercând o scurtă reconstituire a drumului parcurs de Gheorghe Udubașa în spațiul comunității geologice și universitare, nu pot să nu observ că spiritul său de cercetător și performanțele sale și-au aflat originea în statutul său de premiant. A absolvit Facultatea de Geologie din București (1960) cu diplomă de merit, a dobândit titlul de *doctor în științe* la Universitatea din Heidelberg cu *summa cum laudae* (1972), după ce fusese bursier Humboldt la Institutul de Mineralogie și Petrografie al aceleiași universități (1970–1972). Coabitarea în spațiul german cu magistrii profesori P. Ramdohr și G.C. Amstutz, care i-au fost și îndrumătorii tezei de doctorat, i-a marcat cariera profesională și i-a ridicat mult – ca discipol al lor – obligațiile științifice. Tot la Heidelberg a început, sub îndrumarea profesorului G.H. Moh, primele studii experimentale, vizând relațiile de fază în sisteme necercetate până atunci (Mo-S, Mo-W-S).

Gheorghe Udubașa a activat la Institutul de Geologie și Geografie al Academiei Române (1960–1970) și, mai apoi, la Institutul Geologic al României (1972–2003), construindu-și cariera cu psihologia unui învingător. Preocupările sale majore au fost, în continuare, legate de mineralogia și geneza minereurilor asociate vulcanitelor, metamorfitelor sau placersurilor aurifere și s-au concretizat prin numeroase lucrări științifice, organizarea de simpozioane, editări de volume etalon. Ar trebui să nu uităm nici contribuțiile sale la definirea și argumentarea mineralizațiilor aurifere legate de forfecarea terenurilor metamorfice (cazurile Valea lui Stan, Costești, Jidoșița).

Prezența sa la multe reuniuni științifice internaționale, având statutul de format la școala germană, i-a ridicat, în timp, poziția și i-a profilat demersul științific.

În anii dificili ai tranziției românești, a trebuit să-și asume și alte responsabilități decât cele comune tânărului răsfățat de discreția metalelor. A fost ales director la Institutul Geologic Român (IGR) între anii 1996–2003 și s-a confruntat cu obligațiile

unui manager – o grea sarcină în toate timpurile – fiind și singurul răspunzător al reușitelor și eșecurilor institutului. Despre acea perioadă, nu pot comenta prea multe, dar știu că efortul de a menține instituția în viață a fost mare. A inițiat un proiect important *Atlasul mineralogic al României* – o lucrare în nouă volume, specifică unui organism de tipul unui Serviciu geologic, a încercat afilierea IGR la organisme europene de profil și a modernizat publicațiile Institutului de Geologie.

Lipsa de fonduri și, deci, de proiecte, sunt traumele ce blochează progresul unui cercetător, chiar dacă alambicul lui este încă fierbinte. Valorificarea trecutului, a energiilor remanente sunt, aproape, singura sursă a creației. Sintezele sunt salvarea minții, care nu poate sta cuminte. Așa au apărut *The Golden Quadrangle in the Metaliferi Mts* (2001), *Minerals of the Carpathians* (2002, Praga), *International Encyclopedia of Minerals* (2004).

O altă condiție a succesului în profesie o constituie și măsura în care reușești să ai colaboratori. Dorința de a-și împărtăși experiența și de a lăsa în urmă un colectiv de metalogeniști este vizibilă la Gheorghe Udubașa, mai ales când îi treci în revistă lista de lucrări științifice publicate în ultimii ani: numeroase ca număr, variate ca subiect și publicate în jurnale de prestigiu, bine cotate. Coautorul Gheorghe Udubașa a semnat alături de o echipă de tineri care promit. De fapt, nu este acesta un gest de generozitate profesională și de asumare a statutului de maestru?

Ne va spune mai multe profesorul Gheorghe Damian despre experiența și traseul didactic al lui Gheorghe Udubașa. Dar, de când a primit coordonarea de doctorate, i-am cunoscut grija și exigența cu care a urmărit evoluția celor ce i-au devenit discipoli, la Universitatea din București, acolo unde concurența este foarte mare și ștacheta rămâne mereu sus.

După toate acestea, să mă întorc la omul care stă în spatele titlurilor și al performanțelor științifice. Și atunci, am să asociez discreția cu modestia, cu grija față de cel de alături, cu interesul pentru lectură și cultură, cu știința de a asculta, dar și cu liniștea de dinaintea replicii.

Senectute înseamnă 75 de ani, deja? Atunci, lăsați-mă să asociez această stare cu înțelepciunea și să ne bucurăm, că putem vedea în colegul nostru, alături de calitățile despre care am vorbit, și spectrul acesta aducător de longevitate, de motivație și de un continuu spațiu de creație. Să le ai pe toate, Gigi, domnule Gheorghe Udubașa, membru corespondent al Academiei Române, mulți ani de acum încolo.

Geologia – poartă către Univers*

Gheorghe Udubașa

Membru corespondent al Academiei Române

Multe laude, numeroase aprecieri asupra activității mele de circa 50 de ani de cercetare în domeniul geologiei, descrierea în premieră a multor minerale pe teritoriul României, „evadări” în străinătate, mai ales pentru participări la congrese și simpozioane internaționale, fondarea și conducerea Societății Mineralogice a României și organizarea câtorva simpozioane cu participare internațională, prin care au fost lansați mulți colegi mai tineri în comunitatea științifică europeană – sunt numai câteva din subiectele abordate de colegii mei în alocuțiuni, la care s-a adăugat, în afara programului anunțat, și intervenția profesorului dr. Emil Constantinescu. Am fost onorat de intervenția academicianului Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române, care a fost departe de a fi fost formală.

Rememorând publicațiile mele (peste 300, incluzând abstracte, conferințe, alocuțiuni jubiliare etc.), am considerat utilă prezentarea câtorva lucrări, care (cred eu) mă reprezintă cel mai bine.

Prima lucrare este teza de doctorat, prezentată la Universitatea din Heidelberg (Germania), în 1972, obținând acolo titlul de doctor cu distincția maximă, *summa cum laude*. De subliniat este faptul că am avut conducători științifici pe profesorul dr. G.C. Amstutz („referent”) și profesorul dr. P. Ramdohr („coreferent”), personalități de prim rang ale mineralogiei europene din acel timp. Teza a fost publicată în 1996 printr-o sponsorizare a profesorului dr. A. Streckeisen. Fără falsă modestie, sunt foarte mândru de această „ispravă”, care a reprezentat și o premieră la institutul gazdă din Heidelberg: am fost primul doctor în perioada postbelică, în plus, cu o asemenea distincție.

O altă realizare este clasificarea de tip fractal a zăcămintelor de minereuri, sub forma unor cercuri suprapuse, în care tipul de minereuri asociate zonelor de forfecare își găsește un loc natural, între mineureurile hidrotermale și cele metamorfice. Încă nerecunoscute de toată comunitatea științifică (din România, mai ales), minereurile asociate zonelor de forfecare își confirmă astfel și existența în plan epis-

temologic și/sau formal, pe lângă argumentele gito-logice propriu-zise, prezentate în detaliu într-o lucrare publicată în 1998 în *Romanian Journal of Mineral Deposits*, volumul 78.

O colaborare internațională reușită a fost finalizată în anul 2002, prin publicarea cărții *Minerals of the Carpathians* la Editura Granit din Praga, subsemnatul fiind prim autor (ceilalți autori erau din Ungaria, Ucraina, Polonia, Republica Cehă). Un efort susținut de câțiva ani a condus la apariția unei cărți memorabile, în care toate mineralele descrise vreodată în Carpați sunt prezentate în mod unitar, subliniindu-se mineralele care au localizarea tip în această regiune. De remarcat este faptul că România este cea mai bogată în minerale, cunoscându-se cca 1000 de specii minerale valide. Niciunul dintre cei șase autori n-au limba engleză ca limbă maternă. Și, totuși, a rezultat un text fluent, inteligibil, fără sincope lingvistice (de limbă engleză), fapt subliniat și de recenziile cărții.

Următoarea etapă de cunoaștere este cea mai complicată, dar explicația se lasă încă așteptată. Este de fapt o constatare: pe o diagramă semilogaritmă, „numerele de bază” din mineralogie și cristalografie se înscriu pe o curbă aproape perfectă, semnificând (probabil?) o legătură intrinsecă între ele. Este vorba de sistemele cristalografice (în număr de șapte), clasele de minerale (nouă sau 11), clasele de simetrie (32), grupurile spațiale (230), numărul de specii minerale valide (4400). În continuare se respectă regula logaritmă, pornind de la numărul de minerale (4400), numărul de plante (cca 400 000), de animale (cca 1 000 000) și de compuși chimici artificiali (cca 10 000 000). Pare clar că natura are pași logaritmici, foarte evidenți în domeniul mineralogiei și cristalografiei. Explicația se lasă așteptată, un punct de vedere mai argumentat impunând o colaborare interdisciplinară, mai ales cu matematicieni.

Sper ca această preocupare privind numerele extraordinare din mineralogie și cristalografie să nu fie ultima și găsirea unei explicații satisfăcătoare să stimuleze și alte idei.

*Alocuțiune susținută la Sesiunea aniversară „Prof. dr. Gheorghe Udubașa, membru corespondent al Academiei Române – 75” (9 decembrie 2013, Amfiteatrul „Ion Heliade-Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române)

Mărturii din iadul totalitar: Aurelian Gulan¹

Acad. Alexandru Zub

Depozițiile celor care au trecut prin închisorile regimului comunist formează deja un latifundiu impresionant, cantitativ și axiologic deopotrivă. Până la schimbarea de regim, ele erau aproape insignifiante, produse mai cu seamă în exil și având o difuziune destul de precară. Max Bănuș, Mircea Carp, Constantin Cesianu, Nicholas Dima, Adriana Georgescu, Paul Goma, Sergiu Grossu, Ion Ioanid, Cicerone Ionițoiu, Doru Novacovici, Ion Pantazi, D. Philip, Remus Radina, Ș. Rădulescu-Zoner, Aurel State, Nicole Valéry sunt nume ce aparțin deja acestui patrimoniu. Li se adaugă prețioasele *Mărturii din Iadul Roșu: de la Vorkuta la Gherla*, scrise la două decenii după ieșirea din temniță și publicate după încă un deceniu, în noul context geopolitic, marcat de tranziția post-totalitară.

Autorul s-a stins la 6 iulie 2002, deja octogenar, la șapte ani după apariția volumului de memorii, pe care îl dedicase fiului său, Cătălin-Dacian, și camarazilor din armata română, instituție cu care se identificase superlativ. Vestea trecerii sale la cele eterne mi-a parvenit târziu, peste câteva luni, grație comandurului Ioan Bogdan, fostul său coleg de lagăr din Uniunea Sovietică. Cartea de mărturii mi-o dăruise, la timpul său, cu o dedicație, pe care îmi îngădui să o reproduc aici, în loc de preambul: „*Distinsului meu camarad de suferință, acad. Alexandru Zub, cu sinceră considerație pentru atitudinea fermă și curajoasă în calvarul nostru comun. O contribuție modestă și înfimă în lupta noastră pentru reinstaurarea adevărului, pentru reînvierea moralității poporului român. Cu cele mai alese sentimente, Aurelian, str. Aliorului nr. 7, bl. A6, et. 4, ap. 20, 75598 București, tel. 6830703*“. Am reprodus textul, cu toată modestia, fiindcă mi s-a părut că el consună deplin cu mesajul cărții însăși.

L-am întâlnit pe Aurelian Gulan mai întâi în lagărul de muncă Salcia, din Ostrovul Brăilei, în toamna anului 1959, după un „sejur“ de peste un an în Jilava. Salcia era un loc cu o sumbră istorie, pentru „politici“, ca și pentru cei de la „drept comun“,

categorii mereu separate în epocă, deoarece primii nu aveau decât obligația de a munci până la epuizare, pe când ceilalți mai dispuneau de unele drepturi elementare.

La Salcia, evocată de unii care au trecut pe acolo (Max Bănuș, I. Ioanid, Al. Mihalcea, Al. Paleologu, F. Pavlovici, D. Philip, M. Rădulescu, Ș. Rădulescu-Zoner, Iancu Saul ș.a.), fuseseră aduși, în acea toamnă târzie, deținuți din diverse închisori și colonii, între care Periprava, unde se chinuise destul un prieten din zona Dorohoiului, Florin Pavlovici, care abia terminase, ca și mine, studiile superioare, el în capitală, la secția jurnalistică. Era duminică seara, tocmai în acel răgaz așteptat de toți, după *apel*, când se desfășeau „rândurile“ și puteai stabili cunoștințe, întâlni vreun prieten nou-venit, transmite „ultimele știri“ etc. Am încă în minte clipa când, trecând de la un grup la altul, fără țință, am dat cu ochii de Florin, pe care nu-l mai văzusem de ani și cred că el a fost primul care a deschis vorba, ca între colegi care aveau motive să se bucure de această regăsire. În volumul său de memorii *Tortura pe înțelesul tuturor*, ca și în *Frica și pânda*, el a descris cu precizie și talent oameni, fapte, întâmplări de acolo. Prin el

am cunoscut un grup de tineri, care se distingeau prin felul în care știau să rămână „oameni“ în împrejurări ce impuneau, mai degrabă, dezumanizarea. Între aceștia, puțin mai vârstnic, dar la fel de luminos și cald sufletește, se distingea Aurelian Gulan, fost ofițer în armata regală, prizonier la sovietici multă vreme, apoi la românii bolșevizați după război și dispuși parcă la orice neomenie. Șef de promoție, s-a distins în timpul războiului din est ca unul dintre cei mai bravi luptători, iar ca prizonier, prin tăria lui morală, prin curajul de a nu ceda la ispitele cooperării cu „puterea sovietică“. Inamicul rămânea pentru el inamic, iar demnitatea românească mai presus de orice tranzacție. Avea o bună memorie și un talent de povestitor cu totul aparte, fiind capabil să evoce la nesfârșit episoade din „militărie“, sau din prizonieratul sovietic. Învățase câteva limbi străine și era dispus a le transmite și altora. Tinerii, mai tinerii din jur aveau trebuință de asta, ca și de minunata lui putere de a sluji discret cauza națională, asemenea altora din aceeași rarismă tagmă, între care Vlad Brutescu, George Fonea, Ion Pantazi, Remus Radina, Aurel State, ocupă locuri aparte în „memorialul“ detenției politice, o detenție căreia Aurelian Gulan îi atribuie un semn infernal.

Mărturii din Iadul Roșu: de la Vorkuta la Gherla constituie un reper de neocolit în literatura recluziunii politice din Europa Est-Centrală, spațiu pe care ultimul război și dominația sovietică, împinsă până la Viena și pe Oder, l-a manifestat în bună măsură, revelând aspecte definitorii pentru totalitarismul comunist. Absolvent strălucit al Școlii de ofițeri (1942), Aurelian Gulan a cerut să fie trimis pe linia întâi, tocmai atunci când soarta războiului se hotăra în favoarea sovieticilor, ca parte a unei alianțe ce urma să decidă asupra destinului nostru. Cu Batalionul de Vânători de Munte, el a luat parte, distingându-se mereu prin curaj și eficiență, la bătăliile din Caucaz, Capul de pod Kuban, Crimeea, Sevastopol. Luat prizonier la Fortul Hersoneț, împreună cu ultimii luptători ai armatei româno-germane din zonă, respinge ofertele de colaborare cu NKVD-ul, e condamnat la 25 de ani lagăr de muncă, pedeapsă din care a executat 11 ani, cunoscând experiențe de o rară severitate. La Vorkuta (dincolo de Cercul Polar) și în Siberia, el a știut să înfrunte, curajos, demn, exemplar, marile provocări ale mediului, fiind apreciat ca atare de camarazii săi, fie aceștia germani, italieni, spanioli, unguri sau români, cu cei din urmă repatriindu-se abia la 17 decembrie 1955, pe seama cunoscutului aranjament de la Geneva, care a stimu-

lat și alte schimbări pozitive. A fost însă o situație provizorie, fiindcă peste doi ani, mai exact la 13 februarie 1958 („*cea mai blestemată zi din viața mea*“), într-un moment când „regimul democratic“ apăsa din nou pedala represiunii profilactice, cu arestări și condamnări exorbitante, cu lagăre de muncă și „orizont închis“, pe plan extern, după lichidarea revoltei maghiare și a altor tentative de relaxare a sistemului.

Noua rundă a represiunii avea să dureze, pentru Aurelian Gulan, peste șase ani, de la 13 februarie 1958, până la 14 august 1964, interval în care s-au întâmplat multe în țară, nu toate rele, dacă ne amintim de plecarea trupelor sovietice (1958) și de acea *Declarație din Aprilie 1964*, pe seama căreia se va produce, timp de câțiva ani, o anume destindere. Va trage din ea un anume profit și mult încercatul ofițer Aurelian Gulan, ajuns poliglot și traducător, „bun la toate“, însă preocupat mai ales de educația fiului său, deja amintit, căruia avea să-i și dedice *mărturiile* puse pe hârtie la senectute, cu grija unui legat patrimonial, pe linia valorilor pe care le servise cu atâta devoțiune.

Iată cum își motivează autorul demersul diaristic: „*Am simțit nevoia să notez aceste considerații personale, fără pretenții literare (începând din anul 1986, ferindu-mă de privirile tuturor), dar cu convingerea că, în evenimentele trăite de mine și redactate cât mai exact, se regăsește destinul tragic al unui întreg popor, de-a lungul unei jumătăți de secol răvășit de războaie, revoluții și răsturnări imprevizibile. Am considerat o îndatorire de conștiință să dezvălui ce-am trăit și ce-am gândit, cu credința că victoria de a supraviețui este o înfrângere demnă, un sacrificiu conștient pentru speranța că vor fi reconsiderate conceptele sfinte de bine, frumos, adevăr și dreptate*“².

Sunt ultimele propoziții din aceste mărturii, pe care autorul a ținut să le pună sub semnul unei cunoscute reflecții: „*Cei care nu-și pot aminti trecutul, sunt condamnați să-l repete*“ (G. Santayana). Istoria nu e un spațiu al deriziunii și al absurdului, ci unul din care se cuvine a trage învățăminte, fie și numai pentru a supraviețui demn, stimulat, exemplar. Este motivul pentru care Aurelian Gulan și-a dedicat cartea de mărturii fiului său și camarazilor din armata română, elemente ce îi definesc orizontul de viață, gândită aceasta solidar cu familia și cu națiunea apartenență. „*Corectitudinea formală și o muncă eficientă vor fi singurele mele arme într-o lume falsă și putredă, care se bălăcea cu nesaț în*

morala necinstei și a lenei, a corupției, a minciunii și a urii, într-o lume în care lupta pentru supraviețuire constituia singurul criteriu al normelor de viață“.

Un îndemn sapiențial, extras poate dintr-o culegere de maxime, se cuvine menționat aici, dat fiind că e în deplină consonanță cu altele (Kipling, Mary Webb etc.), de largă frecvență în mediul carceral: „Vreau să am seninătatea de a accepta lucrurile pe care nu le pot schimba, curajul de a le schimba pe cele pe care le pot schimba și înțelepciunea de a le distinge întotdeauna“ (Kurt Vonnegut). Sub alte forme, același îndemn la măsură și sapiență de sorginte stoică circula în mediul închisorilor politice, prin cunoscutul poem *Dacă* (If de R. Kipling, în mai multe versiuni, una de D.A. Lăzărescu), ca și într-o cugetare atribuită lui Mary Webb și preluată de la un farmacist cultivat, al cărui nume îmi scapă acum: „Lorsque la résistance est inutile, la sagesse se sumait, la folie s'agite, la fierté supporte et se tait“ („Când rezistența e inutilă, înțelepciunea se supune, nebunia se agită, mândria suportă și tace“). Nu am putut-o regăsi cu „uneltele“ disponibile. O altă reflecție, născută din aceeași nevoie de a integra ine-

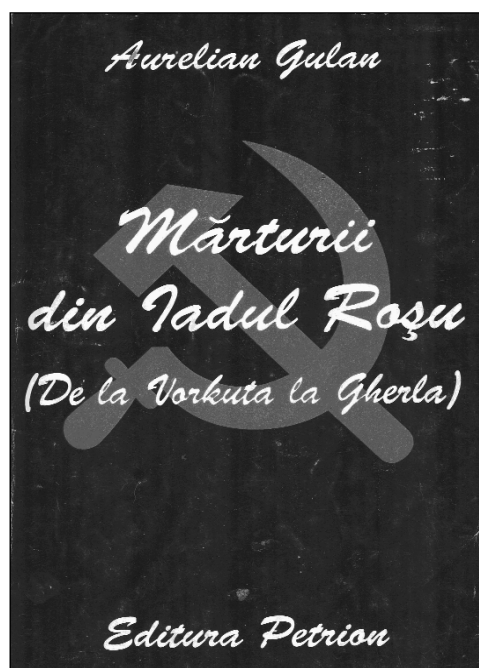
vitabilul, era extrasă din *Liliacul* lui R. Strauss, pe care un medic militar de aleasă ținută mi-l fredona în lagăr: „Glücklich ist, der vergisst, was kann nicht zu ändern ist“ („Fericit este cel care uită, ceea ce nu se poate schimba“).

Ansamblul mărturiilor scrise de Aurelian Gulan în ultimii ani din „deceniul negru“ și publicate abia în 1995, în condiții precare, formează un tablou de epocă, acoperind peste o jumătate de secol, cea pe care distinsul ofițer din armata regală a știut s-o onoreze optim. Pentru el, prizonierul român din „măreața Uniune Sovietică“, legătura cu glia natală constituia un argument decisiv, de care a înțeles să asculte, diseminându-l mereu în spațiul reclusiunii, ca și în afara acestuia. Mai toate capitolele și paragrafele din volum au un motto deontologic, legat de valorile asumate până la identificare: adevăr, caracter, dreptate, justiție, prietenie etc. Este o lecție de viață, exemplară, la îndemâna oricui manifestă încă interes pentru valorile comunității apartenente.

Note

¹ A. Gulan, *Mărturii din Iadul Roșu (De la Vorkuta la Gherla)*, București, Ed. Petrion, 1995, 208 p.

² *Ibidem*, p. 205.

Martie

6 martie. În Aula Academiei Române s-a desfășurat **Sesiunea omagială „Șase decenii de cercetare științifică românească”**, dedicată aniversării a șase decenii de la înființarea Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române (ICJ). După alocuțiunile de deschidere rostite de acad. Ionel Haiduc, președintele Academiei Române, și prof. dr. Mircea Duțu, directorul ICJ, au avut intervenții:

- prof. Xavier Blanc-Jouvan, Societatea de Legislație Comparată, – *Dreptul comparat în dialogul franco-român*;

- prof. Dan Constantinescu, decanul Facultății Internaționale de Drept Comparat din Strasbourg, Franța – *Drept comparat și cercetare științifică*;

- prof. dr. Ulrich Sieber, Institutul „Max Planck” de Drept comparat și Internațional din Freiburg – *Ordinea juridică și mondializarea*;

Au urmat comunicările sub titlul **Contribuții al Institutului de Cercetări Juridice la dezvoltarea științei juridice românești**:

- dr. Marilena Ulinescu – *Drept privat*;

- dr. Sofia Popescu – *Drept public*;

- dr. George Antoniu – *Drept penal*.

În ultima parte, în cadrul dezbaterii **Perspective ale dezvoltării doctrinei juridice românești - Institutul de Cercetări Juridice în dialog cu facultățile de drept** au susținut comunicări:

- dr. Raluca Dimitriu, prof. dr. Flavius Baias, decanul Facultății de Drept a Universității București – *Drept privat*;

- dr. Dana Tofan, cercetător șt. I ICJ prof. dr. Dan Claudiu Dănișor, rectorul Universității din Craiova – *Drept public*;

- dr. Tudor Avrigeanu, ICJ, prof. dr. Tudorel Toader, decanul Facultății de Drept al Universității „Al. I. Cuza”, Iași – *Drept penal*.

7 martie: În Aula Academiei Române a fost lansată **cartea „Abecedar de obezitate”**, semnată de prof. dr. Nicolae Hâncu, membru de onoare al Academiei Române, în colaborare cu dr. Cristina Niță și dr. Anca Crăciun și apărută sub egida Fundației Naționale pentru Știință și Artă (FNSA) a Academiei Române la Sănătatea Press Group. Despre această nouă apariție editorială au vorbit acad. Ionel Haiduc, președintele Academiei Române, acad. Maya Simionescu, președintele Secției

de Științe Biologice; acad. Eugen Simion, președintele Secției de Filologie și Literatură; prof. dr. Constantin Ionescu Târgoviște, membru corespondent al Academiei Române, acad. Victor Voicu, președintele Secției de Științe Medicale, prof. dr. Mihai Cuculescu, directorul Institutului „C. I. Parhon”. Prof. dr. Nicolae Hâncu a rostit un cuvânt de încheiere.

11 martie: În sala „Th. Pallady” a Bibliotecii Academiei Române a avut loc **vernisajul expoziției „Sigilii, tezaur de istorie”**, realizată de colectivul de la secția Manuscrise – Carte rară, coordonat de Gabriela Dumitrescu. Au avut alocuțiuni acad. Florin Filip, directorul general al Bibliotecii Academiei Române; acad. Dan Berindei, vicepreședinte al Academiei Române, dr. Georgeta Filitti și Gabriela Dumitrescu, șef Departament Manuscrise-Carte rară.

14. martie: În Aula Academiei Române, acad. Marius Andruh, președintele Secției de Științe Chimice, a susținut **Discursul de recepție cu tema „Originalitatea cercetătorului”**. Răspunsul a fost dat de acad. Ionel Haiduc, președintele Academiei Române. Discursul și răspunsul se publică.

19 martie: Ziua internațională a Pădurilor a fost marcată de **Simpozionul „Probleme majore ale silviculturii contemporane. Soluții de rezolvare”**, organizat de Comisia de științe silvice a Secției de Științe Agricole și Silvicultură a Academiei Române, Secția de silvicultură a Academiei de Științe Agricole „Gheorghe Ionescu-Șișești” (ASAS) și Institutul de Cercetări și Amenajări Silvicultură. După alocuțiunile de deschidere rostite de acad. Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române și acad. Victor Giurgiu au susținut comunicări:

- dr. Nicolae Doniță, membru titular ASAS; prof. Dumitru Târziu, membru corespondent ASAS și dr. Constantin Roșu – *Argumente pentru o tipologie regională a ecosistemelor forestiere adaptată la noile condiții*;

- dr. Ion Sandu, membru titular ASAS și dr. Elena Mateescu – *Schimbări în evoluția condițiilor climatice și posibile efecte asupra pădurilor*

- dr. Ioan Seceleanu, membru titular ASAS; dr. Filimon Carcea, membru titular ASAS, ing. Florin Achim și dr. Gheorghe Marian Tudoran – *Amenajamentul – mijloc necesar dar nu suficient pentru o gestionare durabilă a pădurilor*;

- prof. Dumitru Târziu și prof. Alexandru Lucian Curtu – *Învățământul superior silvic – prezent și viitor*;

- dr. Octavian Badea, membru titular ASAS și dr. Diana Maria Silaghi – *Rolul și locul cercetării științifice în silvicultura românească contemporană*;

- dr. Filimon Carcea, membru titular ASAS și prof. Ion Florescu, membru titular ASAS – *Alegerea și aplicarea tratamentelor silviculturale. Realități și exigențe*;

- prof. Valeriu Norocel Nicolescu – *Îngrijirea și conducerea arboretelor, quo vadis?*

- dr. Ion Barbu, dr. Constantin Roșu; dr. Mihai Daia, dr. Florin Matei – *Reconstrucția ecologică a pădurilor afectate de factori dereglatori – problemă de importanță majoră a silviculturii românești*;

- dr. Romică Tomescu și dr. Nicolae Olenici – *Cu privire la starea de sănătate a pădurilor României și măsuri de însănătoșire*;

- prof. Ioan Clinciu, membru corespondent ASAS; conf. Victor Dan Păcurar și dr. Sanda Nistor – *Promovarea de soluții ecologice în amenajarea bazinelor hidrografice torențiale, problemă a silviculturii contemporane românești*;

- dr. Cristinel Constandache, Conf. Victor Dan Păcurar și dr. Sandală Nistor – *Reconstrucția ecologică a terenurilor degradate – problemă de maximă importanță pentru România*;

- prof. Gheorghiță Ionașcu; dr. Alexandru Stelian Rorz și Rudolf Derczeni – *Probleme actuale și soluții ecologice pentru exploatarea lemnului și valorificarea superioară a acestuia*;

- prezentări de postere – dr. Constantin Bândiu, dr. Costel Dolocan, dr. Constantin Nețoiu, dr. Ionel Popa, dr. Eugen Flaviu Popescu, prof. Nicolae Șofolea, prof. Ioan Tăut și dr. Radu Vlad.

Au urmat dezbateri asupra comunicărilor prezentate și au fost formulate concluzii.

21 martie Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române a găzduit **Conferința internațională cu tema „Noua legislație – etapă importantă în dezvoltarea dreptului”**, organizată de Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române (ICJ), Uniunea Juriștilor din România, Publicațiile „Dreptul” și Asociația Română de Științe Penale. După cuvântul de deschidere al prof. Mircea Dușu, directorul Institutului de Cercetări Juridice și director științific al revistei „Dreptul”, au susținut comunicări:

- prof. George Antoniu, director onorific ICJ, președinte al Asociației Române de Științe Penale – *Noul Cod penal. Tradiție și reformă*;

- prof. dr. Dr. h. c. José Luis de la Cuesta – președintele Asociației Internaționale de Drept Penal – *Codificarea dreptului penal din punctul de vedere al Uniunii Europene*;

- prof. Avv. Lorenzo Picotti – Facultatea de drept a Universității din Verona – *Infracțiunile de corupție în noul cod penal român și noul cod penal italian după reforma din 2012*;

- pr. dr. Jean Pradel, profesor emerit la Universitatea Poitiers, membru titular al Academiei Internaționale de Drept Comparat – *Ce este un cod penal? Reflecții asupra codificării*.

Lucrările au continuat pe secțiunile „Drept penal” și „Drept procesual penal. Criminologie, Drept european”

24 martie: Aula Academiei Române a găzduit **Sesiunea comemorativă cu tema „10 ani de la trecerea în neființă a academicianului Nicolae Cajal”, eveniment organizat de Academia Română și Fundația „Nicolae Cajal”**. Lucrările au fost moderate de acad. Răzvan Theodorescu, președintele Secției de Arte, Arhitectură și Audiovizual. După cuvântul de deschidere rostit de acad. Ionel Haiduc, președintele Academiei Române, au evocat personalitatea acad. Nicolae Cajal E.S. Ion Iliescu, președinte; dr. ing. Mihnea Costoiu, ministru; prof. Ecaterina Andronescu, președinte Comisiei pentru învățământ, știință, tineret și sport a Senatului României; Acad. Victor Voicu, președintele Secției de Științe Medicale; acad. Răzvan Theodorescu, președintele Secției de Arte, Arhitectură și Audiovizual; prof. univ. Irinel Popescu, președinte al Academiei de Științe Medicale, membru corespondent al Academiei Române, acad. Maya Simionescu, președinte al Secției de Științe Biologice a Academiei Române; prof. dr. Costin Cernescu, director onorific al Institutului de Virusologie „Șt. S. Nicolau”, membru corespondent al Academiei Române; prof. Vasile Stănescu, director al Fundației Familia Menachem H. Elias, membru de onoare al Academiei Române; prof. dr. Ștefan Constantinescu, director pentru cooperare europeană la Institutul de Virusologie „Șt. S. Nicolau”, profesor la Universitatea Catolică din Lauvin; dr. Aurel Vainer, președinte al Federației Comunităților Evreiești din România; dr. Ștefan Cajal și dr. Oswald Hörer, membru de onoare al

Academiei de Științe Medicale din România; dr. Dana Safta, director medical al Spitalului Elias, cercetător științific III; dr. Catherine d. Deugarte, clinical Professor University of California, Los Angeles; dr. Simona Soare, medic specialist la Spitalul Elias; Carmen Dumitru, vicepreședinte al Fundației „Acad. Nicolae Cajal”; actrița Maia Morgenstern și dr. Irina Cajal-Marin, președinte al Fundației „Acad. Nicolae Cajal”.

26 martie: În Sala de Consiliu a Academiei Române a avut loc **Sesiunea științifică a Comisiei de istorie economică și istorie a gândirii economice**. Au susținut comunicări:

- prof. Maria Mureșan – *Locul și rolul istoriei economiei în opera profesorului și economistului Ion N. Angelescu*;

- conf. Diana Mândricel – *Ion N. Angelescu, militant neobosit pentru promovarea învățământului și economiei românești interbelice*;

- conf. Oana-Mihaela Chindriș-Văsioiu – *Cultură economică și cunoaștere în opera lui Ion N. Angelescu*;

- prof. Mihail Oprițescu – *Ion Răducanu în viața economică și politică a României interbelice*;

- prof. Emilian M. Dobrescu – *Opțiunile lui Ion Răducanu despre reforma despre reforma Băncii Naționale*.

24-28 martie: O delegație a Academiei Române din care au făcut parte acad. Ionel Haiduc, președintele Academiei Române, acad. Cristian Hera, acad. Marius Sala, acad. Valentin Vlad, vicepreședinți ai Academiei Române și acad. Păun Ion Otiman și prof. dr. Wiliam Dancă, făcut o **vizită la Biblioteca Pontificală și Academia Pontificală de Științe a Vaticanului** și au participat la audiența generală oferită de Papa Francis.

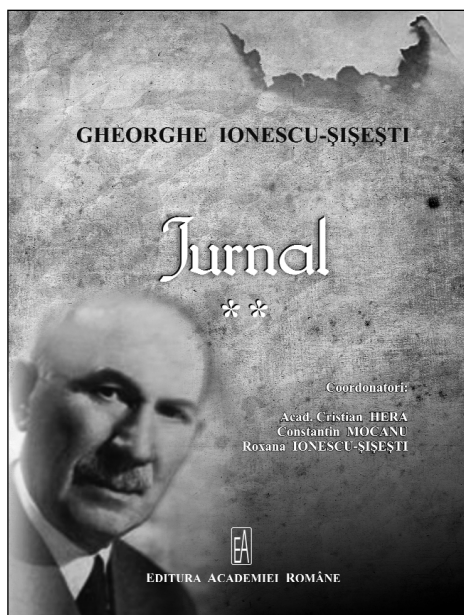

CRISTIAN HERA

80

O viață dedicată oamenilor

Editura Academiei Române îndeplinește o datorie de onoare, publicând prezentul volum omagial dedicat uneia dintre marile personalități ale științei agricole din zilele noastre, academicianul Cristian Ioan Hera, cu prilejul vârstei de octogenar.

GHEORGHE IONESCU-ȘIȘEȘTI

Jurnal, vol. II

Cristian HERA,
Constantin MOCANU,
Roxana Ionescu-ȘIȘEȘTI (coordonatori)

La 16 octombrie 2010 s-au împlinit 125 de ani de la nașterea marelui savant Gheorghe Ionescu-Șișești.

Îndemnul savantului făcut cu 74 de ani în urmă, a putut fi materializat acum, ca urmare a donației făcute de către fiul său, prof. Vlad Ionescu-Șișești, Academiei Române și Academiei de Științe Agricole și Silvicultură (ASAS) ce îi poartă numele, a manuscriselor care cuprindeau gânduri, note inedite, memorii, opinii și scrisori, un fel de „Jurnal” realizat de Gheorghe Ionescu-Șișești.

Formațiunea profesională multilaterală și profundă a lui Gheorghe Ionescu-Șișești, dorința de a-și aduce contribuția originală la progresul cunoașterii problemelor specifice agriculturii noastre, capacitatea uluitoare de analiză și sinteză, explică diversitatea operei sale științifice.

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â”, și „sunt”, în grafia limbii române (www.acad.ro/alte-Info/pag_norme_orto.htm).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF, sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru fără coloane evidențiate cu alte culori.

De asemenea, dacă există scheme nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

Dimensiunile unui articol trebuie să fie 5–6 pagini calculator, corp 12 și 3–4 ilustrații.

Redacția revistei „Academica“
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București, tel: 021.318.81.06/2712, 2713

**Abonamentele la revista „Academica“ se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica“, serviciul difuzare (Popa Aurora)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.**

ISSN 1220-5737 80 PAGINI

PREȚUL 3 lei